

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ TEZLİ YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI

TÜRK DİPLOMASİSİNİN MODERNLEŞMESİ;
TÜRK-İNGİLİZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ (1923-1939)

Yüksek Lisans Tezi

İsmet Eroğlu

Ankara- 2021

T.C.

ATILIM ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ TEZLİ YÜKSEK

LİSANS PROGRAMI

**TÜRK DİPLOMASİSİNİN MODERNLEŞMESİ;
TÜRK-İNGİLİZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ (1923-1939)**

Yüksek Lisans Tezi

İsmet Eroğlu

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Korhan Mühürçüoğlu

Ankara- 2021

KABUL VE ONAY

İsmet Eroğlu tarafından hazırlanan “Türk Diplomasinin Modernleşmesi; Türk-İngiliz Diplomatik İlişkileri (1923-1939)” başlıklı bu çalışma, 28/06/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi ve Siyaset Ana Bilim Dalı, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Aslı GÜLSEVEN (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Korhan MÜHÜRÇÜOĞLU (Danışman)

Prof. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN (Üye)

Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi 'ne uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tarih ve İmza: 28.06.2021

İsmet Eroğlu

ÖZ

EROĞLU, İsmet. Türk Diplomasinin Modernleşmesi; Türk- İngiliz Diplomatik İlişkileri (1923-1939), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Osmanlı Devleti, 18.YY sonu ve 19. YY'da, devletin çöküşünü engellemek amacıyla ciddi bir modernleşme sürecine girmiştir. Yönetici sınıfı olan bürokratik elit, politika, eğitim, bürokrasi ve diplomasi gibi konularda Osmanlı Devleti'ni modernleştirmeye çalışmıştır. III. Selim Döneminde diplomatik açıdan büyük bir yenilik yapan Osmanlı Devleti, ilk daimî temsilciliğini 1793 yılında Londra'da açmıştır. 1793'ten sonra da diplomatik modernleşmeye büyük önem veren Osmanlı, bu konuyla ilgili birçok yenilik yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin çöküşünü engellemeye çalışan bürokratik elit başarılı olamamış ve Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşının ardından resmen yıkılmıştır. Ardından başlayan milli mücadele ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti de tıpkı Osmanlı Devleti gibi birçok konuda modernleşme çabası içine girmiştir.

Atatürk döneminde çağa uyum sağlamak ve muasır medeniyetler seviyesine çıkmak için birçok konuda batı devletleri örnek alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu yıldan itibaren Türk- İngiliz ilişkilerine oldukça önem vermiş ve seçkin diplomatlarını Londra'da bulunan Büyükelçilik bünyesine göndermiştir. I. Dünya savaşı sonrası iki devletin ikili ilişkileri gerginliklerle devam etmiş fakat 1930'lu yılların ortalarından itibaren dostluğa dönüşmeyi başarmıştır. Türk- İngiliz ilişkilerinin dostluğa dönüşmesinde diplomatların rolünü inceleyen bu çalışmada ayrıca Osmanlı döneminden itibaren başlayan ve bilhassa Türkiye Cumhuriyeti döneminde de devam eden diplomatik modernleşme ele alınmıştır. İkincil literatür taraması yöntemiyle hazırlanan bu çalışmada teori olarak; İnkeles'in modernleşme kuramı tercih edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Diplomasi, Modernleşme, Hariciye, Türkiye, İngiltere.

ABSTRACT

Eroğlu, İsmet. Modernization of Turkish Diplomacy; Turkish- British Diplomatic Relations (1923-1939), M.A, Thesis, Ankara, 2021.

The Ottoman State entered into a serious modernization process in the late 18th and 19th centuries in order to prevent the collapse of the state. The bureaucracy and diplomacy. III. The Ottoman Empire, which made a great diplomatic innovation during the Selim Period, opened its first permanent representation in London in 1793. Ottoman, who gave great importance to diplomatic modernization after 1793, made many innovations on this subject. The bureaucratic elite, trying to prevent the collapse of the Ottoman Empire, could not be successful and the Ottoman State was officially destroyed after the First World War. The national struggle that followed and the newly established Republic of Turkey, just like Ottoman Empire, made an effort to modernize in many subjects.

In order to adapt to the era and rise to the level of contemporary civilizations in the Atatürk period, western states were taken as an example in many subjects. The Republic of Turkey has attached great importance to Turkish- British relations since its establishment and sent its distinguished diplomats to the Embassy in London. After World War I, the bilateral relations of the two states continued with tensions, but they managed to turn into friendship from the middle of the 1930s. In this study, which examines the role of diplomats in the transformation of Turkish- British relations into friendship, diplomatic modernization, which started from the Ottoman period and continued in the period of the Turkish Republic, is also discussed. As a theory in this study prepared with secondary search method; Inkeles' modernization theory was preferred.

Keywords: Diplomacy, Modernization, Foreign Affairs, Turkey, Britain.

TEŞEKKÜR METNİ

Lisans hayatım boyunca benden desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Esra Pakin ALBAYRAKOĞLU, Dr. Rüştü Salim Savaş BİÇER ve Prof. Dr. Sait YILMAZ başta olmak üzere bütün lisans hocalarıma, Yüksek Lisans tez çalışmam boyunca bana destek veren, tecrübeleriyle akademik hayata bakış açımı değiştiren başta tez danışmanın Dr. Korhan MÜHÜRÖÖĞLU'na ve diğer hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmanın hayata geçirilme aşamasında benden maddi manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme, arkadaşlarım Ramazan AKSÜT, Emre ŞAHİN ve Esra YAŞAR'a ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR METNİ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar DİZİNİ	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve MODERNLEŞME KURAMLARI

1.1. Modern Kavramı	7
1.2. Modornite/Modernlik Kavramı	8
1.3. Modernizm	10
1.4. Modern Birey Anlayışı	12
1.5. Modernleşme Kavramı.....	13
1.6. Diplomasi Kavramı	14

İKİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN KURAMI/TEORİSİ

2.1. Modernleşme Kuramlarının Ortaya Çıkışında Etkili İsimler	17
2.2. Modernleşme Kuramının Temel Varsayımları	20
2.3. Alex İnkeles'in Modernleşme Kuramı.....	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI'DA DİPLOMASİ ANLAYIŞI VE

DİPLOMATİK İLİŞKİLER

OSMANLI'DA DİPLOMASİ ANLAYIŞI

3.1. III. Selim ve Yeni Diplomasi Anlayışı.....	31
---	----

3.1.1. Fransız Devrimi ve III. Selim	32
3.1.2. III. Selim yeni diplomasi anlayışını benimsemeden önce ..	34
3.1.3. İlk daimî ikamet elçilerinin kuruluşu ve gelişen olaylar	35
3.2. II. Mahmut Dönemi ve Osmanlı Diplomasisinde Modernleşme Anlamında Yaşanılan Gelişmeler.....	42
3.2.1 Diplomaside yeni bir dönemin başlangıcı; Tercüme Odası ...	43
3.2.2 Hariciye Nezareti'ne dönüşüm	44
3.2.3 Elçiliklerin yeniden açılması ve diğer gelişmeler	45
3.3. Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasisinde Yaşanılan Gelişmeler.....	48
3.4. II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Diplomasisinde Yaşanılan Gelişmeler.....	51
3.5. II. Abdülhamid Sonrası Diplomaside Yaşanılan Gelişmeler.	54

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ DİPLOMASİ ALANINDA YAŞANILAN GELİŞMELER

4.1. I. Dünya Savaşı Sonrası Millî Mücadele Döneminde Diplomasie Alanında Yaşanılan Gelişmeler.....	57
4.2. Lozan Antlaşması ve Türkiye'nin Diplomaside Temel İlkeleri.....	64
4.2.1. Lozan Antlaşmasının imzalanması ve Türk Hükümetinin başarısı	67
4.2.2. Türk diplomasisinin temel ilke ve hedefleri.....	70
4.3. Cumhuriyet'in İlanından Sonra Yaşanılan Diğer Gelişmeler	74
4.3.1. Milletler Cemiyetine üyelik (1932).....	74
4.3.2. Balkan Antantı/Paktı	75
4.3.3. Sâdâbad Paktı	77

BEŞİNCİ BÖLÜM
TÜRK-İNGİLİZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİN
ŞEKİLLENMESİNDE MODERN DİPLOMATLARIN ÖNEMİ

5.1. 1914-1926 Yılları Arası Dönem: Düşmanlık ve Gerginlik Dönemi	79
5.1.1. Münir Ertegün ve Lozan'daki faaliyetleri.....	80
5.1.2. Ahmet Ferit Tek ve Lozan'daki faaliyetleri.....	82
5.1.3. Musul sorunu için düzenlenen konferans ve Ali Fethi Okyar.....	83
5.2. 1926-1932 Yılları Arası Dönem: Uzlaşma ve İkili İlişkilerin Tamir Dönemi	88
5.2.1. İngiliz Amiral Field'in İstanbul ziyareti.....	89
5.2.2. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üyeliği ve Cemal Hüsnü Taray'ın etkisi.....	91
5.3. 1933-1939 Yılları Arası Dönem: İkili İlişkilerde Dostluk Dönemi	92
5.3.1. Akdeniz Paktı.....	93
5.3.2. Ali Fethi Okyar'ın Londra Büyükelçiliği ve Montrö Boğazlar Sözleşmesine katkısı.....	95
5.3.3. 1939 Türk- İngiliz- Fransız İttifak Anlaşması.....	97
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	113
TURNİTİN RAPORU	121
ÖZGEÇMİŞ	129

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1 : Modern Kuramlara Yön Veren İsimlerin Toplumlara Bakışı.....	19
Tablo 2: Osmanlı Döneminde İstanbul'a Açılan Devlet Elçilikleri ve Tarihleri ...	29
Tablo 3: İngiltere'ye sürekli ikamet elçisi olarak gönderilen ilk heyet.....	36
Tablo 4: Türkiye Cumhuriyeti Dış Politika İlkesi.....	72

GİRİŞ

Devletler, uluslararası ortamda isteklerini gerçekleştirmek ve çıkarlarını sağlamak için diplomasiyi bir araç olarak tanımlamışlardır. Bu aracın iyi işlev görebilmesi için genellikle ikna ve iletişim gibi yeteneklere sahip olması gerektiği saptanmıştır (Elçi, 2019, s. 24).

Birçok devlet gibi Osmanlı Devleti de kuruluşundan yıkılışına kadar diplomasiyi aktif yürütme çabası içine girmiş bir devlettir. Ancak Osmanlı'da elçilikler III. Selim dönemine kadar tek yönlü olarak ilerlemiştir. III. Selim'le birlikte diplomasi alanında köklü reformlar yapılmış ve ilk daimî elçilikler belirli yabancı ülkelere açılmıştır. III. Selim'le birlikte başlatılan bu gelişmeler Türk diplomasisinin modernleşmesi için zemin hazırlamıştır. Başlatılan bu reform süreci Osmanlı'nın çıkarlarını sağlayabilmek ve uluslararası ortamda isteklerini kabul ettirebilmek için hayata geçirilmiştir.

Ancak III. Selim döneminde gönderilen elçilerin dil bilme yetersizliği, ikna kabiliyetindeki göreceli başarısızlığı ve diplomasi alanındaki tecrübesizliği sonrası Osmanlı'nın yurtdışında bulunan ilk elçilikleri başarısızlıkla kapanmıştır. III. Selim sonrasında diplomaside reform çalışmaları devam etmiş ve elçilikler II. Mahmud döneminde tekrar açılması için girişimler başlatılmıştır. II. Mahmud döneminde tekrar açılan elçiliklerin bu defa başarılı olabilmeleri içinde hariciye teşkilatının yapısında ve seçilen diplomatlar hususunda düzenlemeler hayata geçirilmiştir.

II. Mahmud, Tanzimat dönemi isimleri ve II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen reformlar Osmanlı diplomasisini modernleştirmeye çalışmıştır. Yani Osmanlı I. Dünya savaşına girene kadar gerek hariciye teşkilatında gerekse yurtdışındaki elçiliklerde reform çalışmaları yürütmüştür. Diplomasi alanında bu reformlar; Osmanlı'yı uluslararası ortamda saygın bir devlet haline getirmek ve eski gücüne kavuşturmayı hedeflemekteydi.

Hayata geçirilen reformlar ve modernleşme çabaları Osmanlı'nın yıkılmasını önleyememiş ve bir dünya savaşı sonrası Osmanlı Devleti fiili olarak yıkılmıştır.

Osmanlı'nın I. Dünya savaşındandır mağlup ayrılmasının ardından Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yürütölen milli mücadele başarılı sonuçlanmış ve Atatürk önderliğinde diplomatik mücadele başlamıştır. Atatürk, klasik Osmanlı diplomat anlayışı yerine modern Türk diplomat bilincini tercih etmiş ve diplomatik mücadeleye bu şekilde yön vermiştir.

Atatürk döneminde yurtdışına gönderilen elçilerin merkeze yolladığı raporlar ve bilgiler doğrultusundan hareketle, Avrupa'da I. Dünya savaşının izlerini silmeye çalışan devletlerin tutumları Avrupa'yı kutuplaştırmıştır. Bu dönemde Türkiye, anti revizyonistlerin başını çektiği İngiltere ile ilişkilerine önem vermiş ve uluslararası barışı korumak için gayretler sergilemiştir.

Türkiye ve İngiltere arasında Lozan'da çözülemeyen sorunlar nedeniyle ilk dönemde ilişkiler dostane şekilde ilerleyememiştir. Bu hususta gerek diplomatların gerekse devlet adamlarının gayretleri ve elbette Avrupa'da yaşanan kutuplaşma iki devleti birbirine yakınlaştırmıştır.

Bu çalışmada Türk diplomasisinin modernleşme çabaları, Türk- İngiliz ilişkilerinde yaşanan olaylar ve bu hususlarda Türk diplomatlarının rolü anlatılmaktadır.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, Osmanlı diplomasisinde yaşanan köklü reform çalışmalarının ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin diplomasisindeki modernleşmeyi anlatmaktadır. 1923-1939 yılları arasında Avrupa'da yaşanan gelişmelerin ardından Türk- İngiliz diplomatik ilişkilerinde rolünü konu edinmektedir. Türk- İngiliz ilişkilerini 1914-1939 yılları arasında üç döneme ayırmak mümkün olacaktır. Bunlar; gerginlik ve savaş dönemi, uzlaşma ve ikili ilişkileri tamir dönemi ve dostluk dönemidir. Bu dönemde diplomasiye etki eden bireyler yani diplomatlar bu süreçlerde nasıl bir pozisyon aldığını inceleyen bu çalışma aynı zamanda Türk diplomasisinin modernleşme ve gelişme evrelerini anlatmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma hakkında yapılan incelemeler, Türk diplomasisinin tarih boyunca çeşitli evrelerden geçtiğini göstermektedir. I. Dünya savaşının ardından gerginleşen Avrupa ortamında Türk devletinin barışçıl yaklaşımları ve uluslararası barışı korumak için giriştiği çabalar Türk diplomasisinin gelişimini ifade etmektedir. Avrupa’da oluşan kutuplaşma ortamında Anti revizyonist grubun lideri konumunda olan İngiltere olan ilişkiler de çeşitli evrelerden geçmiştir. Bu sebeple çalışmanın amacı, 1923-1939 yılları arası dönemde Türk diplomatlarının bu evrelere ne derece etki ettiği ve Türk diplomasisinin modernleşmesine ne derece katkı verdiğini ortaya koymak olmuştur. 1923-1939 yılları arası dönemde Avrupa devletleriyle kıyasla İngiltere olan ilişkiler ve 1939 yılındaki dostluk antlaşmasıyla ortaya çıkan yakınlaşma kolektif barış için önem teşkil etmektedir. Türk diplomasisinin ve Türk- İngiliz ilişkilerinin nasıl geliştiği ve bireyin/diplomatın bu hususlarda rolünün ne olduğunu incelemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu tez çalışmasında, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan “ikincil kaynak taraması” yöntemi kullanılmıştır. Tarihi olaylar, kültürler, devlet politikaları geçmişten geleceğe aktarılırken yazılı araçlar kullanılmış; bu kaynaklardan yararlanarak çalışmalar yürüten bilim insanları analiz yoluyla bilgi çıkarımının yaptığı kaynaklar kullanılmıştır. Bu sebeple geçmiş hakkında az bilinen veya bilinmeyen birçok bilginin transferini sağlayan veriler ve yazılı materyallerdir (Arslan, 2019). İkincil kaynak taraması, nitel araştırmalarının yalnızca birini oluşturmaktadır. Bu analiz tekniği araştırılması hedeflenen olgu ya da olgulara ilişkin; bilgi paylaşımı yapan yazılı materyallerin analizlerini kapsamaktadır. Bu çalışmada da veriler, ikincil kaynak taraması yöntemiyle analiz edilmiştir. Türk diplomasisinin modernleşmesi ve Türk- İngiliz ilişkilerinin 1923-1939 yılları arasında gelişiminde bireylerin/diplomatların incelenmesi için, yerli ve yabancı makaleler, kitaplar, dergi gibi süreli yayınlar kapsamında analiz edilmiş; elde edilen veriler tarafsız şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Hipotezi ve Problemi

Osmanlı Devleti, III. Selim’le birlikte diplomasi anlamında modernleşme çalışmaları yürütmüş sonrasında gelen padişahlar da bu duruma kısmen destek olmuşlardır. Millî mücadele sonrası yeni kurulan Türk devletinde de birçok alanda olduğu gibi diplomasi alanında da gelişmeler yaşanmıştır. 1923-1939 yılları arasında Avrupa’da meydana gelen kutuplaşmalar iki devletin barışçıl politikası gereği Türkiye ve İngiltere’yi birbirine yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma kolay olmamıştır. Diplomatların ve devlet adamlarının çabaları göz ardı edilmemektedir. Bu sebeple tezin hipotezi; Türk modernleşmesinde ve Türk-İngiliz ilişkilerinin gelişmesinde bireyin/diplomatın rolü olduğu ve katkı sağladığı olarak benimsenmiştir. Bu sebeple modern birey teorisi çalışmanın da teorisini oluşturmaktadır.

Çalışmanın sorusu ise; Türk diplomasisinde modernleşme çabaları ve Türk-İngiliz ilişkilerinin 1923-1939 yılları arasında geliştirilmeye çalışılırken bireyin/diplomatın rolü nedir? Çalışmanın amaca ulaşabilmesi için şu alt sorular çalışma içerisinde cevaplanmaya çalışılmıştır.

- i. Türk diplomasisindeki modernleşme çalışmaları hangi dönemlerden geçmiştir?
- ii. Klasik dönem elçileri ve modern dönem elçileri arasındaki farklar nelerdir?
- iii. Türkiye’nin İngiltere ile olan diplomatik ilişkileri nasıl dostluğa dönüşmüştür?
- iv. Modern Türk diplomatlarının genel özellikleri nelerdir?

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmada, Osmanlı Devleti’nin ilk yıllarındaki diplomatik deneyimlerinden bahsedilmiş ve reform hareketleri öncesi diplomasi anlamında bir alt yapı oluşturulmuştur. III. Selim’le birlikte başlatılan reform hareketleri ve ardından gelen padişahların diplomasi alanındaki yenilikleri çalışma içerisinde irdelenmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye’de diplomasi alanındaki yeniliklerden de bahsedilmiştir. Çalışmanın ana odak noktası; 1923-1939 yılları arasında Türk diplomasisindeki değişimleri ve bilhassa İngiltere ile olan ilişkilerdeki gelişmeyi

konu edinmiştir. Modernleşme sürecinde, bireylerin diplomasiye etkileri ele alınmış ve bu süreçte diplomatların görevsel yeniliklerinden de bahsedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve MODERNLEŞME KURAMLARI

1.1 Modern Kavramı

“Modern” kelimesi, Batı’nın Aydınlanma Dönemi olarak bilinen dönemde ortaya çıkmış bir kelimedir. Latince bulunan “Modernus” ve “Hodiernus” kelimesinden türediği ve M.S 5. YY’den beri kullanıldığı ileri sürülmektedir. “Modernus” kelimesi 5.YY’de dönemin Hristiyan kitlesi tarafından, kendilerini Romalı ve Pagan geçmişten ayrı tutmak için kullanılmış bir kelimedir. O dönem için, Paganlık; eski dünyayı ve karanlığı belirtirken, Hristiyanlık; yeni dünyayı, yeni zamanı ve aydınlığı ifade etmek için kullanılmıştır. Yeninin ve var olanın eş anlamlısı şekliyle, Modern kelimesi kullanım şekli itibariyle sürekli değişmiş ve farklı dönemlerde farklı şekillerde kullanılmıştır (Arslan, 2011).

10.YY’de Modern kavramı hem olumlu hem olumsuz anlamlarda tercih edilmiştir. İyi ve olumlu anlamda kullanımı; yenilikleri öğrenme, yeniliklere açık olma, ilerleme ve gelişmeyi ön planda tutma ve olanla yetinmeme anlamında kullanılırken, kötü ve olumsuz anlamda kullanımı ise; aşağılayıcı bir anlam ifade etmek için modaya düşkünlük olarak ifade edilmiştir (İlgaz 2005, s. 53-63). Olumlu veya olumsuz kullanım şekliyle, Modern kelimesi; modaya yakın olmak ve çağa uyum sağlamak anlamına gelmektedir. Kimilerince; bu kavramın güncel haline gelmesi birçok sürecin içinden geçmesiyle birlikte olmuştur.

Yıldırım’a göre (2009, s. 382); “modern” kavramı, din ile bağlantılı olarak, Antik Çağ Felsefesi kavramı yerine bu dönemi bitiren/son veren Hristiyanlığın yayılmasında atfen kullanılması ilgi çekicidir. *“Bunun nedeni, Hristiyanlık’ın – Antik Çağ felsefesi gibi o dönem yaşantısına aykırı fikirler içermekle birlikte – Antik Çağ’dan farklı olarak kendini zamanla topluma kabul ettirmesi, siyasal bir güç kazanmayı başarabilmesidir. Ne var ki modern kavramının ilk kullanımı bugünkü içeriğinden son derece uzaktır. Kavramın günümüzdeki anlamını kazanması uzun bir süreci gerektirmiştir.”*

Kısaca “modern” kelimesi eski ve yeni arasındaki farklılıkları anlatmaya çalışmaktadır. “Modern” kelimesinin Türkçedeki karşılığı “Çağcıl” kelimesidir. TDK’ye göre “çağcıl”; teknik ve bilimin yeniliklerinden yararlanan anlamına gelmektedir.

1.2 Modernite/Modernlik Kavramı

Modernite terimi, modern kelimesinden türetilmiştir. Modernite, 17. YY Avrupası’ndan (bilhassa Batı Avrupa’da) itibaren meydana gelen toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal değişiklikleri anlatmak için kullanılan bir terimdir. Bu bağlamda terim, geleneksel kavramının tersine bireysel, toplumsal ve politik hayattaki yenilik, dönüşüm ve değişimi ifade etmektedir. Başka bir ifade biçimiyle, modernite, modern kavramının anlamına uygun ve paralel olarak, geleneklere ve eskiye karşı çıkış ve ondan kopma olarak, yeni ilişkiler bağlantısı kurma ve oluşturma demektir (Yaşar, 2011, s. 11).

Çiğdem’in ifade ettiği üzere modernite; aydınlanma düşüncesinden etkilenmiş ve bireyi merkeze alan bir düşünce olmuştur. Buradaki temel amaç ise, insanları o döneme kadar inandıkları veya inandırıldıkları mitler ve hurafelerden kurtarmaktır (Çiğdem, 2001, s. 13). Bu mitler, hurafeler ve önyargıların oluşturduğu dünyadan kurtulmak, gelenekten kopmak olarak ifade edilebilir. Örneğin; modernitenin etkilendiği aydınlanma, 18.YY’da ortaya çıkmış, bireyi merkeze alan dünya görüşüne ve rasyonellik anlayışına doğru orantılı olarak, dönemim totaliterliğine, kastçı feodal yapısına ve kilisenin hakimiyetine karşı oluşmuş bir burjuva hareketi olarak değerlendirilmektedir. (Arslan, 2011). Daha önce oluşmuş veya oluşturulmuş bu gelenekler zamanla ve devrimlerle hakimiyetini yitirmiş ve toplumlar geleneklerinden sıyrılmıştır. Gelenekten kopuş bir nevi; bireyi merkezine almayan ne varsa ondan kurtulmaktır. Çünkü modern olmayan toplumlarda birey merkezde değildir. Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere, Aydınlanma döneminde daha önceleri yönetimde söz sahibi olmayan bireyin söz sahibi olması bir gaye olarak düşünülmüştür.

Modernitenin oluşumundaki en önemli süreç şüphesiz ki, gelenekten koparak yeniye ulaşılan süreçtir. Bu yüzden modernitenin temelini oluşturan yani gelenekten kopuşu sağlayan dört ana devrim vardır. Bunlar; bilimsel, siyasal, endüstriyel ve kültürel

devrimlerdir. Geleneksel paradigmanın çöküşü sağlayan bilimsel devrimin merkezine Newton konumlandırılmaktadır. Çünkü Newton; yer çekimi kanunun keşfedicisidir. Bu kanunla, daha önceleri inanılanın aksine düşen nesnelere doğal yerlerine gitmediği ve Tanrı istediği için düşmediği de idrak edilmiş ve gelenekten kopuş sağlanmıştır (Arslan, 2011). İkinci gelenekten kopuşu sağlayan siyasal/politik devrime gelince; bu devrimle iktidarın kaynağı değişmiş ve bireyin önemi artmıştır. Geleneksel dönemde (moderniteye ulaşmadan) alışlagelmiş hale gelen; Yönetici erki yani otorite ve onun uygulayıcıları, gücünü tanrıdan aldığını ifade etmekte ve buna tebaasını inandırmaktaydı. Gelenekten kopmayla yani siyasal anlamdaki devrimle artık otoritenin ve iktidarın kaynağının Tanrı değil halk olduğu ve merkezine de bireyin konulduğu toplumlar oluştu (Arslan, 2011). Gamze Yaşar'ın ifadesiyle; Tanrı merkezli dünya görüşü yerini, insanı merkeze alan bir görüşe bıraktı (2011, s. 12). Bir diğer devrim ise; Endüstri devrimidir. Bu devrimle birlikte emek anlayışında gelenekten kopuş sağlandı. Şöyle ki; insan emeği soyut hale geldi ve doğrudan insan müdahalesi yerine makinenin müdahalesi haline ulaştı (Arslan, 2011). Halen gelişen ve ilerleyen teknoloji ile insan emeğinin minimaliz hale dönüştürülmeye çalışılması bu devrimin vurgusunu belirtmektedir. Son gelenekten kopuş devrimi olarak ise kültürel devrim gelmektedir. Bu gelenekten kopuş devrimi diğer devrimlerle bağlantılı olarak rasyonelliği ön plana almıştır. Bu devrim sayesinde bireyler düşünsel anlamda rasyonel hale gelmiştir. Bu rasyonellik de laiklik toplumsal yaşama geçti. Arslan'a göre bu devrimle din, kültürel gelişmelerdeki ölçüt olma görevini kaybetmiştir (2011, s. 13).

Modernlik/Modernite kimilerine göre bir yaşam tarzıdır. Bu yaşam tarzında, şimdinin sınırlandırılmasının aksine geleceğe göndermede bulunmaktır. Daha önce yapılmamış yapılmayı, görülmemiş görmeyi, kurulmamış olanı kurmayı ulaşılabilir kılmaktır. Bu yaşam biçiminde dinsel unsurlara yer bulunmamaktadır (Arslan, 2011). Yani bu yaşam biçimi, ilahi anlamdan soyutlandırılmış, merkezine birey konmuş, meşru güç kullanma yetkisinde ulus-devletin ve toplumsal olarak pozitif aklın egemen olduğuna inanılmış bir yaşam biçimidir. Ayrıca bir kurtarıcı olacaksa bu kurtarıcının ve kurtarıcı yolun pozitif akıl olduğuna inanmış bir yaşam biçimidir. Bu anlayış bireyleri

siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan birtakım dönüşüm ve değişimlere sürüklemiştir (Arslan, 2011). Örneğin; 1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimiyle birlikte ulus-devlet anlayışı ortaya çıkmış ve bireylerin ihtiyaçları daha bireysel olmuştur. Bu bireysellik, merkezine insan konulduğu egemenlik kaynağının değişmesiyle açıklanabilir.

Yaşar'a göre (2011, s. 10-12); modernitenin oluşum süreci, dünya tarihi açısından son derece önemli gelişmelerin yaşandığı bir süreçtir. Bu süreçte tarım toplumu yerini sanayii toplumuna bırakmış, sanayiinin ve ticaretin gelişmesiyle birlikte feodal toplum ve üretim tarzı yok olmuş, insan nüfusu kırsal alandan kent alanına göç etmiştir. Feodalitenin yok olmasıyla birlikte, merkezi krallıklar, ardından ulus devletler ortaya çıkmıştır. Modernitenin oluşumunda üç unsur belirleyici olmuştur. Düşünce olarak; Aydınlanma Çağı. Politik olarak; Fransız devrimi. İktisadi olarak ise; Sanayii devrimidir. Bu kapsamda incelendiğinde ise, moderniteye geçiş yukarıda da belirtildiği üzere dört devrim ile birlikte oluşmuştur. Bunlar; Bilimsel Devrim, Siyasal Devrim, Kültürel Devrim ve Sanayii Devrimidir.

1.3 Modernizm

Eryiğit'e göre modernizm; (2001, s. 3) *“esasen sübjektif (öznel-enfüsi) olanın düşüncede her şeyin merkezine yerleştirilmesidir. Süjenin kendisini, dünyayı, çevreyi ve hatta insanüstü âlemi yine kendi iç prensiplerinden itibaren yeniden kurması işlemdir. Tecrübenin öne çıkarılması, arkasından da eskiden ontolojik birer mihenk taşı mesabesinde kabul edilen Tanrı (vahiy ya da onun yorumu) ölümsüzlük, insanüstü varlıklar, hatta aklın bilimsel merceklelerinden geçmeyen her şeyin tali konuma, pasif mevkiye düşmesi yani kısaca sekülerizasyondur.”* Bu ifadeden, gelenekten kopuşun olduğu, merkezine bireyin konulduğu bir dünya düzeninden bahsedildiği yorumları çıkarılabilir. Yani modernizm düşüncesi doğrudan ilk olarak bireyi etkilemektedir. Bireyin her türlü mit, hurafe ve önyargılarından kurtarılması hedeflenmekte ve pozitif aklın devreye sokulması düşünülmektedir. Başka bir ifade biçimiyle, geleneksel dönemde merkezinde birey olmayan dünyanın aksine modern dönemde birey

merkezdedir. Bu yüzden modernleşmeyle ilk etkilenecek olan unsur bireydir. Modernite/modernlik bölümünde de bahsedildiği üzere; bireyin daha önceden sahip olmadığı egemenlik kaynağında, söz sahibi olması buna bir örnek teşkil edecektir. Bu örnekle de bireyin dünyanın merkezine getirildiği vurgulanmıştır.

Modernizmin iki temel anlamının genel olarak kullanıldığından söz edilmektedir. İlk olarak, çağcıl dönemde ortaya çıkan entelektüel akımları ifade etmek için, ikincil olarak ise kültürel ve sanatsal faaliyetleri belirtmek için kullanılmaktadır (Yayla, 2004, s. 156). Demir'e göre (2000, s. 148); Modernizm, çağcıl dönemin ve dünyanın merkezine bireyi yerleştirmektedir. Kendini dünyanın merkezine yerleştiren birey, rasyonel yani akılcı veya aklını kullanandır. Ayrıca modernizm, toplumsal alanı oluşturan tüm kurumlarda *rasyonalizmi* aramak ve bu kurumların araçsallaştırılmış akıl çerçevesinde yürütülmesi gerektiğini varsaymaktır. Bu varsayımlar çerçevesinde rasyonelite, modernitenin temel dayanağını ve meşruiyet aracını oluşturmaktadır (Erol, 2016, s. 52).

Modernizmin birçok varsayımı vardır. Örneğin; Batının sahip olduğu değerleri evrensel saymakta ve bunu düşünce tarzı olarak benimsemektedir. Benimsenen değerler, diğer toplumlar için kurtuluş sayılmaktadır. Daha açık bir ifade biçimiyle, Batı dünyası, dünyanın merkezine konulmuştur. Ve Batının sahip olduğu değerler diğer toplumlar için kurtuluş elementleridir. Başka bir örnek olarak; Modernizm, sanayileşme ve kalkınma gibi ekonomik gelişmeleri tüm uluslara mutluluk getireceği düşüncesini varsaymaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere; modernizm, ulus-devlet yapılanmasını savunan bir dünya görüşüdür. Ulus devletlerin siyasal yönetim biçimi olarak ise, demokrasiyle yönetilmelerini desteklemektedir (Arslan, 2011).

Modern, Modernite/Modernlik ve Modernizm kavramları bu bölüme kadar açıklanmıştır. Modernlik açısından diğer açıklanması gereken başlıklar ise; Modern Birey ve onu etkileyen ve ondan etkilenen Modernleşme kavramıdır. Diplomatik modernleşmenin iyi anlaşılabilmesi için bu kavramların ifade edilmesi önemli ve gerekli görülmüştür.

1.4 Modern Birey Anlayışı

İnsanı birey olarak inşa eden sürecin adı; modernleşmedir. Bu süreç ile birlikte yani modernleşme sürecinin sonunda, artık insanlar arası ilişkilerden değil de kendi çıkarlarını en üst seviyeye çıkarmaya çalışan bireyler arası ilişkilerden söz edilmektedir. Bu sebeple de birey modern toplumların öznesi konumundadır (Lerner, 1968, s. 387). Şöyle ki; insanın birey olarak inşa edilmesinde ya da farklı bir ifade biçimiyle tebaadan bireye dönüşümde şüphesiz Fransız ihtilalinin etkisi olmuştur. Rönesans ve reform hareketleriyle göreceli olarak zayıflayan feodal yapı, Fransız devrimiyle yıkılmıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere siyasi anlamdaki bu devrim, modernitenin temel vurgusunu da yapmaktadır. Bu devrimle birlikte, “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” yayımlanmış ve tebaa bireye dönüşmüştür. Bu dönüşümü sağlayan vurgular ise; daha önce kazanılmamış yahut verilmemiş olan mülkiyet hakkı, güvenlik ve özgürlüktür. Bu sebeple geleneklerinden sıyrılmış Fransa’da, vatandaşların eşit ve bireylerin haklar kazanması ve özgürleşmesiyle, bu durum modern toplumların vazgeçilmez öğeleri haline gelmiştir (Tuğcu, 2019, s. 16-17). Bu süreçle birlikte artık bireyler, özgürlük, mülkiyet hakkı ve güvenlik gibi konularda kendi çıkarlarını korumaya başlamışlardır. Bu da bireylerin artık kabullenilen değil, özgürlüklerini savunan kişilere dönüşmesini sağlamıştır. Geleneksel dönemde koşulsuz otoriteye itaat eden tebaa artık dünyanın merkezine insanı yerleştirmiştir. Bu durumda modern toplumların vazgeçilemez unsuru olmuştur. Yukarıdaki ifadelerle doğru orantılı olarak, Lerner’e göre modern toplumların öznesi olan bireylerde şu özelliklerin bulunması beklenmektedir (Lerner, 1968, s. 387).

- Kendi fikirlerine güvenmesi ve onlara sahip olması
- Aydınlanma düşüncesinin getirdiği değerleri benimsemesi ve onları içselleştirmesi,
- Bilim ve teknolojinin ileri sunduklarını benimsemesi,
- Yeniliklere açık olması,
- Geçmişin aksine geleceğe doğru dönük ve gelecekle ilgili planlarının olması,

- Kendisiyle bağlantılı olmayan birçok konuda fikir sahibi olması.
- Geleneklerinden sıyrılması.

Lerner'a göre bu özellikleri taşıyan bireylerin "empati" duygusuna da sahip olması beklenmektedir (1968, s. 387). Empati kavramı Lerner'in teorisinde büyük önem taşımaktadır. Çünkü diğer modernleşme teorisyenleri gibi Lerner'da toplumların aşamalarını üçe ayırmıştır. Bunlar; Geleneksel, Modernliğe Geçiş Aşaması ve Modernlik. Bu aşamaları da toplumlardaki okuma yazma, siyasal katılım ve empati parametreleri gibi kavramlarla açıklamaya çalışmıştır. Bu parametrelerden empati; Lerner'in modernleşme teorisindeki "*hareketli kişilik*" modeli açısından önem arz etmektedir. Çünkü empati en nihayetinde bireyin kendisini başka bir bireyin yerine koyması anlamına gelmektedir. Lerner'a göre empati modern toplumlarda ve modern bireylerde geleneksellikten uzaklaşma anlamında önemlidir (Altun, 2000, s. 165).

Çalışmada benimsenen teorinin sahibi Alex İnkeles ve Smith'in de modern birey anlayışı hakkında fikirleri vardır. Bu fikirlerden çalışmanın kuramı/teorisi kısmında bahsedilecektir.

1.5 Modernleşme Kavramı

Tarihsel açıdan incelendiğinde, Modernleşme ilk olarak 17. YY'da Avrupa'nın batısında ve Amerika'nın kuzeyinde başlayan ve oradan dünyanın birçok yerine yayılan siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarda meydana gelen değişime verilen isimdir. Modernleşme kavramının kullanımında da çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. En genel haliyle batılılaşma, batı olarak tabir edilen sanayileşmiş toplumların dışında kalan coğrafyanın, sanayileşmiş batı toplumlar sistemine ulaşmak amacıyla siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel, iletişim, teknoloji, eğitim gibi alanlarda yaptığı düzenlemeler ve değişimlerin adıdır (Arslan, 2011). Kimilerine göre modernleşme; batılılaşmayken (Şakul, 2005, s. 144; Arslan, 2011) kimilerine göre -özellikle Niyazi Berkes'e göre- çağdaşlaşma (Türkislamoğlu, 2019) olarak tabir edilmektedir. Bu durum Berkes'in yazdığı eserlerden de anlaşılmaktadır. Örneğin; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*.

Modernleşmeyi, çağdaşlaştırmak olarak ifade eden bir diğer isim ise Aysal'dır (Aysal, 2011, s. 7). Çağdaşlaşma ise, modern dünyaya adapte olma anlayışıdır.

Bayram'ın (2008 s. 196) belirttiği üzere, modernleşme özü itibariyle gelişmeyi barındıran sosyal ve toplumsal değişim sürecidir. Sosyal ve toplumsal değişmelere; mesleki olarak değişim süreciyle birlikte ortaya çıkan uzmanlık, siyasi alandaki çoğulculuk veya şehirleşme örnek olarak gösterilebilmektedir. Buradan yola çıkarak, batıda meydana gelen modern olayların batı dışı toplumları tarafından talep edilmesi modernleşme sürecini doğurmuştur.

Kısaca modernizm, batı toplumlarının dışında olan toplumlarda meydana gelmektedir. Modernizm, Avrupalılaşma değil, çağdaşlaşmadır. Batıda yaşanan gelişmeleri, kendi toplumuna dönüştürmektir. Modernizm bir süreç olarak incelendiğinde, modernizm ve modernlik farklı kavramlardır. Modernizm sürecinde olan toplumlar veya devletler modern sayılmamaktadır. Bu bir süreçtir ve bu sürecin sonunda modernleşmeyi yanlış anlayan toplumlar veya devletler de olabilir. Sürecin getirdiği birçok problem ve yenilik de olabilir. Bu iki kavramın benzer kavram olarak ele alınması, yanlış bir düşüncedir.

Modernlik ile ilgili kavramlar açıklanmış olup tez için diğer önemli ve açıklanması gereken bir kavram ise “diplomasi” kavramıdır.

1.6 Diplomasi Kavramı

“Diplomasi” kelimesini, Yunan’ca da bulunan “diploma” sözcüğünden türemiştir. Eski Yunan döneminde belgeler saklanmak üzere ikiye katlandığı için “diploma” adı verildiği söylenmektedir. Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu’nda 18.YY’a kadar devletlerin resmî belgelerine “diploma” ismi verilmiştir. 18.YY’ın sonlarına doğru gelindiğinde ise devletlerarası resmi görüşmelerin yapıldığı ve bu görüşmelerin yürütülmesi anlamındaki “diplomasi” kavramı ortaya çıkmıştır (Tuncer, 1998, s. 13).

Her dönemde devletlerin birbirleriyle görüşmeler yürütmesi bir ihtiyaç ve gereklilik içermiştir. Kavram olarak “diplomasi” çok eskiye dayanmasa da diplomasi ve diplomasi anlayışı güncel haline ulaşmadan önce farklı şekillerde yürütülmüştür. Geçici şekilde *-ad hoc-* tek yanlı diplomasi, dönemin kralın/padişahın ya da yönetici sınıfının oluşturduğu bir grup devlet adamlarıyla ilişki kurulacak devlete gönderilmesiyle başlamıştır. Tek yönlü diplomasi, oluşturulan bu grup/heyet, devletlerarası iletişimi sağladıktan sonra, oradan ayrılmaları şeklinde uygulanmıştır (Karakaya, 2019).

Diplomaside diğer tercih edilen tür ise “sürekli diplomasi” anlayışıdır. Bu anlayışın kökleri 15.YY İtalya’sına kadar dayanmaktadır. İtalyan şehir devletlerinin kendi aralarındaki savaşı sonlandırmak amacıyla başlattıkları bir yöntemdir. (Karakaya, 2019). Günümüz de en çok tercih edilen diplomasi yöntemi olması itibariyle, diplomatik ilişkilerin kurulmasında büyük önem arz etmektedir.

Diplomatik kelimesi ise; diplomasiyle ilgili olan olarak ifade edilmektedir. Çalışmanın ilgili bölümlerinde *ad hoc* (tek yönlü) diplomasi ve çok yönlü diplomasi hakkında bahsedilecek olup bilgiler verilecektir.

XXXXXS
GCRS

İKİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN KURAMI/TEORİSİ

Modernleşme üzerine oluşturulmuş birçok kuram bulunmaktadır. Çalışmanın içeriği ve doğrultuları açısından bu kuramlar incelendiğinde, Alex İnkeles'in modernleşme kuramı çalışmaya daha yakın bulunmuştur. Konuyla ilgili literatür tarandığında, çalışmanın bulguları arasında da yer alan "Türk diplomasisi, bireyler sayesinde modernleşmiş" ifadesini açıklayabilecek tek teori İnkeles'in modern birey anlayışıdır. Çünkü onun teorisine göre; Modernleşmesi gereken her ne varsa birey sayesinde gerçekleşecektir. Uzun bir literatür taraması sonucunda İnkeles'in bu teorisi Türk diplomasisinin modernleşmesi açısından uygun ve doğru bulunmuştur. Çalışmanın bu bölümünde, modernleşme kuramları hakkında kısaca bahsedilecek olup, asıl olarak odaklanılacak konu ise; Alex İnkeles'in modernleşme teorisi olacaktır.

2.1 Modernleşme Kuramlarının Ortaya Çıkışında Etkili İsimler

İlk modernleşme kuramları, pozitivism ve evrim teorisinin benimsediği düşüncelerden etkilenerek ortaya çıkmıştır. Modernleşme kuramcılarının hemen hepsi bu düşüncelerden etkilenmesine rağmen Weber'in ileri sürdüğü modernleşme anlayışı, bu tanımın dışında kalmıştır. Modernleşme kuramlarının oluşumu ve gelişiminde Weber gibi birçok önemli ismin etkisi olmuştur. Kısaca bunlar; E. Durkheim, A. Comte, F. Tönnies ve K. Max'dır (Arslan, 2011).

Öne sürülmüş modernleşme kuramlarının en genel haliyle iki temel amacı bulunmaktadır. İlk olarak; insanlık tarihinin başlangıcından mevcut zamana kadar ki toplumsal değişimi, dönüşümü ve gelişimini açıklamak, ikinci olarak ise; geleneksel toplumların modern toplumlara geçiş sürecinde ortaya çıkan sorunları çözmektir. Bu temel amaçlar doğrultusunda, modernleşme kuramları 1900'lü yılların ortalarından itibaren sistemsel hale dönüşmeye başlamıştır (Arslan, 2011).

Modernleşme teorisyenlerinin birçoğunun etkilendiği isim olan Weber'e göre; modernite Avrupa'da olmuştur. Oluşan modernite, Weber'in temel ögesi olan rasyonellik kavramı ile meydana gelmiştir. Weber'e göre rasyonellik; gelişmişliğin ölçütü olarak ifade edilmektedir. Ona göre; rasyonellik eşittir modernliktir. Başka bir ifadeyle, Weber için modern toplum, rasyonel olma ile alakalıdır. Eğer toplumda rasyonellikten söz edilmiyorsa Weber için o toplum modern değil, geleneksel bir toplumdur. Modernleşmeyi gelişmek ve ilerlemek olarak gören Weber, bir toplumun gelişmesi yani modernleşmesi için rasyonelliği tercih etmesi gerektiğini belirtir (Arslan, 2011).

Modernleşme teorisyenlerinin etkilendiği bir diğer isim olan Durkheim'dir. Durkheim'in anlayışına göre ise; iki farklı toplum tipi vardır. Geleneksel ve modern. Ona göre geleneksel toplum kavramı en genel haliyle şunu ifade etmektedir; Tarımsal üretimin ve aktivitelerin olduğu, bu üretim yapısı itibariyle birincil ilişkileri geliştirdiğini ve mekanik dayanışmanın yaşandığı toplumu. Geleneksel toplumların değişimi, dönüşümü ve gelişimiyle oluşan toplum tipi ise modern toplumu ifade etmektedir. Durkheim'e göre; modern toplumlarda, geleneksel toplumların aksine, organik dayanışma söz konusudur. Aynı zamanda, farklılaşmaya ve endüstriyellemeye dayanan toplum tipidir (Arslan, 2011).

Toplumları kategorik halde düşünen, modernleşme kuramlarına öncülük etmiş ve ilham vermiş diğer isim Comte'a göre ise; toplumlar üç aşamalı sınıf halindedir. Bu sınıf aşasını tamamlayan geleneksel toplumlar tıpkı batı gibi modern toplumlara dönüşecektir. Comte'a göre bu üç aşama şu şekildedir; İlk olarak, toplumlar teolojik aşamayı yaşamaktadır. Teolojik dönemde din kavramı toplumlar üzerinde egemen bir haldedir. Teolojik aşamayı geçen toplumlar, metafizik aşamasına gelecektir. Bu aşamada, artık olayların arkasında din kavramı değil de ruh gibi varlıkların olduğunu düşünen toplumlar bulunmaktadır. Son olarak ise, metafizik aşamasını geçen toplumlar, pozitif aşamaya ulaşacaktır. Pozitif aşamada din veya ruh gibi kavramların aksine bilimsel ve akılcı yani daha somut kavramlar ön plana çıkacak ve modernleşecektir (Kızılcılık, 1996, s. 116).

Durkheim gibi toplumların iki farklı şekilde olduğunu düşünen bir diğer isim ise Tönnies'dir. Tönnies'e göre; hala gelişmemiş toplumlar zamanla, ilerleyerek ve dönüşerek gelişmiş toplumların arasına katılacaktır. Tönnies'in anlayışına göre toplumlar şu şekildedir; Gemeinschaft (cemaat) ve Gesellschaft (cemiyet). Cemaat toplumlarda şu özelliklerden bahsedilir; samimi ve içten ilişkiler, din ve gelenek kavramı üzerine şekil almış topluluk ve toplumsal farklılaşmanın neredeyse hiç olmaması. Cemaat toplumların aksine cemiyet toplumlarda ise; ilişkiler son derece resmi, kanunların daha çok dikkate alınması ve sosyal farklılaşmanın yüksek olması görülmektedir. Cemaat toplumlar ilerleyerek ve gelişerek cemiyet toplumlara dönüşecektir (Kivisto, 2008, s. 125).

Marx'ın fikirler ise; 1970'li yıllarda Dünya- Sistemi kuramına (daha çok ekonomi temelli) ve bağımlılık okuluna etki etmiştir (Arslan, 2011).

Tablo 1 : Modern Kuramlara Yön Veren İsimlerin Toplumlara Bakışı

Teorisyen/Kuramcı	İlkel Toplum	Feodal Toplum	Modern/Endüstriyel Toplum
Max Weber	Geleneksel	Geleneksel	Akılcı (Rasyonel)
Emile Durkheim		Mekanik	Organik
Auguste Comte	Teolojik	Metafizik	Pozitif
Ferdinand Tönnies	Cemaat	Cemaat	Cemiyet

2.2 Modernleşme Kuramının Temel Varsayımları

Modernleşme, toplumun her kesimini kapsayan geniş bir olgudur. Huntington'a göre modernleşme; siyasal, ekonomik, bürokratik gibi toplumsal gelişmeleri ve değişimleri kapsayan bir süreçtir. Siyasal modernleşme aynı zamanda siyasal gelişim demektir (Özbudun. E, 1966, s. 56).

Modernleşme insana ait bütün alanlarda yaşanan bir değişim olduğu için aynı zamanda devrimci bir süreçtir. Her ne kadar ilk olarak Avrupa'da ortaya çıksa da zamanla bütün dünyaya yayılmış ve batı örnek alınarak, batı benimsenmeye çalışılmış bir olgudur (Arslan, 2011).

Modernleşme teorisine göre; yarın dünden daha iyidir. Başka bir ifadeyle gelecek daha güzeldir. Altın çağ geçmiş zamanlarda kaybedilmiş bir dönem değil aksine gelecekte yaşanılması beklenen bir dönemdir. Bu yüzden de toplumlar, zamanla geleneksellikten ayrılıp modern toplumlara evrilecektir. Bunun içinde örnek alınması gereken Batıdır. Batı örnek alınarak yaşanan gelişmeler ve değişimler toplumu modernleştirecektir (Arslan, 2011).

Bu ifadelerle birlikte Modernleşmeyi oluşturan dört temel alan vardır. Bunlar (Arslan, A, 2003, s.13); "Sanayileşme, Rasyonelleşme, Laikleşme ve Bürokratikleşmedir.

Bu dört temel alan modernleşme açısından önemlidir fakat siyasal modernleşme literatürde ayrı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Huntington'a göre; modernleşme ve onun alt bileşenlerinden biri olan siyasal modernleşme asla sonu olmayan bir süreçtir (Arslan, A, 2003 s.13)

Bu siyasal devrimlere örnek vermek gerekirse; ulus devletlerin ilk olarak filizlenmesi 1648 Westfalian Anlaşması iledir. Ulus devletler, zamanla modernitenin taşıyıcı ve hâkim öznesi konumuna gelmişlerdir. Fakat bu da bir süreç ile meydana gelmiştir. Modern devlet ise ulus devlet daha ortaya çıkmadan önce de varlığını

sürdürmüştür. Ulus devlet ve modern devletin birbiri ile kaynaşması ise, 1789 yılında Fransa'daki devrimin egemenlik anlayışının halka devredilmesiyle başlamıştır (Yaşar, 2011, s. 21)

Türk toplumunda ise modernleşme; Osmanlı'nın son dönemi olarak nitelendirilen dönemden itibaren ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu kavram farklı şekillerde algılandığı da Heper, modernleşmeyi; batının bazı kurumlarını ve yaşam biçimlerini benimsemek olarak kabul etmiştir (Heper, 1973, s. 19). Bu yüzden kimilerince Osmanlı'da yaşanan modernleşme ile Atatürk döneminde yaşanan modernleşme arasında fark vardır. Örneğin; Arslan'a göre modernleşme Osmanlı'ya kadar uzanan bir dönemdir. Ancak tam ve gerçek anlamda modernleşme Atatürk devrimleri ile gerçekleşmiştir (2003). Modernleşmenin yaşandığı bir alan olan diplomasi de göreceli olarak kısmen durum böyledir. Yani, Osmanlı diplomatik olarak bir modernleşme girişimleri yaşamış fakat tam ve gerçek anlamda diplomatik modernleşme Atatürk döneminde yaşandığı söylenebilir. Fakat Türk diplomasisinin modernleşmesinde yaşanan bu girişimlerle, İnkeles'in ileri sürdüğü teori arasında bir vardır paralellik vardır. Bu paralellik ise modernleşmede bireylerin etkili olduğu düşüncesidir.

2.3 Alex İnkeles'in Modernleşme Kuramı

Modernleşme kuramı üzerine çalışmış birçok isim bulunmaktadır. Klasik modernleşme kuramcıları yapısal işlevci olarak tabir edilmektedir. Samuel Eisestadt, Daniel Lerner, Talcott Parsons ve Alex İnkeles gibi isimler hem yapısal işlevci hem de klasik modernleşme kuramcılarıdır.

Modernleşme sürecini bireyin etrafında şekillendiğini düşünen Alex İnkeles ve kuramı, çalışma için daha doğru olacaktır. Çalışmanın bulguları arasında yer alan; Cumhuriyetin ilk yıllarında tam ve gerçek anlamdaki modernleşme Atatürk sayesinde olmuştur. Yine o dönem Türk- İngiliz ilişkilerinin Atatürk'ün bizzat etkisiyle dostluk/müttefik ilişkilerini dönüşmesi modernleşmede bireyin önemini göz ardı

etmemektedir. Ayrıca çalışmanın hipotezlerinden biri olan; Türk modernleşmesinde toplumdan daha çok bireyin etkili olması İnkeles'in kuramına dikkat çekmektedir.

İnkeles ve Smith'in birlikte gerçekleştirdikleri *becoming modern* çalışması modernleşme kuramına ve modernleşme teorisindeki bireyin önemine dikkat çekmektedir. Bu çalışma modern birey profilini ortaya çıkarırken aynı zamanda modernleşme süreçlerine ve gelişme pratiklerine kaynaklık etmektedir. İnkeles ve Smith'e göre modernleşmede bireyin önemi oldukça büyüktür. Toplumlara, kurumları ve modernleşmeye ihtiyaç olan her şeyi modernleştirecek olan bireydir (Altun, 2000 s. 171).

İnkeles ve Smith'in ortaya koyduğu teori kimilerince Lerner'in "hareketli kişilik" teorisiyle özdeşleştirilse de amaç olarak farklılık göstermektedir. İnkeles ve Smith'in savunduğu teoriye göre; modernleşme sürecinde bireyin önemine dikkat çekilmektedir. İnkeles ve Smith modern bireyi şöyle ifade etmektedirler (Altun, 2000, s. 171).

- Modern birey yeni deneyimlere hazır ve yeniliklere açıktır.
- Başka fikirlere açık ve onlara daha demokratik şekilde yaklaşmaktadır.
- Modern birey, geçmişe değil geleceğe doğru dönük bir şekildedir.
- Yaşadığımız dünyayı daha hesaplanabilir ve kontrol edebilir olarak düşünmektedir.
- Nesnelere duyulan güçle ilgidir.
- Çevreyi kontrol altına alabileceğine inanır ve bu amaçlara ulaşabileceğine inanmaktadır.
- Bilim ve teknolojinin hedeflerine güvenir.
- Ötekilerin- bilhassa kadın ve çocukların- yaşama haklarına ve saygınlığına inanmaktadır.
- Adalete ve adil dağılım sistemine güvenmektedir.

- Kendi planlarını gerçekleştirmede gücünün yetebileceğine inanmaktadır.

İnkeles ve Smith, bu niteliklere sahip bireyleri modernleşme sürecini daha uygulanabilir ve başarılı kılacağına inanmaktadır. Onlara göre; modernleşmeyi hayata geçirecek olan modern bireylerdir. Modern bireyler sayesinde toplum dönüşüme açık hale gelecektir (Altun, 2000 s. 172).

İnkeles'in modernleşme kuramı hakkında ileri sunduğu diğer görüşler şu şekilde özetlenebilir. Modernleşme bireyi etkilediği gibi bireyde modernleşmeyi etkilemiştir. Modern bireyler toplumu ve modernleşmeyi gerektirecek her şeyi dönüştürebilir durumdadır. Modernleşmeye sadece toplumun bir kısmı veya bir kısım dönüşümü hedefleyen olgular değil, modernleşmeye bütün kurumlar dahil olmalıdır. Ki modernleşme ancak o şekilde gerçekleşebilmektedir (Arslan, 2011).

Çalışmada bulunan bulgular ile İnkeles'in ortaya sunduğu teori arasında bağlantılar bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'ni geleneksel diplomasi anlayışından modern diplomasi anlayışına geçirmede bireylerin etkisi göze çarpmaktadır. Örneğin; çalışmanın ikinci bölümünde de inceleneceği üzere, III. Selimle birlikte Osmanlı diplomasisinde gelenekten kopuş aşamasında ilk daimi elçilikler kurulmuş ve bir anlamda modernleşme yaşanmıştır. Ardından II. Mahmut ile İnkeles'in ifade ettiği üzere, yeni deneyimlere hazırlık hususunda Tercüme Odası kurulmuştur. Bu isimlerin öne çıkmasındaki sebep ise yönetici erkinin elinde bulundurduğu sınırsız güçle bağdaştırılmaktadır. Çünkü Osmanlı'da yaşanılacak her deneyim padişahın onayı veya kararıyla gerçekleşmekteydi. Yani bu durum bireylerin -ki bu Osmanlı Devleti'nde genelde padişahların- girişimiyle bağlantılıdır. Tam ve gerçek anlamdaki modernleşme ise çalışmanın ilgili bölümünde de bahsedileceği üzere Atatürk döneminde hayata geçirilebilmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki diplomatik modernleşme girişimlerinin de etkisiyle Atatürk döneminde gerçekleştirilen diplomatik faaliyetler sayesinde Türk diplomasisi modern hale ulaşmıştır. Ayrıca Türk-İngiliz İlişkilerinin dostluk seviyesine ulaşmasında da yine modern bireylerin (Atatürk ve dönemin Londra Büyükelçisi Ali Fethi Okyar'ın) etkisiyle oluşmuştur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde dış politika

ve dolayısıyla temsilcilikler büyük önem atfetmekteydi. Gönderilen elçilerin geleneksel dönemde gönderilen elçiler arasında birtakım farklılıklar dikkat çekmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde geleneksel olarak ifade edilecek dönemdeki elçilerden ve çalışmanın üçüncü bölümünde ise modern dönemde gönderilen elçilerin diplomatik ilişkilerine önem verilecektir. Yine bu hususta da İnkeles'in teorisiyle bağlantılı olarak Atatürk döneminde gönderilen elçiler daha modern bireyler olduğu ve diplomasinin de modernleştiği fark edilmektedir. Bu sebeple ilk olarak III. Selim öncesi yaşanan diplomatik ilişkilere genel bir değerlendirme yapılacak olup ve ardından III. Selimle birlikte diplomatik alandaki modernleşme faaliyetleri incelenecektir. Bu bölümde bilhassa III. Selim'e ve sonrasına odaklanmasının temel sebebi ise; diplomatik olarak bir modernleşmenin başlangıcı olarak ifade edilebileceği içindir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI'DA DİPLOMASİ VE DİPLOMATİK İLİŞKİLER

Tezin bu bölümünde Osmanlı Devleti'nde diplomasi alanında yaşanan gelişmelerden bahsedilecektir. Çalışmanın varsayımını oluşturan “Osmanlı/Türk diplomasisinin gelişiminde ve modernleşmesinde bireyler ön plandadır” anlayışına bu bölüm çerçevesinde başlanılacak olup akabinde yeni kurulan Türk devletinde de bireyin, diplomasinin modernleşmesi hususundaki yeri incelenecektir. Bu sebeple Osmanlı diplomasi tarihi incelenmesi elzem görülmüş olup bu bölüm tarihsel arka planı oluşturmaktadır.

Osmanlı sahip olduğu coğrafi konum ve uluslararası politik arenadaki güçlü varlığıyla birçok devlet ile ikili ilişkiler veya çok devletli ilişkiler yürütmek zorunda kalmıştır. Fakat bu ilişkiler 18. Yüzyılın sonlarına kadar tek yönlü yani *ad hoc* diplomasi uygulamasıyla devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin 18.Yüzyılın sonlarına kadar tek yönlü diplomasiyi uygulamasının asıl amacı güç gösterisidir. Yani Osmanlı Devleti o döneme kadar bir devlette sürekli olarak daimî temsilcilik açmamasının sebebi, ilişki kurduğu devlete açılacak bir temsilciliği karşı tarafın kendisine kıyasla üstünlüğünü kabul etmesi olarak görmektedir. Osmanlı Devleti, kendini güçlü olarak kabul etmekte ve diğer devletlerin görüş ve politika gibi konularda tutumunu merak etmemektedir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılın sonuna kadar tek yönlü diplomasi uygulaması gözlemlenmiştir (Tuncer, 2017, s. 31).

18. Yüzyılın sonuna kadar Osmanlı Devleti'nde temsilcilik/elçilik görevini üstlenen kişiler genelde şu konularda görevlendirilmekteydi (Unat, 1968, s. 17).

- Barış antlaşması imzalamak,
- Ticari sözleşmeler imzalamak,
- Barış önerisinde bulunmak
- Barış görüşmeleri ya da arabuluculuk yapmak,

- Var olan veya hazırlanmakta olan bir barış antlaşmasının maddelerini görüşmek,
- Dostluk ilişkileri tesis etmek veya tesis edilmiş dostluk ilişkilerini daha ileriye taşımak için görüşmeler gerçekleştirmek,
- Devletin alacaklarını tahsis etmek,
- Elçilerin gittikleri ülkede Osmanlı'ya karşı tavır ve tutumlarını öğrenmek,
- Yeni tahta çıkmış bir Osmanlı padişahının cülusunu bildirmek,
- Hediyeler veya padişahın mektuplarını iletmek,
- Diğer devletlerde tahta geçmiş kral veya yöneticileri tebrik etmek,
- Diğer devletlerin taç giyme törenleri veya buna benzer törenlerde hazır bulunmak,
- Vergi istemek.

Osmanlı Devleti, yukarıda da belirtildiği üzere elçileri bu amaçla ve bu görevle göndermekteydi. Osmanlı Devleti'nin kurucusu, Osman Bey zamanında Dimboz savaşında (1309) Osman Bey galip gelmiş fakat yeğeni bu savaş sırasında öldürülmüştür. Bu durum karşısında Osman Bey tekfurlara elçi göndererek, savaşın sona erdiğini ve yeğenini öldüren şahsın Osman Bey'e teslim edilmesi gerektiğini elçiler aracılığıyla Bizans tekfurlarına iletmiştir. Gönderilen elçilerin ikna etme kabiliyetiyle, Osman Bey'e yeğenini öldüren şahıs gönderilmiş ve barış anlaşması yazılı metinlerle tasdiklenmiştir (Çekiç, 2018 s. 251). Osmanlı Devleti'nin kurucu ismi Osman Bey döneminde bile, elçilere bu tür mühim vazifeler verilmekteydi.

Bunlara ek olarak, Osmanlı'ya gelen ve giden elçiler incelendiğinde aynı zamanda elçilerin ikna etme çabası ve elçi gönderilen veya gelen elçinin devletin durumları hakkında istihbarat bilgileri toplaması göze çarpmaktadır. Örneğin; 1326 tarihinde Bursa'yı Osmanlı topraklarına katmak için Orhan Bey, Bursa'ya bir sefer düzenlemiştir. Bu sefer sırasında Orhan Bey hem sefer hazırlıklarını yürütmüş hem de

Bursa kalesi tekfuruna bir elçi göndererek diplomatik ilişki yürütmüştür. Köse Mihal, Orhan Bey'in talimatlarıyla, Bursa kalesinin teslimini Osmanlı adına talep etmiş ve bu konuda ikna etmeye çalışmıştır (Çekiç, 2018, s. 248). Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı, diplomatik ilişkilerini Orhan Bey döneminde de *ad hoc* uygulamasıyla yönetmiştir. Elçiye bir vazife verilmiş, elçi görevini yapmış ve elçilik vazifesini bitirmiştir. Buna benzer birçok örnek Osmanlı tarihinde mevcuttur.

Başka bir örnek olarak, 1389 yılında I. Kosova Savaşı öncesinde padişah Murat Hüdavendigâr'a Sırp bir elçi gönderilmiştir. Sırp elçi iki devlet yöneticisinin Kosova'da bir araya gelmesini talep etmiştir. Çekiç'e göre; burada gönderilen elçinin Osmanlı hakkında istihbarat bilgileri toplaması hedeflenmiştir. Bu istihbarat bilgileri olası bir savaş öncesi Murat Hüdavendigâr'ın askeri durumunu öğrenmek ve bu duruma göre tedbirlerin alınmasını sağlamak amaçlanmıştır (Çekiç, 2018, s. 249). Elçiler birçok farklı görevleri icra ettikleri ve diplomasiyi farklı şekillerde yürüttükleri üç örnekten de anlaşılmaktadır. Diplomasiyi yürütmek, devletlerarası bilgilerin ve devletlerarası ilişkilerin tesisi açısından son derece önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Yıldırım Bayezid döneminde de elçilerin durumları genel anlamda aynı değerlendirilmektedir. Örneğin; Yıldırım Bayezid'in tahta çıkmasıyla birlikte Sırp beyi bir elçi göndererek, elçi hediyeleri takdim ve tahta çıkışını tebrik eden mektubu Bayezid Han'a karşı okumuştur. Yine Bayezid döneminde, Timur ve Bayezid çekişmesi ortaya çıkınca Osmanlı, Memluklere elçi göndererek ortak işbirliği içerisine girmiştir (Çekiç, 2018, s. 255).

O dönem diplomatik ilişkiler incelendiğinde mektupların, devletlerarası durumlarını belirlemede ve devletlerin birbirlerine karşı pozisyon almalarında önemli bir rol oynadığı gözlemlenmektedir. Elçilere verilen vazifelerden birisi de yönetici erkinin mektuplarını karşı devletin yönetici erkine iletmesidir. Bu durum Osmanlı Devleti'nde bir diplomatik teamül olarak değerlendirilebilir. Bayezid döneminde, Memluklerle yapılan ortak işbirliğini tesis etmede yine mektupların rolü vardır. Bayezid, Memluk sultanı Ferec'e gönderdiği mektupta Timur'a karşı birlikte hareket etmeyi teklif etmiştir

(Çekiç, 2018 s. 255). Mektuplar, ikili ilişkilerin tesisini sağlarken aynı zamanda ilişkilerin bozulup, savaşların başlamasında da etkili olmuştur. Bu duruma verilebilecek güzel örneklerden birisi Timur ve Bayezid çekişmesinde karşılıklı mektuplaşmadır. Bu mektuplaşma sonrası Timur ve Bayezid arasında 1402 yılında Ankara savaşı yaşanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin diplomatik teamüllerinde önemli bir yer tutan mektuplaşma, birçok padişahın yaygın kullandığı bir diplomatik araçtır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, mektup; Osmanlı'nın diplomatik teamülleri açısından etken bir araçtır. Bu mektuplaşma ile, savaşlar başlayıp, savaşlar bitmiştir. Dostluk ilişkileri tesis edilip, bu ilişkiler bozulmuştur. Bu sebeple; devletlerarası iletişimde mektuplar o dönem için büyük önem arz etmektedir. O dönem diplomasının tesisinde büyük role sahip olan mektuplar, devletlerarası iletişimin birer parçası olmuştur. O dönem birçok devlet diplomasının yürütülmesinde, mektuplaşma anlayışıyla hareket etmiştir. Bu dönem-kuruluş dönemi- Osmanlı dış politikası açısından daha mütevazi olarak değerlendirilmektedir.

Fakat Osmanlı Devleti dünya siyasetinde farklı parametrelerin ortaya çıkmasıyla, diplomasi alanında da değişiklikler yaşamak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında daha mütevazi bir dış politika hakimken, Osmanlı Devleti'nin güçlenmesiyle paralel olarak diplomatik misyon ve vizyonlarda gelişmiştir. Bu durum 15. Yüzyılın ortalarından ve 16. Yüzyılın başlarından itibaren daha belirgin bir hale gelmiştir. Savaş'ın belirttiği üzere Osmanlı Devleti'nde o dönem diplomasının ve dış politikanın temel amacı *“hiçbir Avrupalı Hristiyan devleti eşit şartları haiz muhatap etmemek ve onlarla hiçbir zaman daimî barış içerisinde olmamak”* tır (Savaş, 1999 s. 645).

Osmanlı Devleti'ndeki bu dış politika prensibinin genel amacı yine güç gösterisidir. Batıya karşı kendini üstün gören Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerle her zaman daimî barış içerisinde olma anlayışını reddetmiş ve kendi lehine geçici barış anlayışıyla hareket etmiştir. Bu sebeple diplomatik ilişkilerini de tek yönlü yani *ad hoc* şekilde ilerletmiştir. 18. Yüzyılın sonuna kadar geçici diplomatik elçilerin gönderilmesi Osmanlı'yı diplomatik ilişkiler konusunda modern dışı kalmasına sebep olmuştur. Bu

modern dışı diplomasi anlayışı Osmanlı'yı, Avrupa'da yaşanan gelişmeleri geç öğrenmek veya öğrenmemek durumunda bırakmıştır. Avrupa'da ortaya çıkan düşünce akımları, halk hareketleri gibi köklü siyasal değişiklikleri yakalayamayan Osmanlı, diplomasi alanında değişime gitmek zorunda kalmıştır. O dönem (15. Yüzyılın ortaları ve 16. Yüzyıl) Osmanlı Devleti diplomasinin modernleşmemesinin bir sebebi de diğer devletlere kıyasla askeri ve siyasi üstünlüğünün olmasıdır. Bu üstünlük, diplomasiye de yansımış ve Osmanlı, diğer devletlere istediğini -göreceli olarak- yaptırabilmiştir. Bu siyasi ve askeri üstünlük dönemi, yani Yılmaz'ın da belirttiği üzere 16. Yüzyıl, literatürde de Türk yüzyılı olarak ifade edilmesini sağlamıştır (Yılmaz, 2013, s. 13). O dönem Osmanlı Devleti'nin güçlü olması ve diplomatik ilişkilerinin tek yönlü şekilde ilerletmesi, yine bu bölümün başında da belirtildiği üzere bir güç gösterisidir.

Osmanlı'ya yabancı devletlerden gelen birçok diplomatik temsilcinin geldiği literatürde bulunmaktadır. Fakat daimî olarak ilk temsilciliğin açılması İstanbul'un fethinden sonra gerçekleşmiştir. Şöyle ki; Fatih Sultan Mehmet döneminde, Venediklilere kapitülasyonların verilmesiyle birlikte sürekli daimî temsilcilik ve elçi bulundurma hakkı verilmiştir (Kodaman ve Akçay, 2010, s. 81). Bu aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde ilk yabancı ve sürekli elçilik makamı olmuştur (1454) (Düzbakar, 2009, s. 183). Birçok yabancı devlet zamanla Osmanlı'ya karşı *ad-hoc* diplomasi yerine bunu sürekli diplomasi anlayışı haline getirmiştir. Fakat Osmanlı'nın yaşanan bu diplomatik değişikliklere adapte olması III. Selim dönemine kadar gerçekleşmemiştir (1793). Osmanlı Devleti'ne daimî temsilcilik açan devletlerin sayısı sürekli artmıştır. Aşağıda, Osmanlı Devleti döneminde İstanbul'a açılan bazı yabancı temsilciliklerin tarihleri verilmiştir (Bostan, 2019).

Tablo 2: Osmanlı Döneminde İstanbul'a Açılan Devlet Elçilikleri ve Tarihleri

Venedik	1454
Fransa	1536

Avusturya	1546
İngiltere	1583
Hollanda	1612
Rusya	1702
İsveç	1734
Sicilyateyn	1740
Danimarka	1756
Prusya (Almanya)	1761
İspanya	1784
Sardinya	1824
ABD(Amerika Birleşik Devletleri)	1831
Toskana	1834
Yunanistan	1834
İran	1836
Belçika	1838
Portekiz	1844
İtalya	1861

Venedik, Fransa, İngiltere ve Rusya gibi devletlerin Osmanlı'da sürekli elçilik açmasının ardından, Osmanlı'da bu tür diplomatik faaliyetleri düzenleyici ve yönlendirici kanunnameler hazırlamayı ihmal etmemiştir. Bu kanunnameler elçilerin, kabul töreninden nasıl karşılanacağına dair ayrıntılı şekilde hazırlanmış metinler olarak bilinmektedir (Kınlı, 2006, s. 113).

Edmund Burke'e göre diplomasi; uluslararası ilişkileri yürütme sanatıdır (Karaağaç, 2019, s. 692). Ve Osmanlı'da bu sanatı aslında o dönem kendi açısından doğru, etken ve güç gösterisi şekliyle yürüten bir devlettir. Örneğin; Osmanlı'nın diplomatik faaliyetleri düzenlemek ve yönlendirmek için hazırladığı kanunnamelerde Dubrovnik özerk birimini ayrı bir şekilde değerlendirmiştir. Dubrovnik, Osmanlı'ya bağlı özerk bir birim olduğu için, Dubrovnik'e nasıl davranılacağı ve nasıl bir diplomatik ilişki yürütüleceği bu kanunnamelerde belirtilmektedir. Bu kanunnameye

göre; Dubrovnik elçisi, vezirin eteğini öptükten sonra hemen akçesini ödemek üzere hazineye götürülecektir. Çünkü Osmanlı'ya göre Dubrovnik elçisine özel bir ihtimam göstermenin gereği bulunmamaktadır (Kınlı, 2006, s. 114). Aksi halde gösterilecek ilgi ve ihtimam Dubrovnik tarafından Osmanlı aleyhinde tutum ve davranışa sebep olabileceği düşünülmüş ve bu şekilde hareket edilmiştir. Yani Osmanlı Dubrovnik'e karşı hem bir güç gösterisinde bulunmuş olup hem de diplomatik olarak ağırlığını korumuş durumdadır. Bu durum Osmanlı'nın diplomasi sanatını etkin ve güç gösterisi şeklinde kullandığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Diplomatik ilişkiler yürüten elçilerin zamanla, görüşme yerleri ve görüşme şekilleri de değişmiştir. Örneğin; ilk zamanlar elçiler, genelde sınır mili olarak adlandırılan bölgede görüşüp, birbirlerinin göğsünü öpüp, verilen talimatlar çerçevesinde hareket etmekteydi. Sınır mili ise, toprak yığınlarından yapay olarak yapılmış küçük birer tepe hem Osmanlı sınırına hem de yabancı devlet sınırına kondurulmaktaydı. Bu tepelerin arasına bir direk dikilerek elçilerin görüşme alanı saptanırdı (Tuncer, 2017 s. 32). Diplomasinin modernleşmesi ve modern devletlerin birbiriyle ilişkilerinin modern hale gelmesiyle, bu görüşmeler ve görüşme yerleri zamanla temsilcilik binalarında veya devlet meselelerinin konuşulduğu yapılarda görüşmeye başlandı.

3.1 III. Selim ve Yeni Diploması Anlayışı

Dünya tarihinin en önemli olayları arasında gösterilen Fransız İhtilalinin yaşandığı yılda yani 1789 yılında, Osmanlı Devleti'ni yeniden canlandırmak yani eski gücüne tekrar kavuşturmak için tahta III. Selim geçmiştir (Çakmak, 2020, s. 19). III. Selim ile birlikte Osmanlı Devleti'nin diplomasi anlayışında birtakım yenilikler yaşanmıştır. Diploması anlayışında geleneklerinden sıyrılan Osmanlı Devleti, karşılıklı (sürekli) diplomasi anlayışını hayata geçirmiştir (Kınlı, 2006, s. 127). Şüphesiz ki 1789 yılında Fransa'da yaşanan olaylar, Osmanlı Devleti'ni ve onun yeni padişahı III. Selim'i hem diplomasi anlamında hem diğer reform hareketlerinde etkilemeyi başarmıştır.

3.1.1. Fransız Devrimi ve III. Selim

Fransız Devrimi yahut Fransız İhtilali, genel olarak burjuva hareketidir ve monarşi ve soylu sınıf anlayışına karşı bir tür kalkışmadır (Karaman. M, 2018, s.64). Bu devrim yahut ihtilal ile birlikte Avrupa ve dünya yeni bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Şöyle ki; Fransız ihtilali ile birlikte bazı akımlarda yeşermeye başlamıştır. Tuncer'e göre bu akımlar şunlardır (Tuncer, 2017, s. 27).

- Liberalizm
- Sosyalizm
- Demokrasi

Bu akımların yeşermesinde en büyük etken şüphesiz ki, Fransız ihtilalinin öne çıkardığı, *Liberte, Egalite, Fraternite* anlayışıdır. Yani, *özgürlük, eşitlik, kardeşlik* anlayışıdır.

Bu ihtilal sadece Fransa veya Avrupa'yı etkilememiş bütün bir dünyayı etkilemiştir. Dolayısıyla bu ihtilal/devrim evrensel nitelikleri ve evrensel boyutları olan bir harekettir. Bu iddiaya verilebilecek güzel örneklerden birisi İnsan Hakları Bildirgesidir (Tuncer, 2017, s. 27). Fransız İhtilali geleneksel devlet anlayışını sarsmış ve ulus-devlet anlayışını hayata geçirmiştir. Bu ihtilal ile birlikte, "egemenlik, ulusundur" anlayışı; Avrupa'yı ve daha sonra birçok devleti etkisi altına almayı başarmıştır. Örneğin; Fransa bu devrim ile birlikte 24 Şubat günü cumhuriyeti ilan etmiş ve ardından devrim birçok bölgeye sıçramıştır. 2 Mart Güneybatı Almanya, 6 Mart Bavyera, 11 Mart Berlin, 13 Mart Viyana ve dolayısıyla Macaristan'a, 18 Mart'ta Milano'ya yani İtalya'ya ulaşmıştır (Karaman, 2018, s. 66).

Osmanlı Devleti önce Karlofça (1699) ardından Pasarofça (1718) ve Küçük Kaynarca (1774) antlaşmaları ile artık kendini -Avrupa'ya göre- üstün görmeyi bırakmış ve Batı'nın kendisinden ileride olduğunu kabul etmiştir (Karaman, 2018, s. 66). Bu tarihsel arka planın ardından 1789 yılında, Osmanlı tahtına III. Selim geçmiştir. III. Selim, Osmanlı Devleti'nde reformlar gerçekleştirme düşüncesiyle tahta oturmuştur. Bu

reformları da Fransız Devriminin öngördüğü temel ilkelerle yapmayı planlamıştır (Hüner, 2017, s. 29). Göreceli olarak, III. Selim'in yaptığı faaliyetler bu prensiplere kısmen uymuştur. Bu reformlar Osmanlı'yı eski günlerine döndürme ve onu yüceltme amacıyla yapılmış fakat Osmanlı Devleti'nin gerilemesine engel olamamıştır.

Çalışmanın hipotezi olan; Türk modernleşmesinde bilhassa Türk diplomasisinin modernleşmesinde bireyler, büyük role sahiptir anlayışıyla doğru orantılı olarak, III. Selim döneminde askeri, siyasi ve diplomatik olarak bir modernleşme yaşanmıştır. III. Selim sayesinde, Avrupa/Batı'nın yenilikçi ve ilerici anlayışının Osmanlı Devleti'nde de filizlenmesi hız kazanmıştır (Hüner, 2017, s. 29). Diplomasi anlamında yaşanan en büyük değişim hiç kuşkusuz, sürekli/daimî ikamet elçilerinin kurulmasıdır. III. Selim modern birey anlayışıyla değerlendirildiğinde; geleneklerinden sıyrılan bir padişah olarak değerlendirilebilir. Bu görüşü destekler nitelikte olan temel argüman ise; Osmanlı Devleti'nin tek taraflı olan diplomasi geleneğini, 1793 yılında terk etmesini ve sürekli ikamet elçilerinin kurulmasını sağlayan kişi III. Selim'dir. Bu durum; Osmanlı'nın geleneksel teamüllerinden sıyrılmasına ve yenilikçi anlayışa geçişin başlangıcına sebep olmaktadır.

III. Selim, daha tahta çıkmadan yani bir şehzade iken bile, Avrupa'ya özgü şeyleri örnek alan bir birey olmuştur. Erik Jan Zürcher'in de belirttiği üzere; III. Selim'in şehzadelik dönemi incelendiğinde Fransa Kralı XVI. Louis'e karşı bir ilgisi/hayranlığı bulunmaktadır. Hatta şehzadelik döneminde Kral XVI. Louis ile yazışmaları o dönem için Osmanlı- Fransa ilişkilerinde büyük bir yer tutmaktadır. III. Selim'in tahta geçmesiyle birlikte, Avrupa'ya özgü gelişimleri takip eden kişileri padişah çevresinde toplamış ve bu kişilere devletin etkin mercilerini teslim etmiştir (Zürcher, 2020, s. 37). Avrupa'yı kendisine örnek aldığı düşünülen bir padişahın, diplomasinin uygulanış tarzını da Avrupa gibi dizayn etmesi şaşırtıcı bir durum değildir.

Osmanlı Devleti'nin bazı diplomatik geleneklerinden sıyrılmasını sağlayan III. Selim, Avrupa'nın birçok başkentlerine elçi göndermiştir. III. Selim, Fransa ve Fransız Devriminden etkilenmesinden dolayı, ilk elçi veya elçilerin Fransa'ya gönderilmesi

beklenmiş fakat o dönem yaşanan devrim/ihtilal sebebiyle, tepki çekmemek adına o döneme kadar Osmanlı ile hiç savaşmamış olan İngiltere'ye ilk elçi gönderilmiştir (Çakmak, 2020, s. 20).

3.1.2. III. Selim yeni diplomasi anlayışını benimsemeden önce

Osmanlı Devleti, Batı karşısında aldığı yenilgiler sonucunda, artık kendisini güçlü ve üstün görmeyi bir kenara bırakmış ve 17. Yüzyıl itibariyle birtakım reform hareketlerine soyunmuştur. Dönmez'e göre (2006); gerçek anlamda reform girişimleri ilk defa Sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından atılmış olsa da diplomasi alanındaki reformlar ancak III. Selim döneminde hayata geçirilmiştir.

Karal'a göre (1946, s. 166); Osmanlı Devleti'nde diplomasi alanındaki bu dönüşüm, İshak Bey'in Fransa/Paris'e gönderilip, oradaki diplomasi uygulamasından III. Selim'e bahsetmesi sebebiyle meydana gelmiştir. Enver Ziya Karal, Osmanlı'da istihbarat bilgilerinin de yetersiz ve sorunlu olması sebebiyle bu dönüşümün gerekliliğini vurgulamıştır (Karal, 1946, s. 167). Bernard Lewis de bu görüşe paralel olarak, Osmanlı'da daimî elçiliklerin kurulma sebebini, Osmanlı'yı Avrupalı devletlerin uyguladığı devlet sistemine uyarlamak ve Avrupa'da yaşanan olaylar hakkında teferruatlı ve güvenli bilgiler almak amacına bağlamaktadır (Lewis, 2020, s. 86).

III. Selim'in gerçekleştirmek istediği reformlar, ilk daimî elçilikler kurulmadan bir yıl önce (1792) şekillenmeye başlamıştır. Şöyle ki; *“Başmuhasebe payesi ve ortaelçilikle Avusturya'ya gönderilen Ebubekir Ratib Efendi'nin, Avrupa'da 227 gün kalarak hazırladığı sefaretnamesinde geniş anlamda bir reformun gerekliliğinden bahsetmesi ve verdiği örnekler III. Selim üzerinde çok etkili oldu.”* (Dönmez, 2006). Bu gelişmelerin ardından padişah III. Selim *Nizam-ı Cedid* olarak bilinen reform programlarını hayata geçirmiştir. *Nizam-ı Cedid* yani *yeni düzen* ismi verilen bu reform programlarının amacı; merkezi devlet örgütünün yapısını ve gücünü hem iç hem dış düşmanlara karşı arttırmayı planlamaktaydı (Zürcher, 2020, s. 37). İdari anlamda bu değişikliklerin yapılmasında Batı örnek alınmaya çalışılmıyordu. Bütün bu reform hareketleri, Avrupa ve Batı'yı tanımakla ve yakın ilişkilerin tesis edilmesiyle

gerçekleşebileceği için daimî elçiliklerin kurulması hayati önem taşımaktaydı (Dönmez, 2006).

Osmanlı Devleti, kendini Avrupa'dan üstün görmeyi bırakıp, denge politikasını anlayışına geçmiş ve bu durumda diplomasinin uygulanış tarzında bazı değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. III. Selim döneminde diplomasi alanında birçok değişiklik yaşanmasına karşın sadece daimî elçi gönderme şeklinde bir farklılık yaşanmamıştır. Bu değişiklikleri şöyle sıralamak mümkün olacaktır (Dönmez, 2006);

- Avrupa elçilerine artık Osmanlı padişahının davranış şekli değişmiştir.
- Diğer padişahlar döneminde bazı sebeplerle hapsedilen elçilerin artık hapsedilmeme anlayışı benimsenmiştir.
- Önceleri uygulanan “tayınat usulü” artık ortadan kaldırılmıştır.

Osmanlı'da Tayınat usulü; Osmanlı'da ikamete memur yabancı elçilere harcanan paraları oluşturmaktaydı. Bu durum Osmanlı'nın güçlü döneminde geliştirdiği bir usüldür. Fakat modern diplomaside yeri olmayan bu usül, III. Selim ile birlikte ortadan kaldırılmıştır (Çakmak, 2020, s. 22). Diplomasi anlamında bu yeniliklerin yaşanması, Osmanlı'nın geleneklerinden kurtulmaya çalıştığı bir göstergesidir. Bu değişiklikler ile birlikte *ad hoc* diplomasi uygulamasından karşılıklı ve sürekli diplomasi uygulayışına geçişte büyük önem ve gereklilik taşımaktadır. Çalışmada ileri sürülen, III. Selim döneminde diplomatik faaliyetler alanında birtakım modernleşmenin yaşandığı düşüncesi bu hususta değerlendirilmiştir.

3.1.3. İlk daimî ikamet elçilerinin kuruluşu ve gelişen olaylar

Osmanlı Devleti eski askeri, siyasi ve diplomatik gücünü kaybetmesinden sonra Avrupa'yı tanımak ve Avrupa'da yaşanan gelişmeleri sıkı sıkıya takip etmek için sürekli diplomasi anlayışını benimsemiştir. Bu durumun genel sebebi; kurtuluşu, yenilikler ve reformlarda bulmasından kaynaklanmaktadır. O tarihe kadar sürekli diplomasinin uygulanmadığı Osmanlı'da, bu konu hakkında bir tecrübesi de

bulunmamaktaydı. Elçilerin nasıl gönderilmesi gerektiği, elçilerin gönderilmeden önce neler yapılması gerektiği gibi konularda bilgisi olmayan Babıali ve dolayısıyla Osmanlı Devleti, bu konu da İngiltere’den yardım talep etmiştir (Dönmez, 2006).

Bu sebeple Osmanlı Devleti, 13 Temmuz 1793 yılında, ilk daimî temsilciliğini kurduğu İngiltere’nin Büyükelçisi Lord Ainslie ile bir görüşme gerçekleştirdi. Osmanlı Devleti adına görüşmeye Reissülkütâb Mehmed Raşid Efendi ve Tatarcık Abdullah Efendi katıldı. Konuşmada bahsi geçen konular şu şekildedir (Dönmez, 2006);

- Açılacak daimî elçiliklerin mahiyeti ve gerekliliği,
- Atama işlemindeki prosedürler,
- Londra’ya gönderilecek elçinin İngiltere’deki itibarı,
- Elçinin rütbesi ve amacı,
- Elçinin Londra’ya nasıl ulaşacağı hakkındaki konular.

Yaşanılan bu gelişmelerin ardından fazla vakit kaybetmemek amacıyla, 1793 yılında Osmanlı Devleti’nin ilk daimî temsilciliği, İngiltere’ye açıldı (Kınlı, 2006, s. 128). Elçi olarak gönderilen isim ise Hâcegan-ı Dıvan-ı Hümayun’dan Yusuf Agah Efendi olmuştur (Çakmak, 2020, s. 21). Elçi olarak gönderilen Yusuf Agah Efendi, İngiltere ile ilişkileri geliştirmek, dostluk ilişkisi kurmak ve İngiltere’de yaşanan gelişmeleri Osmanlı’ya aktarmak maksadıyla elçi tayin edilmiştir. Çakmak’a göre (2020, s.24); rütbesi her ne kadar büyükelçi olarak gözüксе de sefaret heyeti olarak gönderilen elçi ortaelçi konumundaydı. Aşağıdaki tabloda İngiltere’ye gönderilen ilk heyetin isimleri ve görevleri yer almaktadır (Çakmak, 2020, s. 21).

Tablo 3: İngiltere’ye sürekli ikamet elçisi olarak gönderilen ilk heyet

YUSUF AGAH EFENDİ	Büyükelçi
MAHMUD RAİF EFENDİ	Sır katibi
MEHMED DERVİŞ EFENDİ	Hazinedar veya Ataşe

EMANUEL PERSİANY	Birinci Tercüman
GREGORİO VALERİANUS	İkinci Tercüman
MEHMED TAHİR EFENDİ	Ehl-i İslam Kışızadesi
YANKO SAVRUD	Zımmi Kışızadesi

Böylece Osmanlı Devleti, III. Selim ve gönderdiği heyet ile birlikte diplomasinin uygulanış şekli olarak geleneklerinden sıyrılmış ve yenilikçi bir anlayışa geçmiştir. Bu anlayış Osmanlı'yı, *ad hoc* diplomasi uygulamasından sürekli ve karşılıklı diplomasi anlayışına geçirmiştir. Artık diplomasi sanatı yürütülürken, o dönem için modern sayılabilecek bir boyuta getirilmiştir. Bu; gönderilen heyetin işlevi ve heyetin yabancı devlette kalıcılığıyla anlaşılabilir. Artık elçiler, yarı zamanlı veya iş bitene kadar değil, aksine belirli bir süreyle ve geçmiş dönemin aksine, inisiyatif kullanabilecek bireylerin, elçilik vazifesini yerine getirmekle görevlendirilmeye başlanmasına sebep olmuştur.

III. Selim çok geçmeden başka devletlere de daimî ikamet elçileri kurmaya karar vermiştir (Çakmak, 2020, s. 22). O dönem İngiltere'nin ardından Avusturya'ya bir elçi gönderilmesi resmi olmadan kararlaştırılsa da iki yönlü olarak bu durum aksamıştır. Osmanlı'nın elçi olarak göndereceği Seyyid Mehmed Naili Efendi o dönem taşrada olmasından ötürü tayini gerçekleşmemiştir. Avusturya açısından ise; kendileri, devletinden habersiz hiçbir elçinin atanmamasını istemiştir. Bu sebepler sonunca Avusturya'ya elçi gönderilmesi gecikmiştir (Çakmak, 2020, s. 23).

Fransa ise; kendilerine bir Osmanlı elçisinin gelmesini ve daimî olarak ikamet etmesini istemekteydi. Bunun üzerine III. Selim, Fransa'ya karşı ayrı bir hassasiyetinin olması hasebiyle de Fransa'ya gönderilecek elçinin çok iyi yetişmiş, donanımlı ve diplomasi sanatını iyi yürütecek bir şahsiyetin atanmasını hedeflemiştir (Çakmak, 2020, s. 23). Bu sebeple Fransa'ya da ikamet elçiliği düşünülen Osmanlı, Seyyid Ali Efendi'yi görevlendirmiştir (Tuncer, 2017, s. 49).

Akabinde Prusya ve Avusturya'ya da elçiliklerin açılmasıyla, 1797 yılında Osmanlı Devleti dört Avrupa devletinde sürekli ikamet elçisi olarak temsil edilmekteydi. Yapılan düzenlemeler ile elçilerin görev süreleri de saptanmıştı. Örneğin; İlk ikamet elçisi olan Yusuf Agah Efendi'nin artık görev süresi dolmuştu (1797). Elçilerin görev süreleri üç yıl olarak düzenlenmiş ve Yusuf Agah Efendi'nin yerine İsmail Ferruh Efendi tayin edilmişti (Çakmak, 2020, s. 24).

Osmanlı Devleti, yolladığı her memura maaş ve yol harçlığı vermektedir. Kime ne kadar verileceği hususunda ise bireylerin memuriyet derecelerine bakılıp ve maaşlar ona göre saptanırdı. Örneğin; İlk ikamet elçisi olan Yusuf Agah Efendi'nin yol harçlığı 15.000 kuruş ve aylık maaşı da 50.000 kuruş olarak belirlenmişti. Bu maaş ve harçlıklar bazı elçiler nazarında yetersiz görüldüğü de olmuştur. Örneğin; Fransa elçilerinden Mehmet Said Halet Efendi maaşının yetmediğini ve yetersiz olduğunu Osmanlı'nın ilgili yapılarına haberdar etmiştir (Tuncer, 2017, s. 41).

Bu dönem elçilerin görev ve amaçlarında da değişiklikler ve yenilikler yaşanmıştır. Bu değişiklik ve yenilik Elçi'nin göreve başlama töreniyle anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği elçi, yabancı devlette görevine başlamadan önce, atandığı devletin yönetici erkine, Osmanlı padişahının Name-i Hümayun'unu (mektup) bir törenle takdim eder ve göreve öyle başlardı. Görev süresi dolup tekrar devletine döneceği zaman da yabancı devletin yönetici erki, Osmanlı padişahına mektup yazar, elçinin görev süresince değerlendirilmesi yapılırdı. Örneğin; Yusuf Agah Efendi'nin görev süresinin dolması ve ardından yurda dönmesiyle, daha önceden kendisine İngiltere Kralı III. George tarafından verilen mektubu III. Selim'e takdim etmiştir. Bu mektupta III. George; Yusuf Agah Efendi'nin başarılı bir elçi olduğunu ve Osmanlı-İngiliz ilişkilerini geliştirme konusunda gösterdiği başarılı faaliyetlere teşekkür etmektedir (Tuncer, 2017, s. 44).

Her ne kadar Yusuf Agah Efendi başarılı gözükse de Osmanlı'nın diğer elçileri aynı başarıyı ve aynı ehemmiyeti gösterememiştir. Örneğin; Paris Elçisi Seyyid Ali Efendi, görevi sırasında; Fransa'nın hakkında bilgiler toplayarak, olası bir durumda Osmanlı'yı önceden haberdar etmesi beklenmekteydi. Fakat Fransa'nın Mısır'a karşı

işgalini öğrenememiş ve öngörememiştir. O dönem yurda yolladığı mektuplarla -genel olarak- Fransa'nın Osmanlı'yı dost gördüğünü ve ikili ilişkilerini geliştirmek istediğini bildirmiştir. Mektubu yolladığı esnada Fransa, Mısır'ı işgal etmekteydi (Çakmak, 2020, s. 27). Bu bilgiler, Osmanlı'nın çok yönlü ve sürekli diplomasinin ilk uygulamasında başarısızlığını göstermektedir. Hatta Sadrazam, elçinin bu mektubunu III. Selim'e okuduğunda Selim'in tepkisi "*ne eşek herifmiş*" olmuştur (Çakmak, 2020, s. 27). Oysa gönderilen elçilerin bir önemli vazifesi de gözlemlemek ve gözlemlediklerini ülkesine rapor etmektir (Tuncer, 2017, s. 49).

Diplomasinin uygulaması ve diplomatik teamüllerin bir kısmının değişmesiyle birlikte, yönetici erklerinin birbirine gönderdiği hediyeler konusunda da değişim yaşanmıştır. Örneğin; Çok yönlü ve sürekli diplomasi anlayışına geçmeden önce Osmanlı Devleti elçileri gönderirken, yanlarına çok önemli ve değerli hediyeleri de verir ve bunları yönetici erkine takdim etmesi istenirdi. Bu hediyein masrafları ve giderleri, Osmanlı hazinesince karşılanırdı. Fakat sürekli diplomasiyle birlikte son olarak bu hediyeleşmenin 1802 yılında Paris Elçisi tarafından uygulandığı bilgisine ulaşılmış ve artık bu durum ortadan kalkmıştır (Tuncer, 2017, s. 44).

Yeni diplomasi anlayışıyla Osmanlı elçilerinin diğer vazifeleri şu şekildeydi (Tuncer, 2017, s. 51-52);

- Elçi; gönderildiği ülkenin basınına takip etmek ve basındaki haberleri Osmanlı Türkçesine çevirerek yurda göndermek,
- Ve bulunduğu ülkedeki sosyal kurumları, bilimsel ve teknik olarak gelişen olayları yine yurda haber etmek.
- Olaylar vuku bulmadan, ülkelerin siyasi hedef ve stratejilerini bildirmek.

Fakat, gönderilen elçilerden istediğini alamayan III. Selim, bu uygulamayı topyekün kaldırmaktansa, üzerinde bazı değişiklikler yaparak verim alabileceği bir vaziyete getirmek istemiştir (Çakmak, 2020, s. 27). Bu gönderilecek elçilerde ve elçilerde aranan özelliklerde değişimin yaşanmasıyla açıkça anlaşılmaktadır.

Yapılan bazı değişiklikler ve aranan şartlar şu şekilde oluşturulmuştur (Çakmak, 2020, s. 26-28).

- Elçi seçilecek kişiler yeteneğe göre belirlenmeli hükmü getirilmiş, (dil bilme vs)
- Kâtip çocuklarına öncelik tanınması sağlanmış,
- Görev süresi 3 yıldan 5 yıla çıkartılmış,
- Elçilik görevi; Eflak ve Bogdan voyvodoları maiyetinde bulunmuş Beyzade ve Asilzadeler ve onların oğulları, boyar ve onların çocuklarına verilecektir.
- Artık posta yoluyla iletişim ve bilgi gönderilmesi doğru bulunmamış ve bu bilgiler ulak ile sağlanması istenmiştir.

Fakat alınan bu kararlarda da istediğini alamayan Osmanlı Devleti, diplomatik ilişkilerini maslahatgüzar seviyesinde sürdürmek istemiştir. Fakat bu durum Avusturya ve Prusya için kabul edilebilir bir durum değildi. Osmanlı bu yüzden İngiltere'den işe başlamayı düşündü. Çünkü o döneme kadar İngiltere ile herhangi bir siyasi sorun olmadığı için İngiltere'ye bu durumu açıklayabilirdi (Dönmez, 2006).

İlk olarak Temmuz 1800'de, o dönem Londra'da büyükelçilik vazifesi yapmakta olan İsmail Ferruh Bey'e haber gönderildi. Bu haberde, tercümanı Yanko Aziropolo'yu maslahatgüzar olarak bırakıp, İstanbul'a dönmesi istendi. Ve bu olaydan sonra diğer elçiliklere de haber gönderildi ve ilişkiler maslahatgüzar seviyesi olarak değiştirildi. Eylül 1800'de Viyana'ya Maslahatgüzar olarak Dibolto bırakıldı. Ali Aziz Efendi'nin vefatından beri de zaten Berlin'de Esad Efendi maslahatgüzar olarak bulunuyordu. Dördüncü elçiliğin oldu ülke olan Fransa ile ise, savaş devam ettiği için diplomatik ilişkiler kesilmişti (Dönmez, 2006). Böylece Osmanlı ilk daimî ikamet elçilerinin uygulanışında göreceli olarak başarısız olmuş ve ilişkilerini maslahatgüzar ve şehbenderlik seviyesine indirmiştir. Lakin Fransa ile savaşın bitiminden sonra

büyükelçilik makamı görevine devam etmiştir. Bu sebeple Fransa bu durumunda dışında bırakılmıştır (Çakmak, 2020, s. 30).

Bernard Lewis'a göre ilk dönem daimî elçiliğin başarısız olma sebeplerinden birisi de gönderilen elçilerin yabancı dillere vakıf olmamasından kaynaklanmaktadır. Dil bilmedikleri gibi geleneksel yani muhafazakâr anlayışlı kişilerdir (2020, s. 87). Bu bilgiler doğrultusunda; III. Selim tahtta oturduğu 1789-1807 yılları süresi boyunca, III. Selim'in reform hareketlerinden istekleri anlaşıldığında, III. Selim diplomasi ve diplomatik modernleşme olarak istediğini alabilmiş değildir. Ne Osmanlı diplomasisi istenildiği gibi modernleşebilmiş ne de Osmanlı, diplomasiyi kullanarak eski güçlü dönemine dönebilmiştir. Bu iddiayı destekler nitelikte olan olay ise, III. Selim'in tahttan indirilmesi ve ardından yaşanan hadisedir.

Osmanlı Devleti, daimî elçiliklerindeki tüm büyükelçilerini yurda çağırılmış ve devletlerarası ilişkilerini maslahatgüzar ya da şebenderlik seviyesiyle gerçekleştirmeye başlamıştı. Fakat o dönem -Fransa bu durumun dışında kalarak- hala büyükelçi bulunan tek şehir konumunda Paris bulunmaktaydı. III. Selim'in tahttan indirilmesi ve yerine IV. Mustafa'nın geçmesiyle, o dönem Paris'te bulunan büyükelçi Ahmet Muhip Efendi'nin elçiliğinin devam edilmesine ilişkin padişahın Name-i Hümayun'unu Napoleon'a sunduğu esnada Napoleon'un tepkisi ilginçtir. Bu tepki hem Osmanlı'nın o dönem nasıl bir vaziyette olduğunu hem de diplomatik olarak etkili bir devlet olmadığının bir göstergesidir. *“Sultan Mustafa bana tahta çıkış haberini çok geç bildirdi. Elçime (Sebastiani) de İstanbul'da hürmet edilmiyormuş. Ben Tilsit Antlaşmasında Osmanlı Devleti'ne sahip çıktım. Şimdiye kadar Osmanlı Devleti'ni ben ayakta tutuyordum; yoksa çoktan yıkılırdı. Sultan Mustafa, memleketinin nizam ve intizamına öncelikle itina etsin. Bana dostluğunu ispat etsin. Nitekim Sultan Selim bana dost olup, ben de onun samimi dostu idim. Tilsit Antlaşması sırasında saltanat tahtında bulunsaydı ya da halefinin gerçekten iyi niyetli olduğunu bilseydim, daha büyük faydalar sağlardım.”* (Tuncer, 2017, s. 66).

Kabakçı Mustafa İsyanı ile tahttan indirilen III. Selim'in yerini padişah olarak IV. Mustafa almıştır. *Nizam-ı Cedid* reformları III. Selim ile sonlanırken, diplomasi alanında yaşanan modernleşme ve yenilikler kendi konumunu koruyabilmiştir (Çakmak, 2020, s. 31). Fakat kısa bir süre padişahlık görevini üstlenen IV. Mustafa döneminde reform hareketlerinin duraklamaya girdiği söylenebilir.

3.2 II. Mahmut Dönemi ve Osmanlı Diplomasisinde Modernleşme Anlamında Yaşanılan Gelişmeler

II. Mahmut sadece diplomasi alanında değil Osmanlı Devleti'nde birçok konuda reform hareketleri açısından büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple kimilerine göre; II. Mahmut, modernleşme açısından yeni ve farklı bir devrin başlangıcı olarak nitelendirilen bireydir (Fidan, Şahin ve Çelik, 2011, s. 119). II. Mahmut, Osmanlı Devleti'ni İslam dininin ilkelerine dayalı orta çağ devletinden Batı'nın laik ilkelerini temel alan modern anayasal bir devlete dönüştürmeyi hedeflemiştir. Bu sebeple birçok alanda reformlar gerçekleştirmiş olan II. Mahmud, Osmanlı Devleti'ndeki gerilemeyi durdurmayı planlamıştır (Tuncer, 2017, s. 140).

II. Mahmut'un tahta çıkışı ve akabinde cülusuyla birlikte reform hareketleri/faaliyetleri tekrar başlamış ve diplomatik reformlar bu sürecin, motor gücünü oluşturmuştur (Kınlı, O, 2006, s. 129). Şöyle ki; Osmanlı Devleti, II. Mahmut'a kadar Avrupa'da yaşanan gelişmeleri öğrenmek için Rum tercümanlardan ve Eflak ve Boğdan'a yönetici olarak tayin ettiği Fenerli Baş tercümanlardan faydalanmaktaydı. Ancak zaman içerisinde bu tercümanların Osmanlı Devleti'ne ihanet etmelerinin anlaşılmasıyla beraber II. Mahmut döneminde Tercüme Okulları veya Tercüme Odaları açılarak bu sorun giderilmeye çalışılmıştır (Yavuz, 2019, s. 1634). Bu durumun altında yatan temel sebeplerden birisi ve göreceli olarak en önemlisi; 1821'deki Yunan isyanıdır (Bostan, 2019).

3.2.1 Diplomaside yeni bir dönemin başlangıcı; Tercüme Odası

Osmanlı Devleti'nde 1821 yılında yaşanan Yunan isyanı ve bu isyan sırasında merkeze kasten yanlış bilgilerin aktarılmasına sebep olan tercümanların verdiği güvensizlik ve oluşan şüphe ortamıyla birlikte bu yapının kurulmasının gerekli ve elzem olduğu anlaşılmıştır. Babıali'de tercüman olarak görevlendirilen Rumların bu olay sonrası görevlerine son verilmiş ve hiyerarşik olarak tercümanların üst makamı olan Divan-ı Hümayun tercümanı ise idam cezasına çarptırılmıştır (Bostan, 2019).

Divan-ı Hümayun Tercümanlığı diplomatik ve bürokratik olarak devlet için önemli bir yer tutan makamlar arasındaydı. Şöyle ki; tercümanların Babıali'deki odaları, genellikle yabancı ülkeden gelen elçilerin/diplomatların uğradıkları ilk durağı oluşturmaktaydı (Çakmak, 2020, s. 99). Fakat yaşanan gelişmeler sonucunda II. Mahmut döneminde Tercüme Odası'nın kurulmasına karar verildi.

Bu yapının kuruluş sürecinde Yahya Naci Efendi, bir süre Babıali'de görev yaparak Fransızca ve Rumca bazı evraklar üzerinde çalışmalar gerçekleştirdi. Divan-ı Kalemi'nden Yahya Naci Efendi'nin yanına verilen katipler bu çalışmalarını temize çekti fakat yeterli olmayacağı anlaşıldığından tarafsız bir Rum olarak değerlendirilen Stavrakı Efendi Divan-ı Hümayun Tercüman vekili olarak görevlendirildi. Yahya Naci Efendi önderliğinde bu birime alınacak kişilere dil eğitimi verilmesi planlandı. Lisan eğitiminin akabinde başarılı olarak değerlendirilen hulefa tercüme hizmetinde istihdam edilecekti. Böylelikle yabancı dil okulu görevini de üstlenen bu birimin temelleri atıldı. Bu birim; Tercüme ve Lisan Odası şeklinde iki kısımdan meydana gelmekteydi. Bu yapının oluşmasının amacı ise; bürokrasi ve diplomasi alanında yabancı dil bilen Müslüman memurlardan ihtiyaç karşılamak ve onları görevlendirmektir (Çakmak, 2020, s. 99). Bu Osmanlı Devleti için farklı bir yeniliğin başlangıcını ifade etmektedir.

Bilhassa diplomatik ilişkilerin geliştirmek ve bu ilişkilerde Müslümanlardan yararlanılacak olmak Osmanlı Devleti için eski dini/kültürel çekincelerinden ve geleneklerinden kopmasını sağlamıştır (Bostan, 2019). Bu bağlamda; bu yapının

kurulması, diplomatik modernleşme açısından Osmanlı Devleti'nde önemli bir yer tutmaktadır.

Tercüme Odasının kurulmasıyla birlikte Osmanlı'nın bu yapıdan farklı şekillerde faydalandığı da bilinmektedir. Örneğin; diplomatik ilişkilerde önemli bir yer tutan yazışmalarda, Müslümanları görevlendirmek üzere kurulan bu yapıda aynı zamanda bu birimin gelişmesiyle birlikte, memurların da dil ve diplomasi alanındaki eğitimiyle, Osmanlı hariciyesinin yeni kuşak Müslüman diplomatları/memurları bu birimden çıkmış ve görevlendirilmiştir. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'nde hariciyeci yetiştiren ilk kurum olarak değerlendirilen Tercüme Odası, Osmanlı Devleti'nin diplomatik gelişmelerinde büyük yer tutmaktadır (Bostan, 2019).

3.2.2 Hariciye Nezareti'ne dönüşüm

Yeniçeri ocağını kaldırması (1826) ve aradan geçen 13 yılda, tıpkı Rusya'daki Petro gibi II. Mahmud'da ülkesinde reformlar gerçekleştirmeye çalışmıştır. II. Mahmud'un istediği modern Osmanlı Devleti'nin inşası için ise, devlet ve toplum bazında; Osmanlı- İslam kültürüne sahip geleneklerden kurtulması gerekiyordu. Bunun içinde kendisine örnek aldığı isim Petro değil III. Selim'di (Lewis, 2020, s. 144-145).

III. Selim'i örnek alan II. Mahmud, tıpkı örnek aldığı isim gibi daimî elçilikleri tekrar açılmasını sağlamış ve bu elçiliklerin düzenli ve verimli çalışması için Reisülküttablık makamını Umur-i Hariciye Nezaretine dönüştürmüştür. Bu durum Osmanlı hariciyesinde ve Osmanlı diplomasisinde önemli bir yere sahiptir (Bostan, 2019).

Çakmak'a göre (2020, s.44); Reisü'l-küttab o tarihe kadar zaten bir nevi dışişleri bakanı konumundaydı. Çakmak'ın ifadesini destekler nitelikte bir örnek ise; Reisü'l-küttab Akif Efendi, Hariciye Nezaretinin kurulmasıyla beraber, hariciye nazırı olmuştur (Bostan, 2019). Fakat her ne kadar benzer olduğu düşünülen bu makam, -Reisü'l-küttablık makamının hariciye nezaretine dönüştürülmesiyle beraber- birtakım yenilikleri de ortaya çıkmıştır.

Akif Efendi'nin nazırlığından bir sene sonra Ahmed Hulusi Paşa, görevi devralmıştır. Bu değişimle birlikte nazırlığın bünyesinde bir müsteşarlık kuruldu. 1837 yılında Divan-ı Hümayun'un kalemlerinden olan *mektubi* ve *amedî* kalemleri iç ve dış ilişkilerle meşgul olmak üzere iki alt birime ayrıldı. Daha sonra bu kalemlerin ilgili nezarete bağlanmasıyla beraber, kurumun sadece hariciyeyle meşgul olması sağlanmıştır. 1839 yılı itibariyle Divan-ı Hümayun Tercüme Odası, Mühimme Odası, elçilik ve şebenderlik hizmetleri Hariciye nezareti altında toplanmış ve böylece nezaretin kuruluşu gerçekleşmiştir. (Bostan, 2019).

Hariciye Nezareti ilk olarak Viyana Sefiri Sadık Rıfat Bey'in konağında kurulsada zamanla bu durum değişmiştir. Örneğin; Sadık Rıfat Bey'in konağından sonra, Sadaret, Şura-yı Devlet, Dahiliye Nezareti, Ahkam-ı Adliye daireleriyle beraber Babıali'de yer almıştır (Bostan, 2019).

Reisülküttablık makamının hariciye nezaretine dönüştürülmesindeki temel hedef ise; diplomasinin ve dış işlerin giderek yoğun hale gelmesi ve bunların daha profesyonel şekilde idare edilmesi içindi. Bir başka hedef ise; II. Mahmud'un merkezi gücünü elinde tutma çabası içindi (Bostan, 2019). Zaten II. Mahmud merkezi gücü elinde tutarak "tek adam" olma isteğindediydi (Lewis, 2020, s. 144). Sonuç olarak Hariciye Nezaretine dönüşümle birlikte, elçiliklerin de yeniden açılmasıyla Osmanlı diplomasisinde yeni bir dönem yaşandı. Bu sebeple yurtdışında giderek artan temsilciliklerle birlikte merkezle iletişimini doğru ve etken bir şekilde sağlamak ve Osmanlı diplomasisini dolayısıyla Osmanlı dış ilişkilerini düzene koymak için merkez teşkilatı kuruldu (Bostan, 2019).

3.2.3 Elçiliklerin yeniden açılması ve diğer gelişmeler

1821 yılında yaşanan Yunan İsyanıyla birlikte Rum maslahatgüzarları görevden alınmış ve yerlerine yeni elçiler atanmamıştır. Bunun sebebi; Osmanlı devleti, elçiliklerden istediği verimi alamamış olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu yüzden elçiliklerin yeniden açılması ve yeni elçilerin görevlendirilmesi için bütçe ayırmayı

düşünmemiştir. Fakat aradan geçen 11 yıl ile birlikte elçiliklerin yeniden açılması planlanmıştır (Bostan, 2019).

İlk daimî elçiliklerin deneyiminden sonra Avrupa ile ilişkilerin geliştirmek ve genişletmek için elçilerin rütbeleriyle ilgili düzenlemeler de hayata geçmiştir. Bu düzenlemeler ile birlikte; diplomatların protokolde önde gelme konusunda yaşanan sorunları çözmek için 1815 Viyana Kongresinde kabul edilen ve 1818 Aix-la Chapelle Kongresinde ek maddeyle düzenlenen diplomatların rütbeleri yer almıştır. Bu düzenlemelere göre diplomatların rütbeleri dört ile sınırlandırılmıştır. Bunlar; Büyükelçi (ambassadors), Ortaelçi (envoys) (ve ministers plenipotentiary), ikamet elçileri (ministers resident) ve maslahatgüzarlardır (Bostan, 2019).

Dönemin Avusturya Başbakanı Metternich, Osmanlı'nın Avrupa'ya olan yakınlaşmasını pekiştirmek amaçla 1832 yılında tekrar ülkesine elçilik açılmasını talep etmiştir. Osmanlı Devleti dolayısıyla Babıali bu durumu hoş karşılayarak ve Avrupa'yı da yakından takip etmek ve orada yaşanan olayları daha iyi öğrenebilmek amacıyla bu teklifi kabul etti. Daha önceleri görevden alınan fakat daha sonra sadık olduğu anlaşılan Yanko Mavroyani tekrardan göreve getirildi. Böylece Osmanlı'nın diplomatik ilişkilerinde ve diplomasinin modernleşmesinde yeni bir dönem başladı (Bostan, 2019).

Elçiliklerin tekrardan faaliyete geçmesiyle birlikte, 1834 yılından itibaren Paris ve Londra'da özel elçi olarak görevlendirilmiş Reşid Paşa, 1835'te Paris'e daha sonra 1836'da Londra'ya ikamet elçisi olarak atandı. Reşid Paşa bu görevlerin ardından 1837 yılında Hariciye Nazırlığına yükseldi. Avrupa'nın diğer bir büyük şehri olan Berlin'de ise Kâmil Paşa daimi elçi olarak atandı. Böylelikle III. Selim döneminde ilk olarak faaliyetlerine başlayan daha sonrasında kapatılan elçilik bünyeleri tekrardan faal bir duruma geçti (Bostan, 2019). Bu yargılarla birlikte; Osmanlı Devleti'nde diplomasinin modernleşmesi ve diplomatik ilişkilerin gelişmesi için II. Mahmud döneminde de büyük çaba sarf edildiği anlaşılabilmektedir.

II. Mahmud, Tercüme Odası'nın kurulması ve ardından yetişen diplomatlardan faydalanmak isteyerek, Avrupa'da yaşanan gelişmeleri öğrenmek ve onlara uyum

sağlamak amacıyla tekrar açılan ikamet elçiliklerinden verim almak istiyordu. Böylece yetişen yeni Osmanlı diplomatları hem batı lisanlarını öğrenmiş olacak hem de batı uygarlığına aşina olmuş olacaktı. Ordu, yönetim ve yargıda modern bir Osmanlı devletinin temellerini atmayı planlayan II. Mahmud, aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak modernizmi, halka yaymak için kendisi de bu konuda öncülük etmiştir. Bu sebeple giyim-kuşam konusunda serpuşların değişmesi, protokol konusunda padişahın resepsiyonlar vermesi ve verilen davetlere katılması gibi hususlarda değişiklikler ve yenilikler yaşanmıştır (Tuncer, 2017, s. 141).

II. Mahmud dönemi Osmanlı diplomasisinde yaşanan diğer gelişmeler incelendiğinde Osmanlı'nın bu konuda yeni bir boyuta geçtiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki; Deringil'e göre (1989, 60-63); III. Selim döneminde diplomasinin aracı "*savaşa başarılı olabilene kadar zaman kazanma*" iken II. Mahmud döneminde diplomasi "*ölüm-kalım meselesi*" haline dönüşmüştür. Ayrıca Tercüme odasından yetişen diplomatların 1833 Hünkâr İskeleyi ve Kütahya Anlaşmalarında diplomatik başarı göstermişlerdir (Bostan, 2019).

Yeni Osmanlı diplomatları -göreceli olarak- diğer diplomatlara göre daha başarılı olduğu söylenebilir. Örneğin; 1839 yılında Osmanlı Devleti'nin yaşadığı Mısır isyanına karşı Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya yani Babıali'ye destek vermeleri dönemin Osmanlı diplomatlarını öne çıkarmak için yeterli boyuttadır. Dönemin Paris Elçisi Mustafa Reşid Paşa'ya verilen görevlerin arasında Mısır ve Cezayir meselelerini çözüme kavuşturmak, Fransız gazetelerine Osmanlı Devleti'ne yapılan yanlışları anlatarak devletin ortaya çıkardığı yeni reform planlarından bahsetmek de bulunuyordu (Bostan, 2019).

Yeni yetişen Osmanlı diplomatların görevleri arasında yabancı basında Osmanlı'yı ilgilendiren gazete kısımlarını veya gazetenin tamamını merkeze göndermesi bulunuyordu. Bir diğer görev ise; dönemin elçileri heyetlerinde yeni diplomatlar yetiştirerek gelecek için alt yapı oluşturmalıydı (Bostan, 2019).

Osmanlı diplomasisini ve uluslararası ilişkilerini ilgilendiren diğer bir konu ise “şehbenderlik” faaliyetleridir. II. Mahmud döneminde daha önce durdurulmuş olan bu faaliyet alanı daha sonra tekrar hayata geçmiştir. Hariciye Nezaretinin kurulduğu yıl yani 1836’da Trieste, Venedik ardından Malta, Korfu, Londra, Birmingham, Marsilya, Ligorna daha sonra Napoli ve Tebriz’e şehbenderlik atandı. Hariciye Nezaretine bağlanan şehbenderliklerin görev, sorumluluk ve atanmasıyla ilgili düzenleme ise 1839 yılında Londra Şehbenderi tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan bu yönetmenlik dönemin Londra büyükelçisi ve aynı zamanda hariciye nazırı olan Mustafa Reşid Paşa tarafından imzalanmıştır (Bostan, 2019).

3.3 Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasisinde Yaşanılan Gelişmeler

III. Selimle birlikte diplomaside yaşanan reform girişimleri II. Mahmudla birlikte giderek artmış ve Tanzimat dönemiyle de bu süreç devamlılığını yitirmemiştir. Başta hariciye nezaretinde yaşanan değişim ve gelişmeler olmak üzere bu durum yeni elçilik ve şehbenderliklerin açılmasıyla da devam etmiştir (Bostan, 2019).

Osmanlı Devleti’nde diplomasinin modernleşmesi ve uluslararası ilişkilerin giderek önem kazanmasıyla birlikte yurt dışından gelen elçi ve devlet adamlarının sayısında da artış gözlemlenmiştir. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti de gelen yabancı resmi konuklara karşı uygulanacak teşrifat kurallarını oluşturmayı ihmal etmemiştir. II. Mahmud döneminde hayata geçirilen Tercüme Odası ve ona bağlı Teşrifat-ı Hariciye memuru bu düzenlemeler için 1846 yılında görevlendirilmiştir (Bostan, 2019).

Diplomatik modernleşme sayılabilecek diğer bir gelişme ise 1856 yılında yaşanmıştır. Tahrirat-ı Ecnebiye Odası, yabancı dilde yazışmaları kaydetme, ilgili makamlara iletme, bu belgeleri arşivleme ve Babıali Tercüme Odasının yükünü hafifletmek üzere batılı ve modern tarzda vazifesini yapmak için görevlendirilmiştir (Çakmak, 2020, s. 129).

Yaşanan bu gelişmelerle birlikte nezaretin iş yükü artmış ve bu sorun olarak kurumun karşısına çıkmıştır. Yine modern tarzda bu konuyla ilgili ve sorunu çözmek amacıyla Hariciye Evrak Odası kurulmuştur. Bu dönemde Avrupalı tarzda belgelerin

taslak olarak hazırlanması, incelenmesi, kategorize edilmesi, içerikler hakkında özet yazılması gibi konularda modern usullere geçilmiştir. Avrupa örnek alınarak hazırlanan raporlar, tutanaklar ve diplomatik evraklar yeni Osmanlı diplomatlarına da aşına hale gelmeye başlamıştır (Bostan, 2019).

Yeni Osmanlı diplomatlarının görevleri arasında yabancı basını takip etmek ve merkeze bu konu hakkında bilgi paylaşımı yapması yukarıda da belirtilmişti. Merkezde bu konuyla alakalı bir birim kurulmuştur. Bu birimin ismi Matbuat Kalemidir. 1869 yılında kurulan bu kalemin görevi, yerli ve yabancı basını takip ederek bu gazetelere bülten sağlamak amacıyla kurulmuştur (Bostan, 2019).

Hariciye Nezaretinin bünyesinde kurumsal olarak bu modernleşmeler yaşanırken nezarete bağlı personel sayısında da artış gözlemlenmektedir. Bu sebeple göreve seçilecek kişilerin görevlerini fevkalade yerine getirebilmeleri için liyakat usulüne göre hareket edilmesi gerekiyordu. Bu sebeple sınav sistemi getirilmiş ve başarılı olanlar Tercüme Odası'nda görevlerine devam etmiştir. Buradaki personel sayısının artış sebeplerinden birisi de 1856 yılında kabul edilen Islahat Fermanı'nın getirdiği eşitlik ilkesidir. Bu düzenleme ile birlikte gayrimüslimlerinde memur olarak istihdam edilmesi personel sayısındaki artışa sebep olmuştur (Bostan, 2019).

Islahat Fermanı'nın diplomasi alanında getirdiği bir diğer yenilik ise, gayrimüslimlere büyükelçi sıfatının verilmesi olmuştur. III. Selim döneminden itibaren gayrimüslim kişilere büyükelçilik makamı veya görevi Islahat Fermanı'na kadar hiç verilmemiştir. Fakat Islahat düzenlemeleri ile birlikte İngiltere sefaretine bir gayrimüslim olan Kostaki Musurus büyükelçi olarak atandı. Böylece büyükelçi rütbesine ilk yükseltelen gayrimüslim Kostaki Musurus olmuştur (Bostan, 2019).

Müslüman diplomatlar, devlet tarafından yetiştirilmesiyle birlikte, Hariciye Nezaretinin Avrupa modelini benimseyerek hareket etmesinde büyük bir rol oynamıştır. Eğitimlerini tamamlayarak yurtdışına giden bu görev memurları Avrupa'nın devlet düzeni ve işleyişi hakkındaki bilgileri toplayarak Osmanlı Devleti'ne sunmuşlardır. O

dönem Osmanlı Devleti büyük bir reform hareketi içerisinde olması sebebiyle bu isimleri önemli mevkilere tayin etmiştir. Örneğin; Amedi kaleminde eğitimini tamamlayan ve yetişen Akif Paşa, Mustafa Reşid Paşa, Mehmed Sadık Rıfat Paşa, Sarım Paşa gibi isimler hariciye nazırlığını makamına yükseltmişlerdir (Bostan, 2019).

Osmanlı'nın diplomatik modernleşmesinde 1856 Paris Barış Antlaşması önemli bir yer tutmaktadır. Lewis'in da belirttiği üzere; Paris Antlaşmasının ön şartlarından biri olarak padişah bir reform ilan edecek ve bu yani Islahat Fermanı ile birlikte Avrupa ile uyum sağlanmaya çalışılacaktır (Lewis, 2020, s. 162). Erik Jan Zürcher'de buna benzer bir ifadeyle durumu şöyle özetlemektedir; Paris anlaşmasının imzacılarından biri olan Osmanlı Devleti, Avrupa Uyum'una dahil olmuştur (Zürcher, 2020, s. 74).

II. Mahmud'un hüküm sürdüğü yıllarda (1832) Viyana, Londra, Paris ve Berlin'de daimi temsilcilikleri bulunan Osmanlı, giderek elçilik ağını ve yurtdışı temsilcilik sayısını artırmıştır. 1840 Atina, 1849 Brüksel'de temsilcilik açan Osmanlı, Paris Anlaşmasıyla birlikte 1857'de Madrid, Petersburg, Napoli ve Torino, 1867 yılında ise Washington, 1848'de Tahran, 1855'te Lahey ve 1870'te Roma'da temsilcilikler açmıştır (Bostan, 2019).

Tanzimat dönemi olarak belirtilen süreç içerisinde Osmanlı diplomatları ve Hariciye Nezareti daha oturaklı ve profesyonel şekilde yol kat ettiği söylenebilmektedir. Buna bir örnek olarak Osmanlı diplomatlarının Paris Barış Konferansında göstermiş oldukları gayret ve başarı gösterilebilir. Bu konferansıyla birlikte Avrupa'nın büyük güçleri olarak değerlendirilebilecek devletlerle ittifak oluşturulmuş ve Osmanlı göreceli olarak başarı sağlamıştır (Bostan, 2019).

Osmanlı Devleti, Paris Barış Konferansından da anlaşılacağı üzere diplomasiyi doğru ve etken bir şekilde kullanmayı başarmıştır. Osmanlı'nın diplomatik olarak geleneklerinden sıyrılması ve modern hale gelme çabasıyla birlikte farklı tutumlarda ortaya çıkmıştır. Örneğin; İran ve Hindistan'a gönderilecek elçilerin daha çok geleneksel islami kültüre sahip olmasının temel sebebi; devletin islami boyuttaki çıkarlarından

dolayıdır. Devletin askerî açıdan çıkarının olduğu bölgelere ise daha çok askeri kökenli diplomatların gönderilmesi bu farklı tutumları oluşturmaktadır (Bostan, 2019).

Osmanlı Devleti Tanzimat döneminde, II. Mahmud dönemi kurulan Tercüme Odası'nın yetiştirdiği diplomatlar ve bu birimin faaliyetleri çerçevesinde -göreceli olarak- diplomasi alanında kısmen başarı sağlamıştır. Bu durum hem Paris Barış Konferansında hem de devletin çıkarlarını ön planda tutacak şekilde diplomatların görevlendirilmesiyle bu iddiayı savunulabilecek boyuta taşımaktadır. Batının daha önceden deneyimlediği diplomasi ve bu alanda Osmanlı'ya göre daha modern olması Osmanlı'nın ve Batının diplomasisinden kazanılan başarıların kıyaslanması bu kerte doğru olmayacaktır.

3.4 II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Diplomasisinde Yaşanılan Gelişmeler

II. Abdülhamid'in Osmanlı tahtına çıkışı, devlet içerisinde birçok değişikliğin yaşanmasına da sebep olmuştur. 1876 yılında ilk anayasa olarak kabul edilen 1876 Kanun-i Esasi'yi ilan edeceğini ve bunu destekleyeceğini belirterek Osmanlı tahtına oturan II. Abdülhamid her ne kadar destekleyeceğini belirtse de bu anayasal süreç kısa sürmüştür (Akbulut, 2018, s. 313; Lewis, 2020, s. 223).

II. Abdülhamid 1876-1909 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde padişahlık yapmış bir isimdir. Bu tarihler arasında Osmanlı Devleti'nin, 19. YY'dan beri vermiş olduğu "var olma" mücadelesi de devam etmektedir. 1877-78 Rus savaşı ile birlikte Osmanlı askeri ve diplomatik gücünü oldukça yitirmiştir. Bu yüzden uluslararası sistemde yalnız ve ekonomik gücünün yetersizliği sebebiyle "var olma" mücadelesinde kısıtlı diplomatik olanaklarla hareket etmek mecburiyetinde kalmıştır (Tuncer, 2019, s. 246).

1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi aynı zamanda I. Meşrutiyet dönemini doğurmuştur. Bu dönemin kısa sürmesi ve Tanzimat döneminin aksine bu dönemde diplomasiin üretiminde ve diplomatik ilişkilerin gelişmesinde II. Abdülhamid'in yadsınamayacak derecede etkisi vardır. Bostan'a göre (2019, s. 86); II. Abdülhamid'in

dış politikada benimsediği temel ilkeler şunlardır; Barışçıl, statükoyu koruyan ve diplomasiyi kullanmayı hedefleyen şekilde diplomatik ilişkileri yürütmeyi planlamıştır.

Aynı zamanda II. Abdülhamid sahip olduğu Halifelik makamını da diplomatik bir araç olarak kullanmayı hedeflemiştir. Osmanlı'nın son dönemleri olarak isimlendirilebilecek dönemlerinde ortaya çıkan temel üç düşünce akımından biri olan Panislamizm'in de etkisiyle islami bölgelerde halifelikle, diplomatik etkiler yaratılmaya çalışılmıştır (Şen, 2010, s. 4).

II. Abdülhamid döneminin diplomasi alanında belirgin özelliklerinden birisi de Tanzimat döneminin aksine, Osmanlı karar alma ve bu kararları yürütme şekli klasik Osmanlı dönemini andırır şekilde olmalıdır. Tanzimat döneminde Bab-ı Ali ve nezaret nazırları ön planda iken bu dönemde saray merkezli bir yönetim gözlemlenmiştir. Tanzimat döneminde ön planda olan Hariciye nezareti ve nazırları bu dönemde etkisini büyük ölçüde kaybetmiştir. Hatta bu dönemde hariciye nezaretinin, sadece bir idari işlerle uğraştığını ifade edenlerde mevcuttur. Bu sebeple diplomaside ve diplomasinin yürütülmesinde en etkili isim sultan yani II. Abdülhamid olmuştur (Bostan, 2019).

Diplomasi konusunda en yetkili isim olan II. Abdülhamid, hariciyede görev alacak memurların belirlenmesi konusunda da etkili olmuştur. Daha önceleri liyakat esasına göre seçilen diplomatlar bu dönemde Abdülhamid tarafından seçilmeye başlanması bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Elçilerin, şebenderlerin veya diplomatik diğer temsilcilerin seçilmesindeki güce sahip olan II. Abdülhamid'in belirlediği isimler bu sebeple yurtdışından doğrudan Yıldız Sarayına bilgi aktarımı sağlamışlardır (Bostan, 2019).

Bu dönemde her ne kadar idari işleri yürütmekle görevli ise de Hariciye Nezareti, gelişmeye ve modernleşmeye devam etmiştir. Tercüme Odasında Mühimme Müdürlüğü'nün kurulması bu ifadeye bir örnektir. 1878'de kurulan bu müdürlükle birlikte, önemli evraklar diğer evraklardan ayrı tutularak işlerin daha ivedi şekilde yürütülmesini hedeflemiştir. Bu anlamda modern olunmaya çalışılmıştır (Akpınar, 2014, s. 73).

Hariciye için yine önem teşkil edecek bir diğer konu ise yabancı dil sorunudur. II. Abdülhamid öncesi de devam eden bu sorun, bu dönemde çözüme kavuşturulmak amacıyla sultan tarafından 1879'da Lisan Mektebi tekrardan açılmıştır (Balcı, S, s.87-88).

1856 yılındaki Islahat Fermanı'nın getirdiği eşitlik anlayışı ve bu sebeple gayrimüslimlerin memur olabileme imkanları bu dönemde daha belirgin bir hale gelmiştir. Hariciye işlerinde de bu belirginlik fark edilebilecek boyuttadır. Asıl ilgi çekici konu ise; Osmanlı devleti tarihinde ilk defa bu dönemde gayrimüslim birinin Hariciye Nazırı olarak görev yapmış olmasıdır. Karatodori Paşa, rum asıllıdır ve hariciye nazırlığı görevini yapmıştır. Bu durumun sebebi sayılabilecek mesele ise; Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmasını önlemek ve gayrimüslimlerin durumlarıyla ilgilenmesini kırmak, Abdülhamid'in hedeflerindedir. Bu diplomatik baskıyı kırmak için II. Abdülhamid böyle bir yol izlemeyi tercih etmiştir. Fakat başarılı olduğu konusunda derin şüpheler mevcuttur (Gayrimüslimler yine de isyan çıkarmıştır). Sultanın hariciyede görevlendirmek istediği kişilerin Müslüman olmasını istediği de literatür verilerinde mevcuttur (Akpınar, 2015, s. 176-184).

II. Abdülhamid döneminde diplomasinin gelişmesi ve diplomasiden beklentilerin olması sebebiyle gelişmeler yaşanmaya devam etmiştir. Diğer devletlerin giderek artan diplomasi kullanımı uluslararası siyasette ve Avrupa'da elçilik bulundurulmasını Osmanlı açısından gerekli kılmıştır. Üstelik, daha önceleri Osmanlı devletine bağlı olan bazı toprakların yurttan kopmasıyla birlikte buralarda kalan Osmanlı tebaasının haklarını göz etmek içinde elçilik artık zaruri bir ihtiyaç olarak düşünülmüştür. Bu dönem Osmanlı'nın elçilikleri hakkındaki veriler şu şekildedir; Londra, Paris, Berlin, Viyana ve Petersburg Büyükelçilikle, Tahran, Roma, Washington, Atina ve Brüksel Ortaelçilikle idare edilmekteydi (Bostan, 2019).

II. Abdülhamid döneminin sonuna gelindiğinde ise elçiliklerin durumları şu şekildeydi; Tahran- Roma- Washington büyükelçiliğe yükseltmiş ve Stockholm, Lahey, Madrid, Bükreş, Belgrad, Çetine ve Bern'de ise ortaelçilik icra edilmişti. Osmanlı'nın

yurt dışındaki temsilcilikleri böyleyken, Osmanlı'da elçiliği bulunan yabancı devletler şunlardı; İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya, İran, İtalya, ABD, Yunanistan, Belçika, İspanya, İsveç, Norveç, Hollanda ve Portekiz'di. Daha sonra bu gruba Romanya, Sırbistan ve Karadağ eklendi (Bostan, 2019).

Yaşanılan bu gelişmeler Osmanlı hariciyesinde ve diplomasisinde değişimin ve gelişimin devam ettiğinin birer göstergesi kabul edilebilir. Bu iddiayı destekler nitelikte örnekler vermek gerekirse; hem geçmiş döneme nazaran elçilik sayıları artmış, faaliyet alanları genişlemiş ve yeni personellerin istihdam edilmesi de sağlanmıştır. Hem de Tanzimat döneminde açılmış fakat faaliyetleri durmuş olan Madrid, Lahey ve Stockholm elçilikleri tekrar faal hale getirilmiştir. Bir başka örnek ise, ilişkilerin yüksek seviyeye çıkarılması, diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi için İran, İtalya ve ABD ile elçilikler karşılıklı olarak büyükelçilik seviyesine çıkarılmıştır (Bostan, 2019).

Bu dönemde elçilerin görev ve faaliyet alanlarında da birtakım değişimler ve yenilikler yaşanmıştır. Merkez teşkilatlarıyla iletişim biçimleri değişmiş ve bu çerçevede hem Babı-ali'ye hem saraya ayrı ayrı rapor vermek zorunda kalmışlardır. Elçilerin bu dönemde görev farklılıkları şu şekildedir; Devlet yetkilileriyle mülakatlar gerçekleştirmek, diğer elçilerle iletişimde bulunmak, diğer elçilerin faaliyetleri hakkında raporlar hazırlamak, haber alma ve istihbarat faaliyetlerini yıldız sarayına bildirmek, basın takibi yapmak, özel günlerde kutlamalara katılmak ve yapmak (Bostan, 2019).

Elçilerin kurumda temin edilmesi konusunda da bu dönem birtakım düzenlemeler getirilmiştir. Büyükelçilerde, elçinin maiyeti bir müsteşar ve birinci, ikinci, üçüncü unvanlara sahip üç kâtibin yer alması ortaelçiliklerde ise iş yoğunluğuna göre hareket edilmesi planlanmıştır. Yine bu dönemde dikkat çeken başka bir mesele ataşamiliterler ve ataşenavallerın elçilik bünyesindeki giderek yaygınlaşması göze çarpmaktadır (Bostan, 2019).

3.5 II. Abdülhamid Sonrası Diplomaside Yaşanılan Gelişmeler

Bu dönemde Osmanlı diplomasisinde yine birtakım değişimlerin yaşandığı bilinmektedir. Örneğin; Bulgaristan'ın 1908'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra II.

Abdülhamid (iktidarının sonlarına doğru) tarafından tanınmıştı. 1909 öncesi elçilikle değil de komiserlikle yürütülen ilişkiler 1909'a gelindiğinde elçiliğe dönüştürülmüştür. 14 Eylül 1909'da Abdülhamid tahttan indikten sonra Sofya'daki elçilik kurulmuş ve Osmanlı'nın diplomasi ağı gelişmeye devam etmiştir (Erol, 2015, s. 238).

Yine diplomasi alanında II. Abdülhamid sonrası yaşanan bir diğer gelişme ise; nezaretin yapısı ve işleyişini düzenleyen yönetmeliğin 1914'te yayımlanmasıdır. Oldukça geç yayımlanan bu yönetmeliğin Hariciye Nezareti'nin işleyişi hakkında yapılan düzenlemeleri içermesi sebebiyle diplomatik olarak -geç de olsa- atılmış bir yeniliği ifade etmektedir (Bostan, 2019).

II. Abdülhamid sonrası döneme II. Meşrutiyet ismi verilmektedir. Anayasal sürecin tekrar faaliyete geçmesiyle bu isim verilmiş ve Abdülhamid dönemi bürokrasi ya da yurtdışı temsilcilik kadrosu tasfiye edilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Abdülhamid döneminde genişleyen şebhenderlik ağı daraltılmış, personel sayısı düşürülmüş ve hariciye nezareti tekrardan II. Mahmud dönemindeki görevine döndürülmeye çalışılmıştır (Bostan, 2019).

Bu dönem dünyayı siyasi ve ekonomik olarak etkileyecek I. Dünya Savaşı yaşanmış ve Osmanlı kaybeden taraflar arasında yer almıştır. Birinci Dünya savaşıyla birlikte Osmanlı birçok devletle diplomatik ilişkilerini kesmiş ve bu durum kurtuluş savaşının sona ermesi ve akabinde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin tanınmasa kadar devam etmiştir.

XXXXXS
GCRS

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ DİPLOMASİ ALANINDA YAŞANILAN GELİŞMELER

4.1. I. Dünya Savaşı Sonrası Millî Mücadele Döneminde Diplomasi Alanında Yaşanılan Gelişmeler

1789 Fransız İhtilalinin doğurduğu ulus-devlet anlayışı ve ardından onun getirdiği milliyetçilik düşüncesiyle ortaya çıkan I. Dünya Savaşı, modern demokrasinin şekillenmesine sebep olmuştur. Bu savaş sonrası birçok düşünce akımının oluşması ve yaygınlaşması (Sosyalizm-Komünizm, Faşizm- Nazizm gibi) bu savaşın dünyayı ne kadar etkilediği ve o tarihten sonra ne kadar etkileyeceğinin bir örneği olarak gösterilebilir. Bu etkide, savaş sonrası yenilen devletler ile yenen devletler arasındaki görüşmelerin ve barışın sağlanması için yapılan konferans büyük ehemmiyet taşımaktadır. Bu konferans Paris'te gerçekleşmiş ve yeni bir uluslararası sistemin doğmasına sebep olmuştur (Ertan ve Özgün, 2016, s. 552-553).

Paris'te gerçekleştirilen bu konferans, kazanan devletlerin kazanımlarını değerlendirmesi, geleceği şekillendirmesi ve yenilen devletlere bir üstünlük sağlaması için gerçekleşmiştir. Versay Antlaşması, Milletler Cemiyeti'nin tasarısı ve yenilen devletlerle yapılacak antlaşma ilkelerinin şekillenmesi (Wilson İlkeleri örnek gösterilebilir) bu konferansta yaratılmıştır. Osmanlı, Bulgaristan, Avusturya-Macaristan ve Versay'ın kaybeden tarafı Almanya, bu konferansa yenilmiş devletler olarak katılmıştır. Osmanlı, Bulgaristan, Avusturya-Macaristan devletleriyle yapılacak antlaşmaların (Örneğin; Sevr) temel ilkeleri ve hedefleri bu konferansta şekillenmiştir. Ayrıca Avrupa, Ortadoğu ve Afrika gibi kıtalarda yeni sınırların çizilmesi yine bu konferansta görüşülmüştür. Bu gibi konuların değerlendirilmesinde kazanan devletlerin yani kısaca literatürde "dört büyükler" olarak adlandırılan devletlerin etkisi ve diplomatik gücü yadsınamayacak bir gerçeği oluşturmaktadır. Bu devletler; İngiltere, ABD, İtalya ve Fransa'dır (Ertan ve Özgün, 2016, s. 553-555).

Konferans bir yıl kadar sürse de ilk altı ayı oldukça önem teşkil etmektedir ve bahsedilen bu konular bu altı aylık zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple 1919'un ocak ayından haziran ayına kadar Paris şehri dünya siyaseti ve dünya siyasetinin geleceği için oldukça önem arz eden bir şehir olmuştur. Ayrıca bu dönemde Paris; temyiz mahkemesi, hükümet merkezi gibi unvanlarda almıştır (Ertan ve Özgün, 2016, s. 553-555; Budak., 2020, s. 446).

Osmanlı, savaşın yenilen taraf olması sebebiyle bu konferansta diplomatik olarak pasif kalmıştır. Konferansın devam ettiği sürede, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa tarafından bir mücadele başlatılmış ve milli bağımsızlık temel hedef alınarak yurttan başlatılan işgaller protesto edilmiştir (Ertan ve Özgün, 2016, s. 556).

Millî mücadele sırasında meclis-i mebusanın kapatılmasıyla Ankara'da bir hükümet kurulmuş ve bu hükümete Mustafa Kemal'in başkanlık edeceği kararlaştırılmıştır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde itilaf devletlerince işgaller başlamış ve Ankara hükümeti bu duruma karşı çeşitli önlemler almaya çalışmıştır. Kuvayı Milliye, yani milletin kendisinden oluşan düzensiz ordu, bu işgallere karşı tabiri caizse set oluşturmayı başarmıştır. Ülkenin çeşitli yerlerinde bu mücadele verilirken aynı zaman da doğuda, Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa önderliğinde Türk Ordusu, Ermenilere karşı da başarılı şekilde mücadele sergilenmiştir. Mondros Mütarekesi sonrası Osmanlı, Kafkasya cephesindeki askeri birliklerini geri çekmek zorunda kalmış ve Ermeniler, Kafkasya'da bulunan Türklere ve Kuzey-Doğu Anadolu'ya saldırmışlardır. Türk ordusu ve Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir tarafından yapılan mücadele sonrası Kars, Sarıkamış, Gümrü ve Arpa Çayı olarak bilinen bölgenin doğusunu ele geçirmeyi başarmışlardır (Al. A, 2014, s.34-48).

Türk ordusunun bu başarısı üzerine Ermenilerin isteği üzerine 2 Aralık 1920'de Taşnak Ermeni Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında Gümrü Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma yeni hükümetin yani Türk Hükümeti'nin ilk antlaşması olmuştur (Al. A, 2014, s.48). Ayrıca bu antlaşmanın maddeleri incelendiğinde Türk Hükümeti'nin, Paris Barış Konferansı sonrası ABD Başkanı Wilson tarafından ortaya atılan Wilson Prensipleri/İlkelerine uyduğunun bir göstergesidir (Boy. A, 2018, s.556).

Gümrü Antlaşması hem yeni Türkiye Hükümetinin ilk antlaşması hem de ilk diplomatik başarısı konumundadır. Ayrıca bu antlaşma 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Kars Antlaşması içinde ehemmiyet taşımaktadır (Al. A, 2014, s.48). Bu dönemde diplomatik antlaşmalar hem yeni hükümetin tanınması hem de milli mücadelenin başarılı şekilde sonuçlanması için oldukça gereklilik gösteren bir husustur. Mustafa Kemal Paşa, diplomatik ilişkiler yürütecek heyetleri kendisi seçmiş ve gönderilen heyetlere belirli görevler yüklemiştir. Bu konu için verilebilecek örneklerden biri ise; 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Türk- Sovyet Dostluk antlaşmasıdır. Uluslararası konjonktürün getirdiği değişimleri değerlendiren Mustafa Kemal, silah-cephane, para sağlamak için Halil Paşa'yı 1919'da gizlice Sovyetler Birliği'ne göndermiştir. Akabinde I. Meclisin hariciye vekili Bekir Sami Bey'in de içinde bulunduğu bir heyet, Sovyetler Birliği'ne gitmiş ve ikili ilişkileri sağlam temeller üzerine oturtacak bir şekilde dostluk antlaşması için girişimlerde bulunmuştur (Tuncer, 2017, s. 49-50).

Bu gelişmelerin yaşandığı sıralarda Türkiye Hükümeti'nin ilk elçiliği de Sovyetler Birliği'ne açılmıştır. 21 Kasım 1920 yılında dönemin batı cephesi komutanı Ali Fuat Cebesoy, Mustafa Kemal Paşa ve Büyük Millet Meclisi'nin onayıyla büyükelçi olarak Moskova'ya görevlendirilmiştir (Yavuz, 2019, s. 222).

Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilen Türk Heyeti'nin Moskova'ya ulaştığı tarihten sekiz ay gibi bir süre sonrası yani 16 Mart 1921'de Türk- Sovyet Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Ankara hükümeti ve birinci büyük millet meclisi açısından önem taşımaktadır. Şöyle ki; Türkiye'nin doğu sınırlarının güvence altına alınması ve batılı devletlerle girişilecek diplomatik ilişkilerde Türk hükümetinin diplomatik olarak gücünü artırmasına sebep olacaktır. Doğu'da bu gelişmeler yaşanırken batıda ise I. İnönü savaşı kazanılmış ve yine bir diplomatik başarı olarak değerlendirilebilecek husus yaşanmıştır. Bu husus; Londra'da düzenlenecek bir konferansa hem Osmanlı hükümeti hem de yeni Türk Hükümeti'nin davet edilmesidir (Tuncer, 2017, s.51).

Sevr Antlaşması'nın bazı maddelerinin değiştirileceği ve yeniden düzenleneceği sebebiyle düzenlenen konferansta ilginç gelişmeler yaşanmıştır. Batılı devletlerce konferansta Ankara- İstanbul hükümet çatışması yaratmak hedeflenmiş fakat İstanbul Hükümetinin (Osmanlı) temsilcisi Tevfik Paşa konferans sırasında yetkinin Ankara Hükümeti'nin başkanı Bekir Sami Bey'de olduğunu belirtmesiyle bu hedef gerçekleşmemiştir. Bekir Sami Bey ve heyeti bu antlaşmayı, Ankara Hükümeti tarafından daha önce kabul edilen Misak-ı Milli açısından tamamen kabul edilemez olduğunu belirtmiş ve konferans 12 Mart 1921'de sonuçsuz kalarak sonlanmıştır. Asıl ilginç ve önemli konu ise, konferans her ne kadar sonuçsuz kalsa da Ankara Hükümeti için bu konferans bir başarı göstergesidir. Çünkü; bu konferansla birlikte resmi olarak tanınmasa da Ankara Hükümeti, batılı devletlerce zımnem tanınmıştır (Kara, 2009, s. 143-156).

Millî mücadele bu zaman zarfında devam etmiş ve Batı cephesinde yeni gelişmeler yaşanmıştır. I. İnönü zaferi sonrasında gelen II. İnönü zaferi Ankara Hükümeti'ni askeri ve diplomasi alanında güçlendirmiştir. Bu başarı, itilaf devletlerini de endişeye vermiş ve diplomatik olarak girişimlerin yaşanmasına sevk etmiştir. Örneğin; Fransız temsilci Franklin Bouillon 9 Haziran 1921'de Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal'le görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Misak-ı Milli ve bağımsızlık konusunda taviz verilemeyeceği ve Fransa- Türkiye hükümeti arasındaki savaşın son verilmesi konuları görüşülmüştür. Atatürk -nutuk eserinde de bahsettiği üzere- üstün diplomatik yeteneğiyle görüşmeler gerçekleştirmiş fakat nihai sonuç o tarihlerde alınamamıştır. Ancak Sakarya Meydan Savaşı sonrası 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalanarak bu duruma bir son verilmiştir (Tuncer, 2017, s. 57-59).

Bu antlaşma Ankara Hükümeti'ne diplomatik başarı kazandırmış ve millî mücadele konusunda kabul edilen Misak-ı Milli sınırlarına da kısmen sahip çıkılmasını sağlamıştır. Şöyle ki; bu antlaşmayla birlikte Fransa, Ankara Hükümeti'ni resmi olarak tanımış oldu. Türkiye ve Suriye arasında yeni bir sınır hattı planlanırken aynı zaman da İskenderun (Hatay) konusunda da özel bir yönetimin kurulması kararlaştırıldı.

Böylelikle Ankara Hükümeti'nin doğu cephesinden sonra güney cephesinde de başarılı olduğunun bir göstergesidir (Tuncer, 2017, s. 59).

1922 yılına gelindiğinde ise, Ankara Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk Bey'in başkanlığındaki heyet, dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile Misak-ı Milli ve Türk Hükümeti'nin bağımsızlık mücadelesi hususunda görüşmeler gerçekleştirmiştir (Tuncer, 2017, s. 60). Bu görüşme; diplomasiyi yürüten kişilerin bu alandaki mesleki değişimlerini de göstermektedir. Görevlerini belirli sistematik şekillerde yerine getirmekte olan diplomatlardan, inisiyatif alabilen ve görevlerini yerine getirmek için merkeze bağlı kalmadan çeşitli yollar deneyebilen diplomatlara dönüştüğünü görmek mümkündür. Yusuf Kemal Bey, İngiltere ve Türkiye arasındaki sorunları çözmek ve Misak-ı Milli davasını İngiltere'ye kabul ettirmek için Mustafa Kemal tarafından görevlendirilmiştir. Yusuf Kemal Bey ile Lord Curzon arasında geçen görüşmelerde Yusuf Kemal Bey'in önüne sürülen hususlarda inisiyatif aldığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki; Türk- Sovyet Dostluk Antlaşması'nı bir sorun olarak değerlendiren Curzon'a, merkezden bilgi almadan, aslında bunun İngiltere'ye karşı yapılmadığını ve Türkiye ile İngiltere arasında hiçbir çıkar uyuşmazlığının olmadığını belirtmiş ve Sovyetler Birliği'nden alınan silahların İngiltere'ye karşı kullanılmayacağına güvence vermişse de İngiltere ile görüşmeler istenilen şekillerde sonuçlanmamıştır (Tuncer, 2017, s. 60).

Askeri alanda gerçekleşen başarılar diğer devletlerin de dikkatini çekmiş ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki bu savaşa son verilmesi planlanmıştır. Bu sebeple gerçekleştirilen 21 Şubat 1922 yılındaki Paris Konferansı hem Türkiye için hem diğer devletler için istenilen şekilde sonuçlanmamıştır. Çünkü; Türkiye'ye karşı halen Sevr Antlaşması diretilmiş, Türkiye'de Misak-ı Milli hususunda geri adım atmamıştır (Budak, 2017, s. 114).

Paris Konferansı sonrası Nisan 1922'de Cenova'da bir konferans gerçekleşti. Fakat bu konferansa Türk Hükümeti davet edilmedi. Bu konferansın asıl amacı Türk-Sovyet ilişkisinin önüne set çekilerek Türkiye'ye giden yardımların kesilmesi ve

akabinde Türk- Yunan savaşının batının istediği şekilde sonuçlanmasını hedeflenmekteydi. İngiltere bu husus için Sovyet temsilcisiyle ısrarlı bir şekilde görüşmeler gerçekleştirerek Sovyet Rusya'nın toplantıya katılmasını sağladı. Ancak toplantı İngiltere'nin istediği şekilde sonuçlanamadı ve Sovyet Rusya-Türkiye ilişkileri devam etti. Mustafa Kemal ve Türk Hükümeti'nin endişesi konferansın sonucunu öğrenene kadar devam etti. Akabinde Türk- Sovyet ilişkileri aynı şekilde devam etti ve Mustafa Kemal Sovyetler Birliği'ne temsilci göndererek Rus dostluğunun Türk dış politikasının temelini oluşturduğunu yineleyerek mesajını ilettiler (Benhür, 2008, s. 289).

1922 yılının sonlarına doğru gelindiğinde Anadolu'da Türk- Yunan savaşının sonucu belli olmuş ve Türkler bu savaştan galip ayrılmıştır. Gösterilen askeri başarılar, diplomatik başarılarla desteklenmedikçe bu başarıların bir önemini olmadığını bilen Mustafa Kemal ve Ankara Hükümeti bundan sonraki süreçte diplomasi alanında başarı elde etmek için çaba sarf etmiştir. 11 Ekim 1922 yılında gerçekleşen Mudanya Ateşkes Antlaşması Türk Hükümeti için o dönem çok şeyi ifade etmektedir. Mudanya'ya gönderilecek heyeti bizzat Atatürk seçmiş ve heyetin başında İsmet İnönü'yü görevlendirmiştir. Bu antlaşma hem heyete hem de Türkiye'ye sadece deneyim kazandırmamış aynı zamanda büyük bir diplomatik başarı elde etmesini sağlamıştır (Tuncer, 2017, s. 66). Millî mücadelenin diplomasi safhasında İsmet İnönü'nün diplomatik zaferleri mücadelenin başarılı olma hususunda önemli yer tutmaktadır. Bu durum kendi hatıralarını yazdığı eserden de anlaşılmaktadır. Ayrıca bu hatıralar, diplomasiyi yönlendirilmesi hususunda bireysel başarılarla da tanıklık etmektedir. Aşağıda Mudanya'da vermiş olduğu mücadeleye İsmet İnönü'nün kendi hatıralarından alıntı yapılarak örnekler eklenmiştir (İnönü, 2020, s. 302-303);

“... Ben mücadeleyi başlıca General Harrington ile yapıyordum. Hem müttefikler adına müzakereyi idare eden o idi, hem en kabiliyetlisi o görünüyordu.” İnönü'nün hatıralarından da anlaşılacağı üzere diplomasiyi yöneten bireylerin yani diplomatların diplomasiye nasıl şekil verdiği de bu şekilde anlaşılmaktadır. İnönü'nün hatıralarında ayrıca diplomatların artık inisiyatif olarak kendi gözlemlerini de merkeze bildirme hususu göze çarpmaktadır. Örneğin; *“Bizimle olan meselelerde, İngiliz*

Hükümeti ile kendi genelkurmayı arasında ihtilaf vardır ve ikisi ayrı ayrı fikirdedirler, diye söyleyenler var. Ben o zaman böyle bir şeyden haberdar değildim ve müzakerelerimizden böyle bir intiba almadım.” (S. 303). “Konferansın uzaması ve General Harrington’un tekliflerimiz karşısında direnmesi bizi endişeye sevk ediyordu. Mustafa Kemal Paşa ile her gün telgrafla muhabere ediyoruz. Ben günlük müzakereler hakkında intibalarımı da ekleyerek kendisine rapor veriyorum. O da hükümetle istişare ederek, ertesi günkü hattıhareketimiz için görüşünü bildiriyor.” (S. 307).

Yukarıda verilmiş olan örnek modern diplomasiinin uygulanışı ve yönlendirilmesi hususunda bireylerin geçmişe nazaran ön planda olduğunun birer kanıtını teşkil etmektedir. Diplomatın, diğer devletler yetkililerinden aldığı izlenimleri ve bu izlenimleri merkeze bildirerek nasıl hareket edilmesi gerektiğinin planlanması diplomaside bireylerin önemine vurgu yapmaktadır. Çalışmanın hipotezini desteklemek için yukarıda verilmiş örnek, Mudanya’da, İsmet İnönü’nün bireysel izlenimleri ve bireysel mücadelesi, çalışma için gerekli görülmüştür. Bu husus da kendi yazmış olduğu hatıralardan anlaşılmaktadır.

Millî mücadele döneminde Türk diplomasiinin merkezi bürokratik kurumu olan Dışişleri Teşkilatı’nda ise gerek personel gerekse idari bina konusunda zorluklar yaşanmıştır. Milli mücadelenin başlangıcında Osmanlı’nın taşrada bir hükümet binasında konumlanan daha sonra Osmanlı Duyün-ü Umumi İdaresi’nin 6 odasını kullanan Dışişleri temsilcileri personel bulma konusunda da sıkıntılar çekmiştir. Fakat Türk diplomasiisi yine de gelişmeye devam etmiştir. Bu husus Lozan’a giden süreçte bile belirgin boyuttadır. Askeri alanda kazanılan başarıları diplomasi alanıyla da desteklemeye çalışan hükümet göreceli olarak başarı sağlamıştır. Bu başarının sebebi de Mustafa Kemal ve edindiği diplomatik deneyim ve kazanımlarıyla İsmet İnönü olarak gösterilebilir. Mustafa Kemal, birçok alanda olduğu gibi diplomasi alanında da uygulayacağı politikaları ve temel ilkeleri bağımsızlık mücadelesindeyken dahi belirlemiş ve ona göre hareket etmiştir. Bu husus yine kendisinin bazı görüşmeleri ve hükümet yetkililerin yabancı devletlerle görüşmelerinden anlaşılmaktadır. Atatürk kısmi

diplomat görevi üstlenerek gelen bazı yabancı elçilerle bizzat iletişime geçip, görüşmeler gerçekleştirmiş hem de yurt dışına giden heyetlerin seçim aşamasında kendisi ilgilenmiştir (Tuncer, 2017, s. 35-156).

4.2. Lozan Antlaşması ve Türkiye'nin Diplomaside Temel İlkeleri

I. Dünya savaşının ardından Türk yurdu işgal edilmiş, akabinde milli mücadele çetrefilli süreçlerin içinden geçerek düşman birlikleri püskürtülmüş ve Mudanya Ateşkes Antlaşması ile mücadelenin silahlı safhasının sonuna gelinmiştir. Sırada yeni Türk Hükümeti'nin bağımsızlığının tescilleneceği barış antlaşmasından bahsedilecektir.

Mudanya Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Kurtuluş Savaşının bittiğinin kanıtı olarak bir barış antlaşması imzalanması icap etmiştir. Lozan Barış Antlaşması; yeni Türkiye'nin siyasi, iktisadi, hukuki bağımsızlığının temelini oluşturmaktadır. Bu vesileyle, Türk tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Türkiye'nin sahada ve masada mücadele ettiği devletler, Mudanya Ateşkesinden sonra Ankara Hükümeti'ni İsviçre'nin Lausanne (Lozan) kentine davet etmiş ve barış görüşmeleri için girişimlerde bulunmuştur (Demirci. H, 2017, s.247-248).

Konferans yerinin belirlenme hususu oldukça dikkat çekicidir. I. Dünya savaşının İtilaf grubu bilakis İngiltere tarafından, Lozan kenti Türk hükümet yetkilileriyle barış görüşmelerini gerçekleştirmek için özellikle seçilmiş bir şehirdir. Çünkü; o dönem Lozan şehri İngiltere'nin gizli istihbarat servisinin merkezi durumundaydı. Lozan bu sebeple seçilerek, şehre gelecek heyetle Ankara Hükümeti arasındaki görüşmeler mercek altına alınacak ve ona göre hareket edilmesini sağlayacaktı. İngilizler istihbarat anlamında bu şekilde hareket ederken Türk Hükümeti, İsmet İnönü başkanlığındaki bir heyeti çoktan Lozan'a göndermişti (Demirci. H, 2017, s.248-252).

Lozan'da gerçekleşen diplomatik toplantı zaman zaman kesilmiş ve çözüme ulaşmak konusunda oldukça zorlanılmıştır. Bu görüşe paralel olarak Harry N. Howard'ın düşünceleri şu şekildedir (Togay, 2018, s. 361); "*Cihan Harbinden beri hiçbir konferans Lausanne'dakinden daha büyük zorluklar veyahut çok muğlak*

meseleleri halletmek karşısında kalmadı". Lozan'ı iki aşamada ele almak doğru olacaktır. İlk aşama 21 Kasım 1922'de başlamış ve 4 Şubat 1923'te kesilmiş ve ardından 23 Nisan 1923'te ikinci aşama başlamıştır (Tuncer, 2017, s. 79)

Lozan'da Türk hükümeti ve karşı taraf arasındaki anlaşmazlıkların sebepleri kısaca şu şekildedir; *Kapitülasyonlar, İstanbul'un ve boğazların durumu, Osmanlı dış borçları ve toprak* sorunudur. Lozan'da gerçekleşen konferansa Türkiye'nin yanı sıra birçok devlet iştirak etmiştir. Müttefik olan devletler (Bunlar; İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya ki bunlar bütün meselelere davet edilmişlerdir), ABD, Romanya, Sırp- Hırvat-Sloven Krallığı, Yunanistan, Sovyet Rusya (yalnızca boğazlarla ilgili görüşmelere katılmıştır), Bulgaristan (Boğazlar ve Trakya'nın batısı için görüşmelere katılmıştır), Belçika ve Portekiz (bazı borç meseleleri ve kapitülasyonlar hususunda) bu konferansa katılan devletlerdir (Demirci. H, 2017, s.249).

Konferansın başlangıcına geçmeden önce bahsedilmesi gereken başka bir husus ise; Batılı devletlerin yine İstanbul Hükümeti- Ankara Hükümeti uyuşmazlığı çıkarma düşüncesidir. Fakat yine umduklarını bulamayan batılı devletlerin artık bu hususu bir koz olarak kullanılmasını engellemek için İstanbul Hükümeti'ne bir son verilmiştir. Bu da saltanatın kaldırılmasıyla gerçekleşmiştir (Togay, 2018, s. 360).

Lozan'da gerçekleşen görüşmeler sırasında İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye karşı aldığı tavır; kendilerini galip görerek, Türkleri yenilmiş saymak ve ona göre hareket etmekten ibaretti. Fakat Ankara Hükümeti tarafından görevlendirilen heyetin başında bulunan İsmet İnönü ve heyeti, Mustafa Kemal Paşa'nın belirlediği ilkeler çerçevesinde hareket ederek, her iki tarafında eşit statüde olduğunu ve bu şekilde görüşmeye gelindiğini belirtmiştir. Ayrıca itilaf devletlerinin Türk Hükümeti'ne karşı 1918'in galibi gibi görünmek istemesine, Türk Hükümeti 1922'in galibinin olduğu göstermesiyle karşılık vermiştir. Ve bu durum konferans sırasında ilgili devletlere karşı Atatürk'ün seçtiği bu heyet tarafından hissettirilmiştir (Demirci. H, 2017, s. 252). Bu husus ayrıca çalışma içinde oldukça önemlidir. Çünkü bu durum heyetin diplomat bireyleri sayesinde gerçekleşmiştir. Bireylerin diplomasiye yön verme hususu bu kısımda belirgin

boyuttur. Bu görüşe paralel olarak, Demirci şöyle açıklamaktadır (2017, s. 252); *“İsmet Paşa'nın konferansın başından itibaren takındığı tavır sayesinde gerçekleşmiştir.”*

Ayrıca diplomaside bireysel mücadelenin önemi bu hususta dikkat çekmektedir. Şöyle ki İnönü'nün hatıralarından da anlaşıldığı üzere, Lozan'a gönderilecek diplomatların özenle seçilmesi ve konferans sırasında karşı tarafa isteklerini kabul ettirilmesi bireysel mücadeleden geçmektedir. İnönü'nün hatıraları incelendiğinde bu durum apaçık ortadır. İnönü bu hususla ilgili şunları belirtmektedir (S. 314-315); *“... Atatürk, Lozan Konferansı için bana karşı daha ciddi tavır almaya başladı. Lozan'a senin gitmen lazımdır, şeklinde konuştu. Cevap olarak hükümet var, Hariciye Vekili var, vazife de onundur, dedim. Hariciye Vekili de seni istiyor, dedi. ... Atatürk bu sefer benimle ciddi olarak konuştu. Kesin vaziyet aldı. Behemahal gideceksin, başka çaremiz yoktur, bu vazifeyi yapacaksın, dedi.”* Burada herhangi birinin seçilmemesi, Atatürk'ün ısrarla İsmet İnönü'yü gönderme isteği diplomaside bireyin önemini açıkça ifade etmektedir.

Belirlenen konferans tarihinde İnönü ve heyeti Lozan'daydı. Fakat itilaf devletleri o tarihte Lozan'da bulunmuyordu. İsmet İnönü'nün burada vermiş olduğu bireysel mücadele, diplomaside bireyin ne derece etkisinin olduğunu bir göstergesini teşkil etmektedir. İnönü bu durumu şöyle açıklamaktadır (s. 320); *“Ben İstanbul'da General Harrington ile görüşmüştüm. O bana bir şey söylememişti. (Konferansın ertelenmesi hususunda) Gerek İstanbul'da gerek İstanbul'dan ayrıldıktan sonra yolda veya herhangi bir yerde bana konferansın bize söylendiği gibi ayın 13'ünde toplanmayacağını, bir hafta tehhür edeceğini bildirmemişlerdi. Bu durumdan çok sıkıldım. Gazetecileri topladım. Evvela bu boşluktan, kimsenin bulunmamasından şikâyet ettim. Bizi ayın 13'ü için buraya çağırdılar. Geldik, yoktular. Eee... Niçin yoksunuz? Bari onu söyleyin. Böyle bir hareketin manasız olduğu kadar, haksızlığını ve dikkatsizliğini de belirttim ve şikâyetçi olarak İsviçre gazetelerine anlatmaya çalıştım...”* Bu örnek; Beklenmedik durumlarda inisiyatif alan bireyleri, merkezden talimat almadan gerekli gördüğü hususta açıklamalar yaparak diplomasiyi

yönlendirmeye çalışmalarını gözler önüne sürmektedir. Bu durum da yine bireyin izlenimlerinden ve vermiş olduğu diplomatik mücadeleden geçmektedir. Osmanlı'nın pasif diplomasinin aksine yeni Türk devletinde diplomatlar kendilerini diğer devletlerin diplomatlarıyla eşit görerek, kendi çıkarlarını koruyabilmek için bireysel aldıkları inisiyatifler, diplomasideki modernleşmeye de bir örnek oluşturmaktadır. Bu inisiyatif şu şekilde açıklanabilir; İnönü, konferansın ertelendiğini öğrendiğinde, merkeze haber vererek gelecek bir zaman diliminde konferansın gerçekleşeceğini söyleyebilirdi. Ve İsviçre basınına demeçler vermeyebilirdi. Fakat kendi düşüncesi doğrultusunda böyle bir açıklama yapması inisiyatif aldığı bir göstergesidir. Ve ayrıca pasif Osmanlı diplomasinin artık son bulduğunun bir göstergesidir.

Konferansa gidecek heyet daha önceden belirlenmiş ve nihayet konferans başlamıştır. Fakat konferans uzun sürmüştür. Konferansın uzun sürmesinin bir sebebi de İtilaf devletlerinin görüşülen hususlarda öncelikle Türk Hükümeti'nin görüşünü alarak daha sonra kendi aralarında ortak bir karara vararak görüşmede kendi lehlerine durum çıkarma çabasından ibarettir. Yani görüşmenin uzun sürmesi Türk heyetinin başarısızlığından değil bilakis takınılan tavır ve ilgili konularda taviz verilmemesinin göstergesidir (Demirci, H, 2017, s.253). Bu sebeple milli mücadelenin bir askeri bir de diplomatik yönü vardır. Askeri alanda elde edilen başarılar diplomatik olarak tescillenmedikçe tam anlamıyla başarıdan söz etmek mümkün olmadığı için Mustafa Kemal Lozan'a sık sık yönergeler göndermiştir (Tuncer, 2017, s. 35).

4.2.1. Lozan Antlaşmasının imzalanması ve Türk Hükümetinin başarısı

Lozan'da düzenlenen konferans iki aşamada gerçekleşmiş ve ikinci aşama 23 Nisan 1923 yılında başlamıştır. İkinci görüşmede ilk aşamada çözülemeyen sorunlar tartışılmış ve büyük bir bölümü sonuca kavuşturulmuştur. İlk aşamada çözüme kavuşturulamayan kapitülasyonlar sorunu ve boğazlar sorunu (kısmi olarak çözüldü) ikinci aşamada yine bireyin diplomasie etkisine bir örnek olan İsmet İnönü'nün diplomatik yetenekleri sayesinde Türk hükümeti lehine çözüme kavuşturulmuştur (Tuncer, 2017, s. 84).

Sonuç olarak 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanmış fakat Batı Trakya hedefleri ve Musul sorunu çözüme kavuşmamıştır (Tuncer, 2017, s. 86). İmzalanan bu antlaşma Türkiye'nin uluslararası alanda o dönem yakaladığı en büyük başarı göstergesidir. Nitekim bu; dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un söylemlerinden, konferansa katılan ABD'li temsilcinin demeçlerinden ve İngiliz tarihçi Arnold Toynbee'nin değerlendirmelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Lord Curzon'un İsmet İnönü'ye şu sözü; *"... Hiçbir konuda bizi memnun etmiyorsunuz. Hiçbir dediğimizin makul olduğuna haklı olduğuna bakmaksızın kabul etmiyor, hepsini reddediyorsunuz. En sonunda şu kaniya vardık ki neyi reddediyorsanız hepsini cebimize koyuyoruz..."*. ABD'li temsilci M. Grew'in ise konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir; *"Konferansın mutlu sonuna geldik. Elde edilen sonuç pek büyüktür. Doğu'daki büyük güçlükler çözüldü. ABD elde edilen başarıyı alkışlar."* Son olarak İngiliz bir tarihçi olan Arnold Toynbee Lozan Antlaşması hakkında şu değerlendirmeleri yapmaktadır; *"Hemen hemen her konudaki Türk ulusal istekleri, Lozan'da Müttefikler tarafından kabul edilmiştir. Ve dünya tarihinde eşi olmayan bir olayla karşılaşmıştır. Yenilmiş, parçalanmış bir ulusun bu harabe içinden ayağa kalkması ve dünyanın en büyük ulusları ile tam eşit koşullar içinde karşı karşıya gelmesi ve Büyük savaşın bu galiplerini dize getirecek her isteğini kabul ettirmesi şaşılacak bir şeydi."* (Demirci. H, 2017, s.253-254).

Lozan'da bu başarının gelmesinin sebebi şüphesiz yeni Türk hükümetinin diplomasi alanındaki zihniyetinden kaynaklanmaktadır. Bu dönem diplomasi anlayışı Osmanlı diplomasi anlayışından oldukça farklıdır. Çünkü Osmanlı'nın Avrupa'yı üstün kabul etmesi ve Avrupa'yla girilen diplomatik ilişkilerde pasif kalması gibi durumlar bu dönemde yaşanmamış aksine bu dönemin diplomatik temsilcileri kendilerini batıyla eş değer olduğunu kanıtlamak için çeşitli yöntemler izlemiştir. Bu düşünceleri göz önünde bulunduran Mustafa Kemal, heyetin başkanını bizzat kendisi seçmiş ve Avrupalı devletlerle eşit olduğunun göstergesini heyetten konferans sırasında gerçekleştirmesini istemiştir. Bunun içinde Mudanya'daki görüşmelerde heyetin başında olan başarılı ismi yani İsmet İnönü'yü görevlendirmiştir (Tuncer, 2017, s. 69).

Mustafa Kemal, İsmet İnönü'yü Lozan'a gönderilecek heyetin başına seçtikten sonra siyasi bir göreve sahip olunması gerektiğini düşünerek İsmet İnönü'yü dışişleri bakanı olarak görevlendirmiştir. Hüner Tuncer'in de belirttiği üzere (2017, s. 70); İsmet İnönü, yeni Türk diplomat tipinin en seçkin örneğini teşkil etmekteydi. Lozan'daki barış görüşmeleri daha başlamadan, ertelenmesine İsmet İnönü'nün ilgili devletlere nota vermesi bunun en çarpıcı örneğidir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere yeni Türk Hükümeti, diplomatik ve askeri gücü elinde bulunduran devletlerle artık aynı tempo üzerinden görüşmeye başlamıştır (Tuncer, 2017, s. 70).

Belirtilmesi gereken hususlardan birisi de diplomaside verilen bireysel mücadelenin yanı sıra Osmanlı diplomasi teamüllerinden ve geleneklerinden sıyrılan yeni Türk devletinin diplomasi alanında modernleşmesidir. Diplomasideki bu modernleşme Mudanya'da ve Lozan'daki Türk heyetinin daha önceden hükümet yetkilileri tarafından belirlenen konularda taviz vermeden diplomatik mücadelesinden anlaşılmaktadır. Verilen notalar, görüşmeler sırasında gösterilen bireysel tavırlar diplomasideki modernleşmeye birer örnek teşkil etmektedir.

Ayrıca başka bir örnek olarak; Lozan Konferansı sırasında İsmet İnönü'nün müttefik devletlerle eşit olduğunu ısrarla vurgulaması ve bu durum karşısındaki değişmez tavrı artık Osmanlı diplomasi anlayışının ve uygulamasının değiştiğinin ve Türk diplomasi anlayışında yeni bir döneme girildiğinin bir göstergesidir (Tuncer, 2017, s. 71). Konferans sırasında yine İnönü'nün eşitlik meselesine karşı inisiyatif aldığı göze çarpmaktadır. İnönü hatıralarında konferansın açılış sırasında Lord Curzon'un da konuşacağını öğrenmesi üzerine şu şekilde hareket ettiğini yazmaktadır (s. 329); *“Konferansı, kararlaştırıldığı, programda yazılı olduğu gibi, ev sahibi durumunda olan İsviçre Reisicumhuru açacak ve İngiliz Hariciye Nazırı konferans namına reisicumhura teşekkür ederek bir açık nutku söyleyecek. Onun üzerine, ben de reisicumhura teşekkür ederim ve noktai nazarımızı kısaca söylemek isterim, dedim. Benim bu konudaki hassasiyetimi, ısrarımı Mösyö Poincaré'ye duyurmuşlar. Benimle görüşmek istediğini haber verdiler.”* Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere İnönü ve heyeti hiçbir şekilde

eşitsizliği kabul etmemekte ve bu konudaki mücadelesine devam etmekteydi. İnönü bu eşitsiz durumda inisiyatif alarak yani merkezden haber almadan bu husustaki eşitsizliğe karşı bireysel çabaları neticesinde konuşmasını gerçekleştirdi. Bu da İnönü ve heyetinin konferans sırasında eşitlik hususunda göstermiş olduğu tavrın bir örneğidir.

Antlaşmasının imzalanmasıyla birlikte Türkiye'nin siyasi, hukuki ve ekonomik bağımsızlığı tescillenmiş ve diplomasi alanında yaşanan gelişmeler Türk diplomasisine deyim yerindeyse seviye atlatmıştır. Çünkü; dayatılan Sevr Antlaşması tarihe karışmış yerine Lozan Antlaşması gelmiştir. Bu antlaşma Türkiye açısından da bir istikrarın göstergesi kabul edilmektedir. Demirci'ye göre (2017, s. 257); bu antlaşma I. Dünya Savaşından sonra günümüze kadar hayatta kalabilen tek antlaşmadır. Bu görüşe yine paralel olarak Tuncer şu ifadeleri belirtmektedir (2017, s. 87); Birinci Dünya savaşından sonra imzalanıp yürürlükte olan tek barış antlaşması Lozan'dır. Lozan Antlaşması'nda bir denge sağlanmıştır. Bu denge bir tarafın Sevr'den vazgeçerek diğer tarafında Misak-ı Milli hususunda bazı tavizler vererek sağlanmış olmasıdır. Ayrıca 1919-1939 döneminde savaş çıkarmayıp barışa hizmet eden tek antlaşma olarak tarihe geçmiştir.

4.2.2. Türk diplomasisinin temel ilke ve hedefleri

Mustafa Kemal, milli mücadelenin silahlı safhasından sonra yeni Türk devletinin dış politikadaki temel ilke ve hedeflerini de belirlemiştir. Millî mücadele döneminde dahi, dış politikaya karşı hassaslığı diplomasiye verdiği önemin göstergesidir. Mustafa Kemal'in önderliğinde yürütülen dış politika, Osmanlı'daki pasif diplomasi aksine daha aktif ve başarılı olduğunu belirtmek mümkündür. Zaten Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika ve diplomasi anlayışı Osmanlı diplomasi ve dış politika ilkelerinden tamamen farklıdır. Ayrıca yeni Türk devletinin belirlediği dış politika ilkelerini yürütecek diplomat bireylerin Osmanlı zihniyetine sahip olunmamasını hedeflenmekte ve bu amaçla da görevlendirilecek diplomatlar bizzat Mustafa Kemal tarafından seçilmektedir (Tuncer, 2017, s. 35-36).

Mustafa Kemal'in dış politikadaki ilk temel ilkesi, Osmanlı'nın boyun eğmiş diplomasisine karşı çıkmak ve uluslararası ilişkilerde Türk devletinin bağımsızca hareket

etmesini sağlamak olmuştur. Diğer ülkelerle diplomatik ilişkilerin yürütülmesinde iki devletin diplomatlarının da eşit olduğu inancıyla hareket edilmesini isteyen Mustafa Kemal, ilk elçileri de bu niyetle görevlendirmiştir. Yeni Türk devletinde bu niyetle seçilen elçiler, çağdaş bir devleti oluşturmayı ve Türk diplomasisini geliştirmeyi ve modernleşmeyi amaç edinmiş kişilerden oluşmaktadır. Yeni Türk devletinin ilk diplomatları, I. Dünya Savaşının galiplerini yenilgiye uğratan bir devletin elçileri olduklarını benimseyerek, bu inançla hareket ederek ve Mustafa Kemal'in dış politikada belirlediği ilkelere göre pozisyon alarak Türk diplomasisine yön vermiştir. Türk diplomasisine bu hususta yön veren diplomatların bağlı kalacağı ilkeleri 14 kalemde sıralamak mümkün olacaktır (Tuncer, 2017, s. 36).

Atatürk dönemi dış politikanın temel ilkeleri açıklanmadan önce Mustafa Kemal'in sahip olduğu dünya görüşünü açıklamak çalışma için yarar sağlayacaktır. Çünkü Mustafa Kemal'in sahip olduğu dünya görüşüne göre bu ilkeler şekillenmiştir. Mustafa Kemal'in bu yaşam biçimini şu üç unsur çerçevesinde açıklamak mümkündür. İlk olarak; *Tam Bağımsızlık*. Mustafa Kemal, ne şartta olursa olsun ülkenin ve milletin tam bağımsız olmasını istemiş ve bu dünya görüşüne göre hareket etmiştir. Milli mücadele döneminde manda ve himaye anlayışını savunanlara bu dünya görüşüyle karşı çıkmıştır. İkincil olarak ise; *Ulus Egemenliği*dir. Ülkenin ve milletin tam bağımsız olmasıyla birlikte egemenliğin kaynağının ulus olduğu inancıyla devlet politikalarına yön vermiştir. Son olarak ise; *Modernleşme* yani çağdaşlaşmadır (Tuncer, 2017, s. 36). Lozan Antlaşmasından sonra Mustafa Kemal önderliğine Türkiye' modernleşmeye/çağdaşlaşmaya çalışılmıştır. Hukuk, siyaset, idari düzen ve eğitim gibi birçok alanda yapılan reformlarla Türkiye'nin muasır medeniyetler seviyesine çıkarılması hedeflenmiştir (Erşan, 2017, s 44). Konuyla ilgili olarak 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'da Mustafa Kemal şu ifadeleri kullanmıştır. "*Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamıyla çağdaş ve bütün anlam biçimiyle uygar bir toplum haline getirmektir. Devrimlerimiz asıl ilkesi budur.*" (Şen, 2017, s. 151). Mustafa Kemal dönemi dış politika ilke ve hedefleri (14 kalem) bu

üç unsur çerçevesinde şekil almış ve benimsenmiştir. Tuncer'e göre (2017, s. 36-43); bu 14 madde şu şekildedir.

Tablo 4: Türkiye Cumhuriyeti Dış Politika İlkesi

GERÇEKÇİLİK	Maceradan uzak şekilde, sınırları ve olanakları göz önünde tutarak hedefler belirlemek ve bu hedeflere göre hareket etmek.
TAKTİKTE USTALIK	Sorunları tek tek irdeleyip, önem sırasına ve uygun koşulların oluşmasına göre hedefler doğrultusunda çözüme kavuşturmak.
DİYALOĞA AÇIK OLMAK	Modern diplomasiyi kullanarak zıt görüşlü devletlerle dahi diplomatik diyalog içinde olmak.
DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI BAŞARILI KAVRAYIŞ	Tarih bilgisinin diplomaside önemli bir yeri olduğu inancıyla hareket etmek.
GÜVENİLİRLİK	Belirlenen hedeflerin dışına çıkılmadan ne azı ne fazlasına katlanmak ve bu inanca göre hareket etmek ve bu durumu gerek devletlere gerekse uluslararası kamuoyuna kabul ettirmek.
TAM BAĞIMSIZLIK	Siyasi, iktisadi, yasal, askeri ve kültürel bağımsızlıktan taviz verilmemesi ve her alanda bağımsız olunması inancı.

BARIŞÇI DIŞ POLİTİKA	Devletlerle savaş yapılmadan sorunların barışçıl yolla çözülmesi. “ <i>Yurtta Sulh Cihanda Sulh</i> ” inancı.
GÜVENLİK POLİTİKASI ve İTTİFAKLAR SİSTEMİ	Devletin ilk dayanacağı güç kendisidir. Daha sonra uluslararası barışı yaşayabilmek için güçlü işbirliklerin kurulması.
AKTİF DIŞ POLİTİKA	Bölgesel ve kültürel işbirliklerine katılarak dış politikada daima hareketli olmak.
ULUSALCILIK	Yeni devleti ulusal bir yapıya oturtturarak sorunları çözmek.
ÇAĞDAŞLIK-MODERNLİK	Türkiye modernleşmeli ve hangi devlet o dönem modernse o devletle iyi ilişkiler kurulmasını sağlamak
AKILCILIK	Dış politikada akıl ve bilimin doğrultusunda hareket etmek ve uzun süreli dostluk/düşmanlık yerine çıkar ilişkisi göz etmek.
EŞİTLİK	Osmanlı'nın aksine kapitülasyonların olmaması ve yasal açıdan Türk devletinin diğer devletlerle her alanda eşit olması.
SÖMÜRGEÇİLİĞE	Uluslararası hukuk çerçevesinde hareket edilmeli ve her türlü sömürgeye

KARŞITLIK	karşı hareket edilmesi.
------------------	-------------------------

4.3. Cumhuriyet'in İlanından Sonra Yaşanılan Diğer Gelişmeler

Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yeni kurulan Türk devleti hem bağımsızlığını tescillendirmiş hem de uluslararası arenada saygın bir devlet konumunda olmak için aktif bir dış politika seyretmiştir. Bu aktif dış politikada yukarıda belirtilen temel ilke ve hedefler doğrultusunda adımlar atılmış ve uluslararası alanda Türkiye oluşturduğu paktlar ve ittifaklarla güvenilir bir devlet imajı oluşturmayı başarmıştır (Başaran, 2020, s. 87).

4.3.1. Milletler Cemiyetine üyelik (1932)

I. Dünya Savaşının kazananları tarafından dünyanın barış ve istikrarını sağlamak için kurulan bu cemiyet dönemin uluslararası ilişkilerine yön vermesi hasebiyle diplomaside önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye bu cemiyete ilk olarak olumlu bakmasa da Versay Antlaşmasından sonra Avrupa'daki dinamiklerin değişmesi ve uluslararası ortamın tekrardan gerginleşmesi sebebiyle cemiyete bakışı değişmiştir (Tuncer, 2017, s. 112).

Türk hükümeti cumhuriyetin ilk yıllarında bu cemiyete karşı olumsuz bir tavır bulunmaktaydı. Bunun da sebebi; cemiyetin İngilizler ve Fransızlar tarafından yönetilmesiydi. Çünkü böyle bir örgüte katılım sonrası İngiltere ve Fransa gibi devletlerin emirleri altına girileceğini düşünmekteydi. Bu sebeple 1932 yılına kadar bu cemiyetin dışında kalınması gerektiğini düşünerek hareket etmişti. Ancak Avrupa'da Almanya'ya dayatılan Versay Antlaşması ve diğer devletlere karşı baskı Avrupa'daki dinamiklerin değişmesine sebep olmuştu. 1930-1939 yılları arasında yaşanan bu gelişmeler sonrası Türk hükümeti bu cemiyete karşı bakış açısını değiştirmiştir (Tuncer, 2017, s. 113).

Avrupa’da yaşanan bu gelişmeleri takip eden Türk hükümet yetkilileri tarafından Mustafa Kemal Atatürk’e bu cemiyete katılımın elzem olduğu ve derhal yapılması gerektiği yönünde telkinlerde bulunulsa da Mustafa Kemal, Türkiye’nin böyle bir cemiyete doğrudan başvurusu olmayacağını ancak bir teklif gelirse kabul edileceğini belirterek Türk devletinin uluslararası arenadaki saygınlığını da belirtmektedir. Türk devleti o dönem uluslararası ilişkilerine yön verilen bir devlet değil uluslararası ilişkilere yön veren bir devlet olmayı tercih etmiştir (Tuncer, 2017, s. 114).

Yaşanılan bu gelişmelerin ardından Milletler Cemiyeti’nin 6 Temmuz 1932’deki toplantısında, İspanya devletinin temsilcisi tarafından verilen öneri sonucu ve Yunanistan’ın da bu öneriye destek vermesinin akabinde Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne üyelik daveti konusundaki tasarı kabul edilmiştir. Bu durum Türk hükümet yetkililerince hoş karşılanmış ve 18 Temmuz 1932’de TBMM’nin genel kurulundan oy birliğiyle alınan karar neticesinde bu cemiyete üye olunmuştur (Ulusun, 2008, s. 246).

Türkiye’nin Milletler Cemiyeti bünyesindeki ilk daimî temsilcisi ise Cemal Hüsnü Taray olmuştur. Cemal Hüsnü Bey Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ndeki diplomatik temsilcisi olduğu süre zarfında çok önemli toplantılara katılmıştır. İlk yıllarda düzenlenen toplantılara geçici olarak katılan Cemal Hüsnü Bey, alınan kararlar neticesinde süre gelen toplantılara doğrudan katılmıştır (Başkaya, 2018, s. 674-675).

4.3.2. Balkan Antantı/Paktı

I. Dünya savaşının getirdiği ağır antlaşmalar Almanya ve İtalya gibi devletleri ulusal hırslara itmiş ve Almanya’da Hitler, İtalya’da Mussolini iktidara gelmiştir. Bu isimlerin iktidara gelmesi ve yayılmacı politikaları benimsemesi hatta İtalya’nın balkanlar üzerinde hak iddia etmesinin ardından balkanlarda bir güvenlik endişesi ortaya çıkmıştır (Başaran, 2020, s. 88).

Türkiye’nin batıda güvenliğini koruyabilmesi ve bağımsızlığını tehdit edecek unsurları bertaraf etmesi için Balkan devletleriyle bir pakt oluşturulmuştur. Bu pakt gerek Türkiye için gerekse Balkanlardaki diğer devletler için deyim yerindeyse hayati

bir öneme sahipti. Tuncer'in belirttiği üzere (2017, s. 130); bu paktın kurulmasında ve gelişmesinde en önemli isim Mustafa Kemal Atatürk'tü. Ayrıca bu pakt o dönem için Avrupa'daki ilk güvenlik ittifakını da oluşturmaktaydı.

Türkiye'nin öncülüğünü ettiği bu pakt, Türkiye ile Yunanistan'ın anlaşmasından sonra önem kazanmıştır. İlk olarak Balkan Birliği çerçevesinde Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Arnavutluk ülkeleriyle anlaşılrsa da Bulgaristan'ın revizyonist yaklaşımları nedeniyle bu birlik geliştirilememiştir. Akabinde bu birliğin istenilen hedeflere ulaşamaması sonucu altı devletli balkan birliği yerine 9 Şubat 1934'te dört ülkeli Balkan Paktı oluşturulmuştur (Tuncer, 2017, s. 130).

Balkan Paktı oluşturulmadan önce dört kez konferans düzenlenmiş ve bu konferansların akabinde pakt oluşturulmuştur. Bu konferanslar ise şöyledir; İlk konferans 1930'da Atina'da, ikinci konferans 1931'de Ankara ve İstanbul'da, üçüncü konferans 1932'de Bükreş'te ve son olarak dördüncü konferans da 1933'te Selanik'te ilgili devletlerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu konferansın önemi ise I. Dünya Savaşında rakip olan bazı devletlerin şimdi savaşı engellemek ve güvende kalmak için bir araya gelmiş olmasıdır (Değerli, E, 2008 s.121-126).

İlk olarak altı ülke olarak düşünülse de Arnavutluk'un İtalya'dan çekincesi ve Bulgaristan'ın revizyonist yaklaşımları sebebiyle ülke sayısı dörde düşmüştür. Balkan Paktı ya da Antantı, Atina şehrinde 9 Şubat 1934'te Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın katılımıyla gerçekleşmiş ve devletlerin aralarındaki anlaşmasıyla hayata geçmiştir. Bu paktla birlikte imzacı devletler birbirlerine güven verecek ve balkanlarda savaşı engellemek için çalışmalar yürütecektir. Yani, revizyonist devletlere karşı bu pakt bir önlem niteliğindedir. Üstelik bu pakta İngiltere ve Fransa olumlu yaklaşıyordu. Türkiye için bu pakt ayrıca İtalya'ya karşı alınmış bir önlem niteliğindedir (Tuncer, 2017, s. 131).

Her ne kadar bu pakt çerçevesinde önlem alınmaya çalışılsa da Balkan Paktı güçlü şekilde hayatta kalamamıştır. Şayet Atatürk'ün hedeflediği şekilde bir örgüt olsaydı, hem Avrupa'da II. Dünya Savaşı öncesi oluşan ittifaklara karşı bir denge olacak

hem de olası bir saldırıda balkan devletlerini ayakta tutmayı başarabilecekti. 1936 yılında Almanya'nın Balkanlar ve Ortadoğu'daki baskısıyla birlikte İtalya da Balkan ülkeleri arasındaki ittifakı bozmaya çalışması Balkan Antantını sarsmış bunun üstüne Yugoslavya'nın Bulgaristan ile dostluk antlaşması yapması antantı derinden etkilemiştir. Türkiye ise pakta önem vermekte ve pakti hayatta tutmak istemekteydi. Türkiye bu gayretle II. Dünya savaşı ortaya çıkıncaya kadar bu pakta sadık kalmış ve gerek diplomatlar gerekse hükümet yetkilileri bu pakti ayakta tutmaya çalışmışlardır. Fakat her ne kadar Türk yetkililer tarafından bu pakt hayatta tutulmaya çalışılsa da pakt üyeleri son toplantılarını 1940'ta gerçekleştirmiştir (Tuncer, 2017, s. 131-132).

4.3.3. Sâdâbad Paktı

Türkiye o dönem bir yandan batıda Balkan Paktıyla güvenliğini korumaya çalışırken bir yandan da doğudaki devletlerle ilişkilerini güçlendirmek ve herhangi bir tehdit oluşma ihtimalini göz ardı etmemek için Sâdâbad Paktı'nın kurulmasına öncülük etmiştir (Tuncer, 2017, s. 132).

Sâdâbad paktının kurulması için büyük gayretler gösteren Türkiye, doğudaki bazı sorunların çözülmesi ya da geri plana bırakılmasında da aktif rol oynamıştır. Örneğin; İran ile Afganistan arasındaki sınır anlaşmazlığının arka plana atılmasında Türkiye büyük çaba göstermiştir. Bunların akabinde 3 Ekim 1935 günü Cenevre'de Türkiye, İran ve Irak'ın aralarında dayanışma olacağına dair bir anlaşma gerçekleşti. Fakat İran ile Irak arasında olan Şattülarap sorunundan ötürü bu anlaşmanın imzalanması gecikti. Bu durumun çözülmesinde de Türkiye aktif bir rol oynayarak 8 Temmuz 1937'de üstelik Afganistan'ın da katılımıyla Tahran'da Sâdâbad paktını imzaladılar (Şimşir, 2017, s. 279-281).

Paktın ismini aldığı yer ise, bu antlaşmanın İran'da şahın Saadabad Sarayı'nda gerçekleşmesinden ötürüdür. Sâdâbad Paktı Antlaşmasının resmi olarak ismi ise şu şekildedir; *“Türkiye, Afganistan, Irak ve İran Arasında Saldırmazlık Antlaşması.”* 8

Temmuz 1937’de gerekleŒen bu antlaŒmayı TBMM 14 Ocak 1938 günü onaylamıŒ ve antlaŒma 25 Haziran 1938’de yrrlge girmiŒtir (ŒimŒir, 2017, s. 282).

Mustafa Kemal Atatürk batıya önem verdiği gibi doğuya da önem vermiŒ, Batıda balkan antantından sonra doğuda Sâdâbad Paktı’nın kurulmasında da etkili isim olmuŒtur. Türkiye’nin dıŒ politikasına bu denli etki eden Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünün ardından Sâdâbad Paktı AntlaŒması ilgili devletlerce feshedilmese de II. Dünya SavaŒı’ndan sonra bu antlaŒma unutulmuŒtur (Tuncer, 2017, s. 134).

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK-İNGİLİZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİN ŞEKİLLENMESİNDE MODERN DİPLOMATLARIN ÖNEMİ

Çalışmanın bu bölümünde Türk- İngiliz ilişkilerinin düşmanlıktan dostluğa nasıl dönüştüğü incelenecektir. Bu süreçte bireylerin yani diplomatların bu diplomatik değişime hangi pozisyonlarda dahil olduğu ve ne derece etki ettiği bu bölümde irdelenecektir. Çalışmanın ana hipotezi (“Türk- İngiliz ilişkilerinin gelişmesinde ve modernleşmesinde bireylerin/diplomatların rolü vardır”) bu bölümde desteklenecektir. 1914-1939 yılları arası Türk- İngiliz diplomatik ilişkilerini üç ana başlıkta toplamak mümkün olacaktır. Bu üç ana başlık şu şekildedir (Bilgin, s. 79);

- 1- 1914-1926 Yılları Arası Dönem: Düşmanlık ve Gerginlik Dönemi
- 2- 1926-1932 Yılları Arası Dönem: Uzlaşma ve İkili İlişkilerin Tamir Dönemi
- 3- 1933-1939 Yılları Arası Dönem: İkili İlişkilerde Dostluk Dönemi (Bu dostluk Ekim 1939’da Türk- İngiliz- Fransız İttifak Antlaşması ile tescillenmiştir.)

5.1. 1914-1926 Yılları Arası Dönem: Düşmanlık ve Gerginlik Dönemi

Türk- İngiliz ilişkileri 1914-1926 yılları arasında düşmanlık ve gerginlik dönemi olarak nitelendirilmektedir. Çalışmanın ilgili bölümünde 1914-1923 yılları arasında Türk- İngiliz diplomatik ilişkileri hakkında detaylıca bahsedilmiştir. Bu dönemde diplomat bireylerin Türk- İngiliz ilişkilerindeki rolü de incelenmeye çalışılmıştır. Örneğin; Gazi Mustafa Kemal’in diplomasiyi yönlendirişi veya başka bir örnek olarak İsmet İnönü’nün Mudanya’da ve Lozan’da göstermiş olduğu diplomatik mücadele. Fakat Türk- İngiliz diplomatik ilişkilerinin gelişimine bu dönemde (1914-1926) etki eden başka bireyler de vardır.

İsmet İnönü önderliğinde Lozan’a gönderilen heyet arasında bulunan diplomatlar, Türk- İngiliz ilişkilerinin şekillenmesine ve gelişmesine büyük katkıda

bulunmuşlardır. Öncelikle dikkat edilmesi gereken husus ise Türk diplomasisindeki modernleşmedir. Bu modernleşme şu şekilde açıklanabilir. Geleneksel diplomasi döneminde yürütme organının başı tarafından seçilen heyetle diplomatik ilişkiler kurulmaktaydı. Fakat modern diplomaside yönetici erki heyetin başkanını seçmekte ve heyetin başkanı da heyeti oluşturacak isimleri belirlemektedir. Lozan'a gönderilecek heyetin seçilmesine dikkat edildiğinde heyetin başkanı olan isim yani İsmet İnönü tarafından heyete yeni isimler dahil edildiği görülmektedir. Bu da Türk diplomasisinin modernleşmesine bir örnek teşkil etmektedir. İsmet İnönü bu heyete Cavit Bey, Hayım Naum Bey ve Baha Bey'i dahil etmiştir. İnönü'nün bu isimleri dahil etme sebebi ise; daha önceden bu isimlerin İttihat ve Terakki Hükümeti'nin içerisinde yer almış olmasından ötürü tecrübelerinden yararlanmayı hedeflemesidir. Diğer katılacak isimleri ise Mustafa Kemal Atatürk belirlemiştir. Atatürk'ün belirlediği isimler ise kısaca şu şekildedir; Baş müşavir Münir Bey, müşavir olarak Muhtar Çilli Bey, Celal Bayar, ekonomi ve siyaset bilimi profesörü Veli Saltıklığıl Bey'dir. (Öztürk, 2016). Lozan'da katılan diplomatlar arasında en dikkat çekici olan isim ise daha sonraları Londra Büyükelçisi olacak Münir Ertegün Bey'dir.

5.1.1. Münir Ertegün ve Lozan'daki faaliyetleri

Lozan'a gönderilecek heyetin içerisindeki isimlerin her birinin ayrı görevi bulunmaktaydı. Bu durum da aslında bireylerin diplomasideki yerini açıkça ifade etmektedir. Örneğin; Lozan müşavirlerinden Münir Bey'in Lozan'da göstermiş olduğu bireysel çabalar Türk diplomasisinin şekillenmesi ve modernleşmesi için önem arz etmektedir. Şöyle ki; Münir Ertegün Bey, daha heyet Lozan'a ulaşmadan önce Ankara'da henüz resmileşmemiş Dışişleri Bakanlığı'nın uzmanları tarafından hazırlanacak Türk tezlerine Hikmet Bayur Bey'le başkanlık etmiştir. Oluşturulan bu tezler Lozan görüşmeleri sırasında İsmet İnönü'nün elini güçlendirmekte ve savunduğu konularda tutarlılık göstermektedir. Münir Bey diplomatik ilişkilerin gelişmesinde ve şekillenmesinde bununla da yetinmemiş, görüşmeler sırasında İngiliz temsilci Lord Curzon'un sözlerini hızlı tercüme ederek notlar tutmuş ve İsmet İnönü bu notlardan yararlanarak hareket etmiştir. Ayrıca Lozan'ın önemli konularından biri olan Doğu

Trakya meselesinde de pürüzler ortaya çıkınca İsmet İnönü ve Münir Ertegün Beyler görüşmelerden sonra bütün gece birlikte çalışarak Venizelos ve Lord Curzon'un savunduğu tezlere ve iddialara cevap hazırlamışlardır (Öztürk, 2016).

Münir Ertegün Bey ve klasik dönem Osmanlı diplomatları arasında bariz farklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklılardan birisi yabancı dildir. Münir Ertegün Bey, Türkiye'deki en iyi Fransızca diline sahip devletler hukuku uzmanı bir diplomattır. Klasik Osmanlı diplomatlarının birçoğu ise çalışmanın ilgili bölümünde de bahsedildiği üzere yabancı dil bilmemektedir. Bu durumda klasik Osmanlı diplomatları ve modern Türk diplomatları arasındaki farkı ortaya çıkarmaktadır. Münir Bey'in gerek devletler hukuku uzmanı olması gerekse yabancı dillere vakıf olması (İngilizce ve Fransızca gibi) onu Lozan Konferansı sırasında önemli şahsiyetlerden biri yapmıştır. Bu sebeple konferans sırasında bütün müzakerelere o hâkim olmuş, heyetin diğer temsilcilerinin yanından ayrılmamış ve aylarca süren konferansta Türk tezini savunmakla ve müzakere etmekle görevli Rıza Nur Bey'in arkasında yer almıştır. Rıza Nur Bey'de çok iyi derece Fransızca bilmekte fakat yazılı olarak dili kullanamamakta ve hukuk alanında da yetersiz olması sebebiyle konferansın Türk heyeti tarafından en önemli isimlerinden birini Münir Bey oluşturmaktadır. Bu konuya paralel olarak Münir Bey'in Lozan'daki çalışma arkadaşı Tahir Taner Bey'in görüşleri şu şekildedir (Öztürk, 2016); *“Münir Bey, Lozan Konferansı'nın her iki safhasında müşavir olarak memleketimize paha biçilemez hizmetler etmiş ve birçok meselelerin hallinde onun himmet ve gayreti müessir olmuştur.”*

Konferans sırasında İstanbul'daki İngiliz Yüksek komiserliğinden katılan Sir Andrew Ryan Türk delegeler hakkında notlar tutmuştur. Notlara göre İnönü; Lord Curzon'un tam karşıtı, iyi bir askeri zekaya sahip ve en büyük özelliğinin ise inatçı ve kararlılığı olduğunu belirtirken Münir Bey hakkında; Türk heyetinin en zekisi ve en çalışkan üyelerinden biri olarak göstermiştir. Ryan konferans sırasında Münir Bey'le dostluk kurmuş hatta en çok görüştüğü isim olmuştur (Öztürk, 2016).

Lozan konferansı sırasında Türk hükümetinin verdiği diplomatik mücadelede Münir Bey'in vermiş olduğu destek ve hizmet inkâr edilemeyecek bir gerçeği oluşturmaktadır. Konferans sırasında müttefiklere karşı kapitülasyonlar başta olmak üzere diğer birçok konuda Türk tezini savunurken Türk hukukunun düzenlenmesi ile ilgili sözler de vermiştir. Yani sadece diplomasinin modernleşmesini değil aynı zamanda Türk hukukunun modernleştirilmesine de bir anlamda öncülük etmiştir. Hem dışişlerinin teşkilatının kurulmasında hem de bu teşkilata katılacak bireylerin/diplomatların seçilmesinde ve onların eğitilmesinde büyük gayretleri vardır (Öztürk, 2016).

5.1.2. Ahmet Ferit Tek ve Lozan'daki faaliyetleri

Lozan görüşmeleri sırasında Türk heyeti ve ilgili devletlerce birçok görüş ayrılığı yaşanmış ve bu konularda Türk heyeti çıkmaza sokulmaya çalışılmıştır. Bunlardan birisi de mali ve ekonomik hususlar konusudur. Türk heyetine sunulan mali ve ekonomik dayatmalar Hasan Saka Bey ve onun daveti üzerine konferansa katılan Cavid Bey tarafından kabul edilemez olduğu belirtilmiş ve akabinde heyet başkanı İsmet İnönü tarafından -o sıralar Paris'te bulunan- Ahmet Ferit Bey davet edilmiştir. İnönü tarafından Ferit Bey'e bir görev verilmiş ve bu görev; sermaye taksimi üzerine bir proje gerçekleştirmesi olarak belirlenmiştir (Ünal, 2006).

Bu davet ve Ferit Bey'e verilen görev değerlendirildiğinde, birey/diplomat sayesinde diplomasinin gelişiminin hedeflendiği açıkça bellidir. Çünkü heyetin içerisinde yer alan birçok kişi olmasına rağmen İnönü bilhassa Ferit Bey'i davet etmesi ve onun şahsına bir görev vermesi bireyin diplomasideki önemini vurgulamaktadır. Aksi halde heyet içerisinde bir diplomat görevlendirilip projeyi yapması istenebilirdi. Fakat İnönü tarafından bu projeyi en iyi yapacak kişinin Ferit Bey olarak değerlendirilmesi diplomasideki modernleşmenin farklı bir boyutunu oluşturmaktadır.

Ayrıca Ferit Bey'in Lozan'a ulaşip, İsmet İnönü ile görüşmesinden sonra basına verdiği demeç diplomatik olarak önemlidir. Şöyle ki; Ferit Bey'in basına verdiği demeç, Türk heyetinin savunduğu tezde ne kadar kararlı ve ne kadar haklı olduğunun ispatını oluşturmaktadır. Klasik Osmanlı diplomatları ve modern Türk diplomatları

karşılaştırıldığında diplomatların, diplomasiyi yönlendiriş şeklinde de değişiklik olduğu gözlemlenmektedir. Basına verilen bu demeç, Türk tezinin şeffaflığını ve Türk tezinin içeriğini belirtmektedir. Klasik dönem diplomaside ise yapılacak bir anlaşmanın tezleri açıkça belirtilmemekte iken modern dönem de bu durum basın aracılığıyla da belirtilmektedir. Ferit Bey'in basına verdiği demeç şu şekildedir (Ünal, 2006); “... *Barış Konferansına gelince, öyle sanıyorum ki en esaslı isteklerimizi almakta güçlük çekmeyeceğiz. Halli müşkül zannedilen kapitülasyonlar bile halledilecektir. Artık kapitülasyonların eskisi gibi kalmasını kimse teklif edemez. Boğazlar meselesinde hiçbir anlaşmazlık yoktur. Biz de boğazların hakiki serbestisine taraftarız.*”

5.1.3. Musul sorunu için düzenlenen konferans ve Ali Fethi Okyar

Türk-İngiliz ilişkilerinin Lozan'dan sonra gelişememe veya dostane şekilde ilerleyememesinin sebeplerinden birisi de Musul sorunudur. İki ülkenin de Musul konusundaki hassasiyeti diplomatik ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Ancak sorunun çözümü klasik dönem diplomasi anlayışı yerine modern diplomasi anlayışıyla nihayete ulaşmıştır. Modern diplomasi anlayışı çerçevesinde; sorunların savaş yoluyla değil de barış yoluyla çözüme kavuşturulması ve bunun için diplomatik girişimlerin yaşanması bilinci bu hususta devrededir. Bu konu için düzenlenen Haliç Konferansı bir örnek teşkil etmektedir. Konferansta iki ülkenin de tezleri açıklanmış olup bir sonuca varılmaya çalışılmışsa da bu durum gerçekleşmemiştir (Şimşir, 2017, s. 149-154).

Türkiye'nin beklentisi ve isteği doğrultusunda çözüme kavuşmayan Musul sorunun da diplomatların bireysel çabaları yine göze çarpmaktadır. Bu durum hem diplomasi modernleşmesi hem de bireyin/diplomatın diplomasiye etkisini ifade etmektedir. Daha önce Lozan'da çözüme kavuşamayan Musul sorunu tekrardan gündeme gelmiş ve 19 Mayıs-5 Haziran 1924 tarihleri arasında İstanbul'da bir konferans düzenlenmiştir. İstanbul/Kasımpaşa'da bulunan eski bahriye nezareti binasında yapıldığı için bu konferansa “Haliç Konferansı” ismi verilmiştir (Şimşir. B, 2017, s. 149). Lozan Antlaşmasının 3. Maddesinin 2. Fıkrasınca düzenlenen bu konferansa, Türk hükümeti adına Ali Fethi Okyar katılmış ve katılan Türk heyetine başkanlık etmiştir. İngiltere'yi

ise daha önceden Irak Yüksek Komiseri olan Sir Percy Cox temsil etmiştir (Özmen, 2009).

Konferans 19 Mayıs 1924 günü başlamış ve konferansın açılış konuşmasını Fethi Bey gerçekleştirmiştir. Bu konuşmada şu ifadeler yer almaktadır (Balkaya, 2005, s. 204); *“Öyle ümit ediyorum ki, Lozan’da İngiliz ve Türk heyetlerinin uzun uzadıya müzakere ettiği bu önemli meseleyi çözmek için, tarafları memnun edici bir noktaya varabiliriz. Esasen bu konu bu yüzden daha uygun bir zamana ertelenmişti. Bu konunun çözümü gelecekteki siyasi münasebetler, bu meselenin bağlanacağı dostça tesviye suretine tabi bulunuyor.”* Bu sözler üzerine İngiliz heyeti başkanı Cox’da şu ifadeleri kullanmıştır (Balkaya, 2005, s. 204); *“... Ali Fethi Bey’in söylediklerine katıldığını ve bu gerçekten hareket ederek önümüzdeki bu meseleyi ortadan kaldırırsak iki hükümet 1914 yılından önceki ve yıllarca süren samimi ilişkileri tekrar kurar. Biz meseleyi çözmezsek konuyu Milletler Cemiyeti’ne götüreceğiz ama bu yol iki ülkenin gelecekteki ilişkilerini oldukça zedeleyecektir.”*

Haliç Konferansı sırasında iki ülke heyetinin de aşırı kararlılığı ve taviz vermez anlayışı bu meselenin çözülmesini Milletler Cemiyeti’ne bırakmak zorunda kalmıştır. Ali Fethi Bey ısrarla bu bölgenin Türkiye’ye bırakılmasını ve bu hususun Türkiye açısından tatmin edici şekilde sonuçlanmasından sonra İngiltere’ye bu bölgedeki petroler konusunda ortaklık tanınabileceğini ifade etmişse de bu husus Türk heyetinin istediği şekilde sonuçlanmamıştır (Balkaya, 2005, s. 206).

Haliç Konferansı modern diplomasinin bir örneği olarak gösterilebilir. Modern diplomasinin yürütücülerinden olan modern diplomatlar da bu konferansta dikkat çekici başka bir unsuru ifade etmektedir. Çalışmanın ilgili bölümünde klasik dönem elçilerin buluşma noktaları ve modern dönem diplomatların buluşma noktaları arasında belirgin bir farklılık gözlemlenmektedir. Klasik dönem elçileri bir mesajı iletmekle mükellef iken modern dönem diplomatları ise belirlenen hususlarda başarıyı sağlayabilmek için çalışma ekipleri kurmakta ve oluşturulan tezleri sıkı sıkıya savunmaktadır. Haliç Konferansı sırasında Ali Fethi Bey’in savunulan Türk tezinden taviz vermeyişi ve kararlılığı bu iddiaya bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca devletlerarası bir sorunun

çözümüne kavuşamayıp barışçıl yolla farklı bir mecraya taşınması (Milletler Cemiyeti) diplomasının modernleştiğinin bir örneği kabul edilebilir.

5.1.3.1 Haziran 1926 Ankara Antlaşması

Türkiye ve İngiltere arasında çözüme kavuşamayan Musul sorunu, Lozan Antlaşması gereğince 5 Haziran 1924 günü Milletler Cemiyeti'ne taşınmıştır. Türkiye Milletler Cemiyeti üyesi bir ülke değilken İngiltere bu cemiyetin en nüfuzlu ülkelerinden birisiydi (Uyar, 2007, s. 47-49).

Milletler Cemiyeti konunun görüşüleceğini bildirmesiyle beraber Türk Hükümeti müzakerelere katılmak için bir heyet görevlendirdi. Bu heyet şu şekildedir; Ali Fethi Bey, müşavir olarak Münir Ertegün Bey, Salih Bey ve Avni Bey. Türk Heyeti 10 Eylül 1924 tarihinde Milletler Cemiyeti ile müzakereler yapmak üzere Cenevre'ye ulaştı. Heyet Cenevre'ye ulaştıktan sonra konuyla ilgili çalışmalara derhal başladı. Örneğin; 17 Eylül 1924 tarihinde cemiyete üye ülkelerin temsilcilerini ziyaret ederek ilk resmi görüşmelerini gerçekleştirdi. Bu ziyaretleri Ali Fethi Bey gerçekleştirmiş ve bu ziyaretlerden pozitif bir izlenimle ayrılmıştır. Ziyaretler sonrası heyetin müşaviri olan Münir Ertegün Bey ile Milletler Cemiyeti merkezine gitmiştir. Burada, Türk muhtırasını cemiyetin genel sekreterine takdim etmiştir. Türk tezi başlıca, bölgenin Türkiye'ye bırakılması gerektiği ve gerekirse bir halkoylaması ile bunun çözüme kavuşturulması gerektiğinden ibarettir (Öztürk, 2016).

Milletler Cemiyeti Meclisi, İngiltere ve Türkiye arasında çözülemeyen Musul sorununu 20 Eylül 1924 tarihinde görüşmeye başlamıştır. Türkiye'nin bölgede halkoylaması istemesine İngilizlerin cevabı "halkın cahil olduğu ve sorunun plebisitle çözülemeyeceği" olmuştur. İngiltere'nin görüşmeler sırasında isteği doğrultusunda "üçlü bir komisyon" kurulmuştur. Komisyon'daki üçlü şu şekildedir; Macar Kont Teleki, Belçikalı A. Poulis ve İsveçli A. Wirsén'dir. Bu komisyon 13 Kasım 1924 günü görevine başlamıştır. Komisyon üyeleri ilk olarak Londra'da daha sonra Ocak 1925'te

de Ankara'ya ziyaretler gerçekleştirmiş son olarak bölgeye giderek (Musul-Bağdat) cemiyetin hazırlamasını istediği raporu tamamlamıştır (Öztürk, 2016).

Üçlü komisyonun hazırladığı rapor Türkiye'nin beklentisi doğrultusunda gerçekleşmemiştir. Rapora göre; halkın hiçbir tarafa katılmak istemediği belirtilmektedir. Komisyon ayrıca iktisadi bakımdan arazinin taksim edilmemesi gerektiğini ifade etmiş ve Brüksel'de belirtilen hattın güneyindeki bölgenin Irak'a uygun olacağını da eklemiştir. İngilizler bu raporu kabul ederken Ali Fethi Bey'in yerine Cenevre'ye gelen Tefik Rüştü Aras Bey bu raporun bağlayıcı bir karar olmadığını ifade etmiş dolayısıyla bu karara itiraz etmiştir (Öztürk, 2016).

Türk heyeti ve dolayısıyla Türk hükümeti Musul raporunu tanımayacağını ilk izlenimlerini vermiş fakat Milletler Cemiyeti'ndeki görüşmeler için de hazırlanmayı ihmal etmemiştir. 16 Ağustos 1925 tarihinde gerçekleştirilen Bakanlar Kurulu, müzakerelere hazırlık yapma, raporlar hazırlama ve Türkiye'nin bu hususta tezini savunma görevini dönemin dışişleri bakanı Tefik Rüştü Aras Bey'e, Cevad Çobanlı Bey'e, Münir Ertegün Bey'e ve Hikmet Bey'e vermiştir. Bu görevlendirmelerin ardından diplomatlar konuyla ilgili başarı göstermek için çalışmalara başlamış ve mücadeleler sergilemiştir. Örneğin; Tefik Rüştü Bey İngiliz, Fransız, Rus, Alman Büyükelçileriyle ve İsveç Maslahatgüzarı ile İstanbul'da görüşmeler gerçekleştirmiş daha sonra heyet Cenevre'ye geçmiştir (Öztürk, 2016).

Cenevre'de gerçekleştirilen toplantılarda Münir Bey'in yine diplomatik ve bireysel mücadelesi göze çarpmaktadır. Münir Bey İngilizlerin; kararının bağlayıcı olduğu ve bölgenin İngiliz mandasına bırakılması gerektiğini belirtmesi üzerine söz almış ve Türk tezindeki kararlılığını yine göstermiştir. Münir Bey'in gerçekleştirdiği nutukta; Türkiye'nin Lahey mahkemesinin kararına uymak zorunda olmadığını ve Türkiye'nin seçkin bir Fransız hukukçuya danışması sonucu Türkiye'nin haklı olduğu düşüncesini vurgulamıştır. Ayrıca Lahey'in bu hususta sadece bir tarafı dinlediği için hüküm verme konumunda olmadığını da ifade etmiştir. Münir Bey verilecek kararın bağlayıcı değil tavsiye niteliğinde olduğunu ısrarla vurgulamışsa da kararı değiştirmemiştir. Bu olaylar üzerine Tefik Rüştü Aras Bey, basına verdiği demeçte

Musul meselesinin kabul edilebilir şekilde çözümediği ve Türkiye'nin artık konseyin bundan sonraki görüşmelerinde yer almayacağını belirtmiştir. Tevfik Rüştü Aras Bey'in Milletler Cemiyeti toplantılarına katılmayacağını ifade etmesi üzerine Türkiye uzlaşmaz taraf olarak nitelendirilmiştir. Bu durum karşısında Münir Bey 13 Aralık tarihinde Milletler Cemiyeti'ne diplomatik bir nota yazarak Türkiye'nin Musul hususunda başından beri göstermiş olduğu bir anlayışın var olduğu ancak İngiltere'nin bu durumu karşılıksız bıraktığı ve plebisit önerilerini reddettiği tekrarlanmıştır (Öztürk, 2016).

Münir Bey'in diplomat kimliği ve hukukçuluğunu kullanarak gerçekleştirdiği bütün çabalar sonuçsuz kalmıştır (Öztürk, 2016). Ancak bu husus bireyin diplomasideki yerini gösteren başka bir örneği teşkil etmektedir. Türkiye ve Türk heyeti yoğun bir gayret sarf etmesine rağmen Musul meselesi istenilen şekilde çözüme kavuşmamıştır. Türkiye bu hususu kabullenmek zorunda kalmış ve 5 Haziran 1926 tarihindeki antlaşmayı imzalamıştır (Uyar, 2007, s. 50).

Türk diplomasisi bu dönem ciddi bir mücadele sergilemiş ve Türk diplomasisini yönlendiren diplomatlara büyük vazifeler düşmüştür. Modern Türk diplomatları bu görevleri en iyi şekilde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Münir Bey'in gerek Lozan'da gerekse Musul meselesinde, Ali Fethi Bey'in gerek Haliç Konferansı'nda gerekse Cenevre'de katıldığı toplantılarda, Ahmet Ferit Bey'in Lozan'da ve Tevfik Rüştü Aras'ın gerek Cenevre'de gerekse yürütmüş olduğu Dışişleri Bakanlığı görevinde verdiği mücadele Türk diplomasinin gelişimi ve varlığı için çok önemlidir. Türk- İngiliz ilişkilerinin gelişmesinde ve modernleşmesinde Türk diplomatların çabaları ve başarıları yadsınamayacak bir gerçeği oluşturmaktadır.

Ankara Antlaşması ile Türkiye ve İngiltere arasındaki Lozan'da çözülemeyen büyük sorunlar geride bırakılmış ve Türk- İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde iki ülkenin temsilcilerinin de ikili ilişkileri daha ileriye taşımak ve sorunları diplomatik yollarla çözmek için gayretler sarf ettiği gözlemlenmektedir (Bilgin, 2016, s. 79). Tuncer'e göre (2017, s. 96); Musul meselesinde Türkiye büyük bir özveride bulunmuştur. Çünkü Musul meselesi Türkiye'nin diğer Avrupalı devletlerle

olan ilişkisi için de önemlidir. Gerçekten de durum tam olarak öyledir. Örneğin; Musul meselesi çözüme kavuştuktan sonra Fransa ile ilişkiler düzelmiş hatta İtalya ile olan diplomatik ilişkilerde iyiye doğru ivme kazanmıştır.

5.2. 1926-1932 Yılları Arası Dönem: Uzlaşma ve İkili İlişkilerin Tamir

Dönemi

Musul sorunun akabinde Türkiye ve İngiltere arasındaki diplomatik ilişkiler restorasyon sürecine girmiştir. İki ülke arasındaki bu süreç pek de kolay şekillenmemiştir. Ancak I. Dünya Savaşı sonrası ağır antlaşmalar imzalayan devletlerin bu durumu kabul etmemesi ve tekrardan savaş hazırlıklarına girmesi anti- revizyonist devletleri birbiriyle iyi ilişkiler konusunda yakınlaştırmıştır. O dönem Avrupa genel olarak değerlendirildiğinde iki kutba ayrılmıştı. Bunlar; I. Dünya Savaşı'nın getirdiği antlaşmaları kabul etmeyen revizyonist devletler (Almanya ve İtalya gibi) ve bu antlaşmalardan memnun olan devletler yani anti- revizyonist (İngiltere gibi) devletlerdir (Özmen, 2009).

Anti- revizyonist devletlerin adeta lideri konumunda olan İngiltere, uluslararası ortamın getirdiği bu kutuplaşma da Türkiye'yi yanında görmek için gayretler sergilemiştir. Türkiye'de bu uluslararası ortamı değerlendirip Avrupalı devletlerle barışçıl ve iyi ilişkiler kurmak için özveride bulunmuştur. Bu sebeple, 1929 yılında Briand- Kellog Paktı'na ve ayrıca Silahsızlanma Konferansına katılmıştır. Dolayısıyla Türkiye, Avrupa'daki barışçıl ve uluslararası iş birliği çalışmalarının içerisinde yer almış ve uluslararası arenada kendisine saygın bir yer edinmeyi başarmıştır (Atabey, 2014, s. 16).

1926 Ankara Antlaşması sonrası Türk- İngiliz ilişkilerindeki 3 yıllık duraklamanın ardından, İngiliz savaş gemilerinin İstanbul'u ziyaret etmesinin akabinde ikili ilişkilerin pozitif yönde ilerlemesi için zemin hazırlanmıştır (Karaca, 2020, s. 140). Türkiye, Avrupa'daki bu kutuplaşma da barışçıl hareket etmeyi hedeflemekte ve “*yurtta sulh cihanda sulh*” anlayışı çerçevesinde aktif bir dış politika izlemeyi istemektedir. Ve bu sebeple İngilizlerle olan ilişkilerin barışçıl yönde olması için çabalar sarf etmektedir.

Bu durum Musul meselesinde de anlaşılabilir boyuttadır. Bu mesele hakkında dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın demeçleri konuyla paralel boyuttadır. Tevfik Rüştü Aras 5-6 Şubat 1927'de Stamboul'da yayımlanan mülakatında şu sözleri sarf etmiştir (Özmen, 2009); *“İngiltere ile olan ilişkilerde, Irak Antlaşmasının imzalanmasından beri iki ülke arasındaki ilişkiler dost hale gelmiş, Türkiye Musul’u barışın yüce menfaatleri uğruna feda etmiştir.”*

5.2.1. İngiliz Amiral Field’in İstanbul ziyareti

Her ne kadar Musul sorunu 1926'da çözüme kavuşsa da Türk- İngiliz ilişkilerinde 1929 tarihine kadar belirgin bir pozitif eğilim gözlemlenmemektedir. Ancak 1929 yılına gelindiğinde İngiliz filosunun İstanbul’u ziyaret etmesiyle beraber iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerde olumlu izlenimler dikkat çekmektedir. Bu ziyaretin ardından 1930 yılında Türkiye ve İngiltere arasında geçici bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalanmıştır (Hacıcaferoğlu, 2019).

Türkiye ile İngiltere arasında yaşanan bu diplomatik olaylarda yine bireyin yani diplomatın rolü yadsınamayacak gerçeği oluşturmaktadır. Şöyle ki; dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi George Clerk'e ısrarla İngiltere ile ikili ilişkilerin gelişmesini savunduğunu belirtmiş ve bu durum karşısında Clerk de Londra'ya bu konuyla ilgili bir rapor hazırlayarak sunmuştur (Hacıcaferoğlu, 2019). Ayrıca Clerk'in hazırladığı rapor, tezin hipotezi için de önem taşımaktadır. Şöyle ki raporda şu ifadeler de yer almaktadır. Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, İngiltere ile ilişkilerin gelişmesine çok önem verdiği ve İstanbul'a düzenlenecek ziyaretin onun tarafından planlandığı belirtilmektedir. Düzenlenecek ziyarette Tevfik Rüştü Bey'in çok emeğinin olduğunu ısrarla belirtmiştir (Uyar, 2007, s. 161).

1926-1929 yılları arasında daha önceden belirtildiği üzere Türk- İngiliz ilişkilerinin duraksaması modern bir diplomat ve dönemin Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Bey tarafından şekillendirilmiş ve ikili ilişkilerin tekrar ivme kazanmasında rol oynamıştır. Modern diplomasinin birey/diplomat tarafından yönlendirilişi bu hususta

da dikkat çekici boyutu oluşturmaktadır. Tevfik Rüştü Bey'in ziyareti planlanması ve bunu ısrarla İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi'ne söylemesi Türk- İngiliz ilişkilerini farklı boyutlara ulaştırmıştır. Çünkü bu olaydan sonra Türkiye ve İngiltere arasında diplomatik ilişkiler hız kazanmış ve geçici bir dostluk ve ticaret antlaşması hayata geçirilmiştir. S.S.C.B. Bilimler Akademisi'nin hazırladığı rapor konuyla paralel olarak değerlendirilebilir. Raporda; *"İngiliz Amiral Fild Filosu'nun 1929 yılında İstanbul'u ziyareti, Musul sorunun çözümünden sonra Türkiye ve İngiltere arasında başlayan 'yeni ilişkilerin' kanıtı oldu. Birçok gözlemciler bu ziyaretin mütarekenin imzalanmasından sonraki ilk ziyaret olduğunu belirttiler."* (Uyar, 2007, s 164).

İngilizler tarafından gerçekleştirilen bu ziyaret birçok kişi tarafından iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu yol izlemesine katkı sunmuştur. Örneğin Özmen'e göre (Özmen, 2009); *"İki ülke arasındaki ilişkiler 1929 yılına gelindiğinde birazda olsa yakınlaşma dönemine girmiştir. Bu yılda bir İngiliz filosu İstanbul'a gitmiş ve ardından filo kumandanı ile İngiliz elçisi Atatürk'ü ziyaret etmiştir. Bu ziyaret iki devlet arasında olumlu bir etki bırakmıştır. Ziyarete donanma komutanı Sir Frederick Field'in kişiliğinin yanı sıra, İngiliz subayları ve donanma mürettebatının tavırları ile bazı pilotların sunduğu hava gösterileri ve Field'in Cumhuriyet Anıtı'na törenle çelenk koyması da halkı olumlu yönde etkiledi. Böylece dostluk yolunda ufak da olsa bir adım atılmış oldu."* Diğer bir örnek olarak Atabey şu ifadeleri kullanmaktadır (Atabey, 2014, s. 16) *"... Türk- İngiliz ilişkilerinin yumuşadığını gösteren ilk gelişme Amiral Field komutasındaki İngiliz Akdeniz Filosunun 1929 yılında İstanbul'u ziyareti olmuştur."*

Tevfik Rüştü Aras'ın ısrarla İngiliz Büyükelçi'ye ziyaret talebinin diplomatik ilişkilerin iyileşmesi konusunda ne derece önemli olduğu bu hususta anlaşılmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde, İngilizlerin İstanbul'u ziyareti önemli bir yer tutmaktadır. Bu ziyaretin gerçekleşmesinde de Tevfik Rüştü Aras Bey'in mücadelesi ve ısrarı göz ardı edilemez gerçeği oluşturmaktadır. Bu sebeple Türk- İngiliz ilişkilerinin durağan dönemden çıkıp olumlu anlamda ivme kazanmasında bireyin/diplomatın etkisi olduğu söylenebilir. Bu ziyaret sonrasında -1930 yılında- Türkiye ile İngiltere arasında "dostluk antlaşması" imzalanmış ve bundan sonra bazı ticaret antlaşmaları hayata

geçirilmiştir (Tuncer, 2017, s. 122). Bu hal üzerine; 1930 yılında gerçekleştirilen dostluk ve ticaret antlaşmalarında bu ziyaretin etkisi olduğu belirtilebilir. Bu sebeple geçici dostluk ve ticaret antlaşmasında Tefik Rüşte Bey'in dolaylı olarak katkı sunduğu da iddia edilebilir.

5.2.2. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üyeliği ve Cemal Hüsnü Taray'ın etkisi

Türk heyeti Lozan'da barış görüşmeleri gerçekleştirirken dahi Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne gireceği haberleri basında yer almaktaydı. Bu haberler doğrultusunda heyetin başkanı İsmet İnönü 26 Ocak 1923'te Ankara'ya bir telgrafla durumu izah etti. Telgrafta, İngiltere tarafından Türkiye'yi Cemiyet-i Akvam'a yani Milletler Cemiyetine üyelik daveti konusunda hazırlıklı olması gerektiği yer almaktadır. Ancak bu durum Lozan'da gerçekleşmemiştir. Çünkü Lozan görüşmeleri sırasında Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılmaması ve bu antlaşmanın Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda olmaması hedeflenmiştir (Ulus, 2008, s. 245).

Türkiye 1923-1932 yılları arasında Cemiyet tarafından düzenlenen toplantılara ve konferanslara katılsa da üyeliği 1932 yılında gerçekleşmiştir. Türk-İngiliz ilişkileri açısından da bu katılım önemlidir. Çünkü İngiltere'nin başını çektiği Anti-revizyonist yaklaşımcular bu cemiyetle birlikte, revizyonist tutum sergileyen devletlere karşı caydırıcı önlem alma peşindedir. Türkiye'de bu dönemde "*yurtta sulh cihanda sulh*" anlayışıyla, uluslararası barışı korumayı amaç edinmiştir. Bu sebeple her devletle iyi ilişkiler geliştirmiş fakat uluslararası barışı bozmaya çalışan devletlere karşı barışçıl devletlerle daha sıkı işbirlikleri kurmayı planlamıştır. Bu durum Türkiye ve İngiltere arasında iyi ilişkiler kurmanın tabanını da oluşturmaktadır (Özmen, 2009).

Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişkiler de önemli bir yer tutan Milletler Cemiyeti'ne üyelik konusunda da bireyin/diplomatın önemli bir rolü vardır. Bu isim Cemal Hüsnü Taray Bey'dir. Cemal Hüsnü Taray Bey, Türkiye'nin cemiyete üyeliği konusunda önemli roller üstlenmiş ve Cemiyetle Türkiye arasında deyim yerindeyse

köprü görevini üstlenmiştir. Başkaya'nın ifade ettiği üzere (2019, s.676); *“Milletler Cemiyeti'nin organize ettiği toplantılarda Türkiye'yi temsil eden Cemal Hüsnü Bey diğer yandan Türkiye'nin bu cemiyete tam üye olabilmesi konusunda gayret sarf ediyor. Türkiye ile Cemiyet arasındaki ilişkilere yön veriyordu. Görüşmeleri Türkiye adına yürüten Cemal Hüsnü Bey, yapılan müzakerelerle ilgili olarak Türk makamlarına verdiği bilgide, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterlik Siyasi Büro yetkilileriyle bir görüşme yaptığını ve bu görüşmede Türkiye'nin, misakın birinci maddesindeki şartlara haiz olduğu için Milletler Cemiyetine davet edileceğini ifade etmiştir.”*

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliği konusunda Türk makamlarına sık sık raporlar hazırlayan Cemal Hüsnü Bey, Milletler Cemiyeti'ne üyeliği ve bu üyelikten sonra Türk- İngiliz yakınlaşmasında önemli bir isim olmuştur. Bu durum da tezin hipotezinin (Türk diplomasisinin modernleşmesinde ve gelişmesinde bireyler/diplomatlar ön plandadır.) ne derece doğru çalıştığının bir göstergesidir. Milletler Cemiyeti'ne üyelik konusunda önemli bir isim olan Cemal Hüsnü Bey, o dönem için “Atatürk döneminin usta diplomatı” olarak nitelendirilmiş ve Cemiyet'in Türkiye tarafından ilk daimî temsilci olmuştur (Başkaya, 2019, s. 682). Türkiye'nin böyle bir cemiyete üye olması gerek diplomasinin modernleştiğinin bir göstergesi gerekse Türkiye'nin aktif bir dış politika yürüttüğünün göstergesi olarak kabul edilebilir.

Türk- İngiliz ilişkileri bu dönemden sonra yani 1933-1939 yılları literatürde, daha önceden de ifade edildiği üzere “Dostluk Dönemi” olarak nitelendirilmiştir. 1926-1932 yılları arasında yaşanan olaylar Türk-İngiliz ilişkilerinde sorunların çözülmesi ve uzlaşması olarak isimlendirilmiştir.

5.3. 1933-1939 Yılları Arası Dönem: İkili İlişkilerde Dostluk Dönemi

İngiliz donanmasının Türkiye'ye ziyareti ve Türkiye'nin İngiltere'nin nüfuzunun fazla olduğu Milletler Cemiyeti'ne katılımı Türk- İngiliz ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Fakat o dönemden sonra yaşanan olaylar Türk- İngiliz ilişkileri açısından daha önemlidir. Çünkü, bu dönemde (1933-1939) Türk- İngiliz ve Fransızların da içinde yer aldığı bir müttefiklik anlaşması bulunmaktadır. Türkiye bu dönem Türk- İngiliz

ilişkilerine büyük önem vermiş ve bunun bir göstergesi olarak Fethi Okyar Bey'i Londra Büyükelçisi (1934-1939) olarak atamıştır (Atabey, 2014, s. 26). Daha önce yine saygın bir Türk diplomatı olan Münir Ertegün 1932-1934 yılları arasında görev yapmış ve ikili ilişkilerin tamiri konusunda büyük çabalar göstermiştir. Türk- İngiliz ilişkilerinin nasıl dostluğa dönüştüğü, diplomatların/bireylerin bu dönüşüm konusunda hangi rolü üstlendiği ve hangi pozisyonda olduğu bu bölümde açıklanmaya çalışılacaktır. Bu dönemde çalışma için üç ara başlık ortaya çıkmaktadır. Bunlar; Akdeniz Paktı, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Üçlü İttifaktır.

5.3.1. Akdeniz Paktı

Revizyonist devletlerin I. Dünya Savaşının izlerini silme ve kaybedilen toprakları geri almak için Avrupa'da izlediği yayılcı politika karşısında Türkiye, uluslararası barışı korumak ve barışçıl devletlerle ilişkilerini geliştirmek için özveride bulunmuştur. İtalya'nın Roma İmparatorluğu'nun savından yola çıkarak izlediği politika ve Doğu Akdeniz'de bir tehdit olarak Türkiye'nin karşısına çıkınca Türkiye, Akdeniz Paktı'na katılarak önlem almaya çalışmıştır (Uyar, 2007, s. 178).

Türkiye 1934 yılında İtalya'nın yayılcı politikasına karşı duyduğu rahatsızlığı açıkça ifade etmiş ve bunun ardından İtalya'nın büyükelçisi Türkiye'ye karşı herhangi bir saldırının olmayacağını belirtmiştir. Ancak 1 yıl sonra İtalya'nın Habeşistan'a saldırısı, Türkiye'nin endişelerinde ne derece haklı olduğunu ortaya çıkarmıştır. İtalya'nın bu saldırgan tavrı Türk- İngiliz ilişkileri açısından olumlu seyretmesine sebep olurken aynı zamanda ikili ilişkilerin hızlı gelişmesini de sağlamıştır. İtalya'nın Habeşistan'a karşı saldırgan tutumu en çok İngiltere ve Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Türkiye'nin de o dönem üyesi olduğu Milletler Cemiyeti, Akdeniz'de yaşanan bu gerginliklere karşı İtalya'yı "*saldırgan*" olarak nitelendirmiş ve İtalya'yı ekonomik cezalara çarptırmıştır (Uyar, 2007, s. 179). Bu durum da Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesinde ne derece doğru karar verdiğini gösteren boyutu oluşturmaktadır. Milletler Cemiyeti'nin verdiği ekonomik cezalara karşı İngiltere'de 11 Kasım 1935'te İtalya'nın tehdidiyle karşı karşıya kalan ülkelere karşı bir güvence vereceğini

belirtmiştir. Bu güvencenin verildiği ülkeler arasında Türkiye’de bulunmaktadır. Diğer garanti verilen devletler ise; Fransa, İspanya, Yugoslavya ve Yunanistan’dır. Ancak, İspanya bu garantiyi kabul etmeyerek bu durumun dışında kalmıştır (Uyar, 2007, s. 179).

İngiltere’nin vermiş olduğu garanti sistemine göre, İtalya bu devletlerden birine saldırırsa veya tehdit ederse, İngiltere saldırılan veya tehdit edilen devlete yardım edecektir. 1936 tarihinde kabul edilen bu karşılıklı garanti sistemine “*Akdeniz Paktı*” adı verilmektedir. Türkiye, Akdeniz Paktı’nı İtalya’ya karşı bir güvence olarak görmektedir (Uyar, 2007, s. 180).

Akdeniz Paktı’nın oluşmasında da modern diplomatların rolü vardır. Şöyle ki; İtalya’nın Habeşistan’a saldırısı sonrası Tefvik Rüştü Aras ve İngiliz Büyükelçi Percy Loraine arasında görüşmeler gerçekleşmiş ve bu görüşmelerde Tefvik Rüştü Aras, İtalya’nın bu saldırgan tutumuna karşı bir pakt kurulması gerektiğini belirtmiştir. Bu görüşmeler sırasında Türkiye’nin barışçıl ittifaklara, uluslararası barışı tehdit eden olaylara karşı alınacak önlemlere hazır olduğu belirtilmiştir. Modern Türk diplomatları Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün belirlediği dış politika ilkelerine göre hareket etmiş ve uluslararası barışı korumak için gayretler sergilemiştir. İngiliz Büyükelçi ve dönemin Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras arasında gerçekleşen müzakereler Akdeniz Paktı’nın oluşmasında önemli bir yer tutmaktadır. (Arslan, 2019). Zira İngiliz Büyükelçi Percy Loraine’in yıl yıl hazırladığı raporlarda da bu görüşmenin önemli olduğunun altı çizilmekte ve Tefvik Bey’in bu konuda göstermiş olduğu tutum ve ısrarın bu paktın kurulmasındaki emeğini izah etmektedir (Uyar, 2007, s. 87).

Ayrıca Türkiye içinde bu gelişmeler yaşanırken Türkiye’nin Londra Büyükelçisi Ali Fethi Okyar Bey’de Londra’da görevini gerçekleştirmekte ve Akdeniz Paktı’nın kurulması için o da çalışmalar yürütmektedir. Ali Fethi Bey’in İngiliz yetkilileriyle gerçekleştirdiği diplomatik girişimler Akdeniz Paktı’nın şekillenmesine büyük etki etmiştir. Ki bundan sonra da Ali Fethi Bey’in sosyal faaliyetleri, siyasi ve diplomatik girişimleri Türk- İngiliz ilişkilerinin gelişimi için önemli olmuştur (Balkaya, 2005, s. 346).

5.3.2. Ali Fethi Okyar'ın Londra Büyükelçiliği ve Montrö Boğazlar Sözleşmesine katkısı

Ali Fethi Bey, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile görüşerek kabul ettiği Londra Büyükelçiliği görevine 19 Mart 1934 tarihinde atanmış ve 7 Nisan 1934'te Türkiye'den ayrılarak görevine başlamıştır. İyi derece İngilizce bilmesine karşın yabancı dil seviyesini daha fazla geliştirmek için Londra'da ilk işi Linguaphone plaklarını alarak çalışmak olmuştur. Bu durum modern Türk diplomatları ile klasik dönem Osmanlı diplomatları arasında farklılık göstermektedir (Balkaya, 2005, s. 346).

Ali Bey'in Londra'daki ilk diplomatik icraatı ise "*Sınai Mülkiyeti Himaye Birliği*" konferansına katılmış ve Türk Hükümeti'nin temsilcisi olmuştur. Ali Fethi Bey'in Türk- İngiliz ilişkileri ve bu ilişkilerin gelişimi açısından önemi büyüktür. Çünkü, Londra Büyükelçiliği görevini yürüten Ali Fethi Bey, bu dönemde gerçekleştirdiği icraatlar bu ilişkilerin şekillenmesine yön vermiştir. İhsan Sabri Balkaya'nın da belirttiği üzere (2005, s. 346); Çoğulcu demokrasiyi taraftarı olan Ali Fethi Bey, sık sık İngilizlerin Avam Kamarası'na giderek burada gerçekleştirilen oturumları izlemiştir. Fethi Bey'in elçilik günleri, sefaret binasında çalışmalar yürüterek, bazı raporlar hazırlayarak, Türkiye'den İngiltere'ye gelen misafirlerle ilgilenerek ve İngilizlerin diplomatik davetlerine katılarak geçmiştir. Fethi Bey bu dönemde katıldığı toplantılarda Türk- İngiliz ilişkilerinin dostane şekilde gelişmesinin iki ülkenin yararına olacağını belirterek bu yönde çalışmalar gerçekleştirmiştir (Balkaya, 2005, s. 347).

Fethi Bey'in anıları incelendiğinde modern bir diplomat olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki; modern diplomasinin bir nezaketi olan elçilik bünyesinde sık sık davetler vererek İngiliz devlet adamlarıyla dostluklar kurmuştur. Bir örnek olarak; Fethi Bey'in elçilik bünyesindeki toplantılara sık sık davet edip dostluk kurduğu isim Churchill olmuştur (Balkaya, 2005, s. 347).

Modern diplomaside bireyin/diplomatın etkisinin bir örneği olarak gösterilebilecek Ali Fethi Bey 1934-1939 yılları arasında Londra Büyükelçiliği görevini yürütmüştür. Bu dönemde Türk- İngiliz ilişkilerindeki olumlu anlamda bir değişim

olduğu fark edilmektedir. Türkiye ve İngiltere arasında savunma alanından ekonomik ve ticari alana kadar yapılan anlaşmalar da Ali Fethi Bey'in ve İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Percy Lorraine'nin katkısı bulunmaktadır. Ali Fethi Bey Londra'ya ulaştığı ilk günden itibaren İngiliz yetkilileriyle sıkı ilişkiler kurmuş hatta ailesiyle birlikte İngiliz sosyetesine katılarak Londra'daki faaliyetlerini genişletmiştir. Fethi Bey'in elçilik bünyesinde verdiği toplantılarda Türk- İngiliz ilişkilerinin dostane yönde gelişmesine ısrarla vurgu yapması ve bu konuda kararlı olması İngiliz devlet adamlarının da dikkatini çekmeyi başarmıştır (Balkaya, 2005, s. 347-352).

Türk- İngiliz ilişkilerinin gelişmesinde modern diplomatlarının rolü olduğu bir gerçeği oluşturmaktadır. Atatürk'e yakın bir isim olan Fethi Bey'in Londra Büyükelçisi olarak atanması bile Türkiye'nin İngiltere olan ilişkilerine önem verdiğinin bir göstergesidir. Bu konuyla ilgili Atabey'in de ifade ettiği üzere (2014, s. 26); “... *Fethi Okyar'ın Londra Büyükelçisi olarak atanması da İngiltere ile ilişkilere verilen önemin bir göstergesi olmuştur. Nitekim kısa bir süre sonra iki ülke arasında bir ittifaka gidecek gelişmeler daha da hızlanmıştır.*” Yine bu konuya paralel olarak Kaya şu ifadeleri belirtmektedir (Kaya, 2019); “*Ali Fethi Bey gibi bir devlet adamının İngiltere'ye büyükelçi olarak gönderilmesi, İngiltere Büyükelçisi Percy Loraine'nin belirttiği gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk- İngiliz ilişkilerinin gelişmesi yönündeki beklentisinin imkân dahilinde olduğunun da önemli bir göstergesi olmuştur.*” Bu ifadelerden; göreve seçilecek bireylerin/diplomatların diploması açısından önemi anlaşılmaktadır. Fethi Bey'in büyükelçi olarak atanmasına İngiliz temsilciler, bu durumu iyi niyet göstergesi olarak kabul etmekte ve ilişkilerin gelişmesine katkı vereceğini düşünmektedir. Modern diplomaside bireyin etkisinin anlaşıldığı bu olay tez için önem arz etmektedir.

Ayrıca Fethi Bey'in diplomatik girişimleri Türk- İngiliz ilişkilerinin seyrine de önem vermektedir. Fethi Bey evinde ve elçilik bünyesinde verdiği toplantılarda bilim ve siyaset adamlarıyla kurduğu ilişkiler doğrultusunda boğazlar konusunda Türkiye'nin hassasiyetine vurgu yapmıştır. Montrö Boğazlar Sözleşmesinin imzalanmasında ve İngiliz Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'ye ziyaretinin gerçekleştirilmesinde Fethi Bey'in

kurduğu dostluklar büyük önem arz etmektedir. Bu durumda Türk- İngiliz ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Kaya, 2019).

Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Ali Fethi Bey'in İngilizlerle yaptığı diplomatik toplantılarda sık sık Boğazlar konusunda Türkiye'nin tutumunu belirtmesinin ardından Montrö konferansı toplanmış ve Türkiye ve İngiltere'nin savunduğu tezler arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Fakat İngiltere, Türkiye'nin hassasiyetinin farkına varmış ve Türkiye ile anlaşmaya varabilmek için önemli bazı taleplerinden vazgeçmiştir. Türkiye boğazlar konusunda istediğini almış ve Türk diplomasisi bir başarı daha kazanmıştır (Tuncer, 2017, s. 122).

5.3.3. 1939 Türk- İngiliz- Fransız İttifak Anlaşması

I. Dünya Savaşı'nın ardından başlatılan milli mücadele sonrası diplomasi anlamında Türkiye'yi en çok zorlayan devlet İngiltere idi. Akabinde Musul konusunda Türkiye'nin taviz vermesiyle ikili ilişkiler normalleşmeye başladı. Musul konusunun çözüme kavuşmasının ardından İtalya ve Almanya'nın sömürgeci yaklaşımı iki devleti birbirine daha çok yakınlaştırdı. Çünkü Türkiye'de İngiltere gibi anti- revizyonist yaklaşım içerisindedir. Bu hususta Türkiye, "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" anlayışıyla hareket ediyordu. Türkiye'nin İngiltere ile ilişkilerinde Milletler Cemiyeti'ne üye oluşu, İngiltere ve Fransa'yı takip ederek Akdeniz Paktı'na katılımı iki ülkenin normalleşme ve ikili ilişkilerini geliştirmede önemli diplomatik olayları içermektedir. Ardından Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne giden süreçte İngiltere'nin Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi iki ülkeyi birbirine daha çok yakınlaştırdı (Kaya, 2019).

Uluslararası ortamın da getirdiği dinamikler çerçevesinde iki ülke ilişkilerini geliştirmek durumunda kalmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, İngiltere'nin büyükelçisi Percy Loraine aracılığıyla ve Londra Büyükelçiliği görevini verdiği Fethi Okyar ile ikili ilişkileri geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu konuda göreceli olarak başarılı olduğu söylenebilir. 1936 yılında Kral VIII. Edward'ın Türkiye'yi ziyaret etmesi ikili ilişkilerin düşmanlıktan dostluğa dönüştüğünün bir kanıtını oluşturmaktadır (Kaya, 2019).

Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişkilerin dostluğa dönüştüğünün en büyük kanıtı ise 19 Ekim 1939 yılında imzalanan Üçlü İttifak Antlaşması'dır. O dönemde Avrupa'da giderek artan Alman ve İtalyan sömürgeciliği İngiltere, Fransa ve Türkiye'yi üçlü ittifak antlaşmasının imzalanmasına ortam hazırlamıştır. Fethi Okyar'dan sonra göreve başlayan Tefik Rüşti Aras (Londra Büyükelçiliği görevine) ittifak antlaşması için Londra'da önemli toplantılar gerçekleştirmiştir. Örneğin; İngiltere'nin dışişleri bakanı Halifax ile gerçekleştirdiği görüşmedir. Bu görüşmede Halifax, Türkiye'nin olası bir savaş durumunda İngiltere'nin yanında yer alıp alınmayacağı konusunu sorgulamış ve Akdeniz'de bir saldırı gerçekleşirse İngiltere'den destek isteyip istenmediğini konusunda Tefik Rüşti Aras'tan bilgi almıştır. Tefik Rüşti Aras da Türkiye'nin tarafsızlığını ancak İngiltere ile beraber olunması koşulunda bırakacağını belirtmiş ve Türkiye ile İngiltere'nin ortak hareket etmesi gerektiğini savunmuştur (Kaya, 2019).

1939 yılında Türkiye'nin Londra Büyükelçiliğinde görev değişiklikleri olmuştur. Fethi Okyar'ın ardından, Türkiye'de diplomasinin modernleşmesi ve gelişmesi için çabalar gösteren ve 12 yıl kesintisiz olarak yürüttüğü Dışişleri Bakanlığı görevinin ardından Londra Büyükelçiliği'ne Tefik Rüşti Aras atanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938 yılındaki vefatından sonra yaşanan bu olaylar, önceki dönemlerden farklı olunmayacağını ve Türkiye-İngiltere arasındaki ilişkilerin dostane şekilde devam edeceğini sinyallerini vermiştir. 12 Ocak 1939 tarihinde Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği görevine seçilen ve diplomatik bir misyonla Londra'da görev alan Tefik Rüşti Aras Bey, İngiltere ile olan ilişkilerin gelişmesine önem veren bir diplomattır (Kaya, 2019). Şöyle ki; Üçlü ittifak fikrinin ilk ortaya atıldığı sırada yani Fransa Dışişleri Bakanlığı tarafından sunulan ittifak önerisine Rüşti Aras, bu ittifaka İngilizlerin de katılması gerektiğini ısrarla vurgulamış ve bu konuyla ilgili İngilizlere bilgi vermiştir (Arslan, 2019).

Ancak İngiltere böyle bir teklif sunulursa katılmayacağını ve reddetmek durumunda kalacağını Türk diplomatlarına ve ilgili makamlara iletmiştir. Çünkü 1938 yılına kadar İngiltere "yatıştırma" politikasıyla hareket etmiş ve bu ittifak antlaşmasının kışkırtıcı bir sonuç doğuracağını düşünmüştür. Ancak 1939 yılına gelindiğinde

Almanya'nın ve İtalya'nın saldırgan tutumunun artması ve somut olaylarla yayılmacı anlayışı İngiltere'yi "yatıştırma" politikasını terk etmeye zorlamıştır. İngiltere artık "garanti verme" politikasını benimsemiştir. Yani İtalya ve Almanya'nın güçsüz devletlere saldırısı sonrası savaşa gireceğini ifade eden politikayı benimsemiştir. İtalya bu tarihlerde Arnavutluk'u işgal etmiş ve Türkiye'nin zaafı olan Balkanlara yönelik bu tutum dolayısıyla Türkiye bu durumda İngiltere ile beraber hareket etmek istemiştir. Tevfik Rüştü Aras Londra'da, İngiliz yetkilileriyle görüşerek ittifak antlaşmasının gereğine vurgular yapmıştır (Arslan, 2019).

Uluslararası konjonktürdeki değişimler sebebiyle İngiltere ittifak antlaşması için Türkiye ile görüşmeler gerçekleştirmiş ve büyük çabalar sarf etmiştir. İtalya'nın Arnavutluk'a saldırısı hem İngiltere hem de Türkiye için çok şeyi ifade etmektedir. İngiltere'ye göre Türkiye; Balkanların anahtarı konumundadır. İngiltere, Türkiye'nin yardımlarıyla Akdeniz'de stratejik askeri mevzileri sağlamayı ve yine Türkiye'nin yardımlarıyla diğer Balkan ülkelerini de yanına çekmeyi hedeflemektedir. Balkanlarda Yunanistan ve Romanya içinde Türkiye ile birtakım diplomatik görüşmeler yürütmüştür. Bu görüşmeler 11-13 Nisan 1939 tarihinde gerçekleştirilmiş ve bu görüşmelerde Fransa'nın da desteği alınmıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Halifax tarafından Ankara'da bulunan İngiltere Büyükelçisine konuyla ilgili bir tasarı metni gönderilmiş ve bu tasarı metni 13 Nisan 1939 tarihinde Şükrü Saraçoğlu'na iletilmiştir (Atabey, 2014, s. 40-41).

Bahiste ifade edilen tasarı üzerine Türkiye Cumhurbaşkanı İnönü'nün başkanlığındaki Türk Hükümeti konuyu olumlu anlamda değerlendirmiştir. Tasarıda bulunan konu üzerine; Türkiye'nin iyi ilişkiler yürüttüğü ve komşusu olan Yunanistan için İtalya'ya karşı yardım yükümlülüğünün üstlenmesinde TBMM'nin onayının gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'nin kendi güvenliği için olan hususta ise; İngiltere ile bu konunun dostça ele alınabileceği kararlaştırılmıştır (Atabey, 2014, s. 42).

Türkiye ile gerçekleştirilen görüşmeler sonrası İngiliz Başbakan Chamberlain ve Fransız Başbakan Daladier 13 Nisan 1939'da Türk Hükümetinden kesin cevap alınmamış olmasına rağmen Yunanistan ve Romanya'ya tek yanlı olarak güvence

verdiklerini açıklamışlardır. Yapılan açıklamalarda Türkiye'nin desteğinden henüz bahsedilmemiştir. Dikkat çekici husus ise Romanya'ya verilen garanti yani güvence hususudur. Çünkü bir savaş durumunda İngiliz ve Fransızların Romanya'ya yardımı ancak Boğazlar üzerinden yapılabileceğinden, Türkiye'den destek alınabileceği varsayımına dayandırılmış olmasıdır. Bu varsayımın oluşmasında da yine diplomat/birey bulunmaktadır. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Saracoğlu bunun kabul edilebileceğini ilgili devletlere katıldığı görüşmeler sırasında hissettirmiştir (Atabey, 2014, s. 43).

Bu görüşmeler gerçekleşirken Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Saracoğlu ve Dışişleri Genel Sekreteri Menemencioğlu temsil etmiştir. Bu görüşmelerden Londra Büyükelçisi Tevfik Rüştü Aras'a da bilgi paylaşımı yapılmıştır. Türk Hükümeti 15 Nisan 1939'da İngiliz Büyükelçiliğinin gönderdiği tasarı üzerine yazılı açıklama yapmıştır. Metinde kısaca şu ifadeler yer almaktadır; Saldırgan devletlerin uluslararası barışı zedeleyecek tutum ve davranışlar içerisinde bulunduğunu ve bu tutum ve davranışlar içerisinde Türkiye'nin İngiltere ile çıkarlarının örtüştüğü ifadeleri yer almaktadır (Atabey, 2014, s. 44).

Türkiye'nin 15 Nisan 1939 tarihinde verdiği yanıt üzerine ülkenin "barışçı cepheye" katılması konusunda görüşmeler gerçekleşmiştir. Gerek Londra Büyükelçisi Tevfik Rüştü Aras'ın gerçekleştirdiği görüşmeler gerekse dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun yaptığı diplomatik girişimler nihayete ulaşmış ve 12 Mayıs 1939 tarihinde Türk- İngiliz Ortak Deklarasyonu imzalanmıştır. Türkiye'nin 15 yıl sürmesini planladığı ittifak antlaşması için 6 maddelik bir tasarıyı İngiliz devlet yetkililerine sunmuştur. Saracoğlu, Türk Hükümetinin olumlu tutumu olduğunu ve bu 6 maddelik tasarıyı İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Knatchbull-Huegessen'e sunmuştur. Tasarı ise şu şekildedir;(Atabey, 2014, s. 47).

- 1- Herhangi bir Türk- İtalyan ya da İngiliz- İtalyan Savaşı, Akdeniz savaşı sayılır ve Türk- İngiliz yardımlaşmasını gerektirir.

- 2- Mihver Devletlerince girişilen ve Balkanlarda yapılan herhangi bir savaş da Türk- İngiliz yardımlaşmasını gerektirir.
- 3- Türk- İngiliz Antlaşmasına koşut ve benzer biçimde bir İngiliz- Sovyet ve bir Türk- Sovyet Antlaşması yapılabilir.
- 4- Türkiye ve İngiltere'nin, Bulgar- Romen uyuşmazlığını çözmek için çaba göstermesi, ancak bu olmazsa, Bulgaristan'ın da kendilerine katılması ya da hiç değilse onun tarafsızlığı sağlanmaya çalışılabilir.
- 5- Türkiye'nin ekonomik ve silah gereksinimlerinin karşılanması, Türk- İngiliz yardımlaşmasının etkinliği bakımından çok önemli olduğundan, taraflar, Türkiye'ye mali ve askeri yardım sağlamak üzere Londra'da en kısa zamanda görüşmelere başlayacaklardır.
- 6- Yukarıdaki koşullar yerine getirilirse, sürekli nitelikte bir yardım antlaşması imzalanacak ve iki tarafın parlamentolarınca onaylanacaktır.

Bu teklifin ardından Halifax yetkililerle yaptığı görüşme sonrası dört aşamalı bir anlaşma süresi içermiştir.

- 1- Bir deklarasyon (Joint Declaration) ilan edilmesi,
- 2- Ankara'da yapılacak görüşmeler sonucunda bir antlaşma (Interim Agreement) yapılması,
- 3- Türkiye'nin savaş ve iktisadi ihtiyaçları hususunda Londra'da müzakerelerde bulunulması,
- 4- Türkiye'nin başkenti Ankara'da İttifak (müttefiklik) Antlaşması'nın görüşülüp, imzalanması

Ayrıca Halifax gönderdiği bu metinde Türkiye'nin tasarısının görüş birliğine varılmış noktaları belirtmiş ancak Balkanlar konusunda kesin bir ifade kullanmadan açık kapı bırakmıştır (Atabey, 2014, s. 49).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Refik Saydam ve İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain eş zamanlı olarak parlamentolarında bu deklarasyonu ilan ettiklerini belirtmişlerdir. Beyan edilen deklarasyon maddeleri şu şekildedir (Arslan, 2019);

Türkiye ve Büyük Britanya Hükümetleri birbirleri ile sıkı bir istişarede bulunmuşlardır. Aralarında cereyan eden ve halen devam etmekte bulunan müzakereler, görüşlerindeki mutat birliği tebarüz ettirmiştir.

İki devletin kendi emniyetleri yararına olarak karşılıklı taahhütleri gerektirecek uzun süreli nihai bir anlaşma imzalamaları zorunla hale gelmiştir.

Bu nihai anlaşmanın akdine intizaren Türkiye ve Büyük Britanya Hükümetleri ortaya çıkacak tecavüz hareketinin Akdeniz bölgesinde bir savaşa neden olması halinde işbirliği yapmayı ve yardımlaşmayı kabul ederler.

Gerek beyanat ve gerekse imzalanan bu anlaşma hiçbir ülke aleyhine değildir. Ancak gerektiğinde Türkiye ve Büyük Britanya Hükümetleri birbirlerine karşılıklı yardım edeceklerdir.

Nihai anlaşmanın imzalanmasından önce karşılıklı taahhütlerin uygulamaya geçmesini icap ettirecek şartların tekrar ele alınması, bazı meselelerin daha derin incelenmesi gerektiği her iki hükümetçe kabul edilmektedir.

Türkiye ve Büyük Britanya Hükümetleri Balkanlarda emniyetin sağlanmasını temin etmek lüzumunu onaylarlar ve bu amaca seri bir şekilde varmak için görüşme halindedirler.

Alınan tüm bu kararlar iki hükümetten herhangi birinin diğer hükümetlerle anlaşmalar imzalamasına engel değildir.

Bu deklarasyonda öne çıkan bazı hususlar bulunmaktadır. Örneğin; iki hükümetin de uzun süreli bir anlaşma akdine varmış olmasıdır. Diğer bir örnek olarak ise; imzalanan bu deklarasyonun hiçbir devlete karşı imzalanmadığının vurgulanmış olmasıdır. Bu sebeple Cumhuriyet tarihinin ilk yıllarından beri sistematik olarak işleyen

diplomasi modernleşmiş ve yine Atatürk döneminden beri ikili ilişkilerin gelişmeye çalışıldığı İngiltere ile dostluk nihai amacına ulaşmıştır (Arslan, 2019).

Akabinde Hatay sorununun Türkiye açısından lehe çözümle birlikte Fransa'da bu ittifak antlaşmasına dahil olmuştur. Saracoğlu'nun Üçlü İttifak Antlaşması öncesi İngiliz ve Fransız büyükelçileriyle doğrudan görüşmesi ve ittifakın gerekli olduğunu vurgulaması diplomaside bireyin yani diplomatın önemli bir yeri olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bu kapsamda 19 Ekim 1939 tarihinde Ankara'da Dışişleri Bakanlığı binasında Türk Başbakan ve Dışişleri Bakanı Vekili Refik Saydam, İngilizler adına Ankara Büyükelçileri Hughe Montgomery Knatchbull-Hugessen ve Fransızlar adına Ankara Büyükelçileri M. René Massigli tarafından Ankara Antlaşması olarak bilinen "Türk- İngiliz- Fransız Karşılıklı Yardım Antlaşması" imzalanmıştır (Atabey, 2014, s. 100-101).

Türk- İngiliz ilişkilerinin düşmanlıktan dostluğa dönüşmesinde modern Türk diplomatlarının üstün gayretleri ve Avrupa'da yayılmacı zihniyetin iki devleti birbirine daha fazla yakınlaştırmayla hızlanmıştır. Bu ittifak antlaşması Türk diplomasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Konuyla ilgili olarak Atabey bu antlaşmayı şöyle değerlendirmektedir (Atabey, 2014, s. 101); "*Genel olarak bir Avrupa devletinin saldırısına uğradığı takdirde, İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye yardım etmesi öngörülmüştür. Ancak İngiltere'nin ısrarına rağmen Türk Hükümeti, bir Avrupa gücünün saldırısına hedef oldukları takdirde Batılı devletlerle benzer garantiler vermeyi kabul etmemiştir. Bu durumda İngiltere ve Fransa'nın bir Avrupa devletinin saldırısına uğraması halinde, Türkiye'nin iyi niyetli tarafsızlık içinde kalması öngörülmüştür. İttifak Antlaşmasına Balkanlar bölgesi de dahil edilmiş, İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garantiler sebebiyle savaşa katılırlarsa, Türkiye'nin de bahse konu devletlere yardımda bulunması öngörülmüştür.*"

XXXXXS
GCRS

SONUÇ

Osmanlı Devleti sahip olduğu coğrafi konum ve oluşturduğu devlet gelenekleriyle diplomasiyi etkin ve aktif yürütmek zorunda kalmış bir devlettir. Fakat bu durum bazen savaş diplomasisi bazen barış diplomasisi olarak değerlendirilmektedir. Osmanlı Devleti'nde diplomasi anlayışı III. Selim dönemine kadar stabil devam etmiş, III. Selim dönemiyle birlikte Osmanlı, bürokratik ve diplomatik modernleşme dönemine girmiştir. III. Selim dönemine kadar tek yönlü yani *ad hoc* diplomasi uygulaması benimsenmiş, III. Selimle birlikte çok yönlü diplomasi anlayışı yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Yaşanılan bu girişimler diplomaside ve diplomasi anlayışında modernleşme çabalarını oluşturmuş ve meydana getirmiştir. İlk ikamet elçileri Yusuf Agah Efendi önderliğinde Londra'ya gönderilmiş ve bu elçilere III. Selim tarafından çeşitli görevler yüklenilmiştir. Gönderilen elçiler başlıca; İngiltere olan diplomatik münasebetleri uygulamak, yabancı basında çıkan haberleri takip etmek, diplomasinin Avrupa'da uygulanışını incelemek ve Avrupa'da yaşanan olayları merkeze göndermek yani kısaca Osmanlı Avrupa'daki gelişmelerden haberdar olmak için elçileri görevlendirilmiştir.

III. Selim döneminde gönderilen bu elçiler Osmanlı Devleti'nin ihtiyaçlarını karşılayamamış ve dolayısıyla ilk ikamet elçilikleri başarısızlıkla kapanmıştır. Bu durumun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Gerek gönderilen elçilerin yabancı dil yetersizliği gerekse Osmanlı Devleti'nin daha önce çok yönlü diplomasi tecrübesinin olmayışı bu durumun yaşanmasına sebep olmuştur. II. Mahmud döneminde de Osmanlı Devleti çok yönlü bir reform hareketine soyunmuş ve diplomasi alanında da bu yenilikler ön plana çıkmıştır. Kurulan Tercüme Odaları ve Lisan Odaları diplomatik anlamda reform hareketlerinin öncülüğünü oluşturmaktadır. Kapatılan elçilikler tekrar açılmış ve dönemin şartlarına göre diplomasi modernleştirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde çok yönlü diplomasi uygulayışına bu dönemde yatırımlar yapılmış ve bu durum artık bir zaruri ihtiyaç meselesine dönüşmüştür.

II. Mahmud döneminden sonra da diplomatik modernleşme anlamında gerek Tanzimat döneminde gerekse II. Abdülhamid döneminde birçok yenilik yaşanmıştır.

Yabancı ülkede bulunan Osmanlı elçilikleri sayısı giderek arttırılmış elçilerin törenlerdeki akıbeti hakkında düzenlemeler getirilmiştir. Hariciye Nezaretinde bulunan odalardan yabancı ülkedeki Osmanlı elçilerine kadar çeşitli düzenlemelerle çağa uyum sağlanmaya çalışmıştır. Bu durumda Osmanlı döneminde diplomatik modernleşmenin motor gücünü oluşturmaktadır.

III. Selim, II. Mahmud ve II. Abdülhamid Osmanlı diplomasisindeki modernleşmenin önder isimlerini oluşturmaktadır. Bu durumda İnkeles'in modern birey teorisiyle örtüşmektedir. İnkeles'in ortaya sunduğu teori neticesinde; "modernleşmeyi gerektirecek her şey birey sayesinde oluşmaktadır" perspektifinden yola çıkarak dönemin yürütücü erkleri diplomasideki yeniliklerin kaynağını oluşturmaktadır. III. Selim'in Fransa'daki devrimden etkilenmesi ve bu duruma göre devlet planlamasını yapması, II. Mahmud'un kapatılan elçilikleri tekrar hayata geçirmesi, kapatılan ilk elçiliklerin başarısızlığını gidermek için Hariciye Nezaretinde çeşitli yenilikler yapması, II. Abdülhamid döneminde elçilik sayılarının arttırılması ve elçilerin akıbetleri hakkında düzenlemelerin yürürlüğe girmesi, bu isimler sayesinde olmuştur. III. Selim, II. Mahmud ve II. Abdülhamid modern birey tanımına diplomatik olarak uyduğu söylenebilir. Şöyle ki gerek yeniliklere açık olmaları gerekse eskinin yerine yeniyi tercih etmeleri ve diplomatik geleneklerden sıyrılıp çağa uyum sağlama çabaları bu iddiayı desteklemektedir.

Diplomasideki bu değişikliklerin genel sebebi; gerilemekte olan Osmanlı devletini tekrar eski gücüne kavuşturmak ve çağa uyum sağlayabilmesini oluşturmak içindir. Fakat Avrupa'da yaşanan olaylar, uluslararası ortamda sömürgeci anlayışının hız kazanması I. Dünya savaşını meydana getirmiştir. Osmanlı Devleti de bu savaştan nasibini almış ve bu savaştan mağlup olarak ayrılmıştır. Ancak yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti için gerek diplomatik anlamda gerekse bürokratik anlamda bir geçmiş ve tecrübe mirası bırakmıştır. Başarılı milli mücadele sonrası Gazi Mustafa Kemal önderliğinde kurulan yeni Türk devletiyle Osmanlı devletindeki diplomatik anlayış karşılaştırıldığında farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıkların en belirginini; seçilen diplomatlar ve diplomasi anlayışıdır.

Osmanlı Devleti'nde seçilen elçilerin bir kısmı yabancı dil yetersizliğinden bir kısmı diplomasının uygulanışındaki başarısızlığından diplomasının gelişimini ve modernleşmesini yavaşlatmıştır. Ancak yeni kurulan Türk devletinde seçilen diplomatlar seçkin bireyleri oluşturmaktadır. Yabancı dil seviyesi fevkalade olan diplomatlar aynı zamanda hukuk, ekonomi ve siyaset anlamında eğitim almış tecrübeli bireylerden oluşturmaktadır. Ayrıca yeni Türk devletinde klasik Osmanlı diplomasi anlayışı yerine modern Türk diplomasi anlayışı hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin sinmiş ve sönük diplomasi anlayışı bu dönemde silinmeye çalışılmış ve göreceli olarak başarılı olunmuştur. Osmanlı'nın aksine diplomaside "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" anlayışıyla hareket edilmiştir. Bu durum için verilebilecek örnek Türkiye ile İngiltere arasında olan diplomatik ilişkilerdir. Bu ilişkilerde hem bireyler yani diplomatlar hem de diplomatik modernleşme öne çıkmaktadır.

Yeni kurulan Türk devletinin İngilizlerle olan ilişkileri Lozan ve öncesinde çetrefilli süreçlerin içinden geçmiş olsa da dostluğa dönüşmüş ve müttefiklik antlaşması imzalanmıştır. Bu sürece giden yolda bireylerin/diplomatların çabaları göz ardı edilmemelidir. Millî mücadele sonrası imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda İnönü'nün gayretleri yine Lozan'da göstermiş olduğu özverili çalışmalar modern Türk diplomasının en seçkin örneğini oluşturmaktadır. Bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk'ün diplomasiyi Osmanlı hükümdarlarının aksine barışçıl yönlendirmesi yine Klasik Osmanlı diplomasi anlayışıyla farklılık göstermektedir.

Klasik Osmanlı diplomasi ve modern Türk diplomasisi arasındaki bir diğer farkta elçilerin faaliyetleri olmuştur. İlk dönem Osmanlı elçilerinin görüşme şekilleri, görevlerinin belirli sistem çerçevesinde yani kısıtlı olmasına karşın modern Türk diplomasisinde çağa uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde elçilere verilen vazifeler geniş çaplı olarak düşünülmektedir. Osmanlı klasik diplomasi anlayışından III. Selim'le başlatılan reform hareketleri ile çıkmaya çalışsa da nispeten başarısız olmuştur. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında diplomasının modernleşme için başlatılan çalışmalar başarıyla sonuçlanmıştır. Türk hükümeti savunduğu konular hakkında tezler hazırlatmış

ve bu tezleri sıkı sıkıya savunmayı bilmiştir. Ayrıca, diplomatik toplantılar için harcanan bu emek diplomasideki modernleşmenin temelini de oluşturmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün vazifelendirmesiyle birlikte Münir Ertegün Bey Lozan'da görüşülecek konulara tezler hazırlatmış ve bu tezleri hazırlayan heyete başkanlık etmiştir. Münir Bey'in Lozan'da göstermiş olduğu başarılar da göz önüne alınarak İngiltere ile olan ilişkilerin düzelmesi için daha sonraları Londra'ya büyükelçi olarak görevlendirilmiştir. Münir Bey'in Lozan görüşmeleri sırasında yabancı devlet yetkileriyle kurduğu dostluklar, geliştirdiği ilişkiler dikkat çekmeyi başarmıştır. Bireyin, diplomasiye etkisiyle örtüşen bu durum Türk- İngiliz ilişkileri içinde ayrıca önem teşkil etmektedir.

Bireyin diplomasiyi yönlendirmesi ve modernleşirmesine dair bu dönemde birçok örnek olay bulunmaktadır. Örneğin; Atatürk'ün Lozan'a ısrarla İsmet İnönü'nün gitmesi gerektiğini belirtmesi, İnönü'nün diplomatik olarak ikna kabiliyetinin fazla olduğunu ifade etmesi diplomasi için seçilecek bireyin ne kadar önemli olduğunu belirten bir olaydır. Atatürk'ün Lozan'da görüşülecek konular hakkında İnönü'ye talimatlar vermesi ve hangi konularda taviz verilmemesi gerektiğini belirtmesi bu iddiaya bir örnek oluşturmaktadır. Lozan'a giden heyete başkanlık yapan İnönü, müzakereler sırasında bazı konuların çıkmaza girmesinden sonra heyete başka isimler dahil etmiş ve onların tecrübelerinden yararlanmak istemiştir. Bu durumda Türk diplomasininin modernleştiğine dair başka bir örneği oluşturmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde milli mücadelenin başarıyla sonuçlanmasından sonra diplomatik mücadeleye önem verilmiş ve bu suretle Türk diplomasisi modernleşmiş ve gelişmiştir. Yalnızca askeri alanda değil diplomasi alanında da başarılı olan Türk devleti Lozan'da bu durumu kanıtlamıştır. I. Dünya savaşından sonra kaybeden devletlerle yapılan barış antlaşmaları çok uzun süre hayatta kalamamasına ve savaşlara sebep vermesine karşın Lozan Barış Antlaşması hala geçerliliğini korumaktadır. Gerek I. Dünya Savaşında gerekse Lozan'da Türkiye'yi en çok zorlayan devlet İngiltere idi. I. Dünya savaşı sonrası Avrupa'da oluşan kutuplaşmalara karşı Türkiye, uluslararası barışın destekçisi olmuş ve Anti-revizyonist grup içerisinde yer alan İngiltere ile ortak hareket etmeyi istemiştir. Ancak bu birliktelik

kolay şekilde oluşmamıştır. Çünkü Lozan sonrası Türkiye ve İngiltere arasında çözülememiş sorunlar bulunmaktadır.

Türkiye'nin İngiltere ile olan ilişkilerinde bir dönüm noktası olan Musul sorununun çözümü, klasik dönem diplomasi anlayışı yerine modern dönem diplomasi anlayışı çerçevesinde nihayete ulaşmıştır. Musul sorunu için düzenlenen Haliç Konferansı ve akabinde konunun Milletler Cemiyeti'ne taşınması modern diplomasi'nin örneklerindedir. Haliç Konferansı sırasında Ali Fethi Bey'in özverili çalışmasına rağmen Musul sorunu çözüme kavuşamamış ve konu Milletler Cemiyeti'ne taşınmıştır. Türkiye Musul konusu görüşülürken cemiyete üye bir devlet değildi. Ve bunun sonucunda İngiltere cemiyetteki nüfuzunu kullanarak Musul konusunu lehine çözmeyi başardı. O döneme kadar Türk hükümetinin Milletler Cemiyeti'ne üye olma gibi bir düşüncesi de bulunmamaktaydı. Ancak Cemiyet tarafından düzenlenen etkinliklere katılan Cemal Hüsnü Taray, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olması gerektiğini ve bu konuda diğer devlet yetkilileriyle görüşmeler gerçekleştirerek onların tutumunu öğrenmesi de diplomasi'de bireyin önemini ifade etmektedir. Cemal Hüsnü Bey, Türk hükümetine bilgi paylaşımı yaparak diğer devletlerin de Türkiye'yi bu cemiyette görmek istediğini ifade etmiştir. Atatürk cemiyete katılmaya sıcak bakmış ancak bunun yabancı bir devletin daveti üzerine olacağını belirtmiştir. Bu durum modern Türk diplomasi'sinin, klasik Osmanlı diplomasi'sinden hangi aşamalara geldiğini ifade etmektedir.

Avrupa'da Almanya ve İtalya'nın başını çektiği revizyonist devletlere karşı önlem almak isteyen İngiltere, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olması konusunda olumlu davranmış ve Türkiye'yi bu cemiyette üye olarak görmek istemiştir. Her ne kadar olaylar Türkiye ve İngiltere'yi birbirine yakınlığa da iki ülkenin diplomatlarının emeği göz ardı edilmemelidir. İngiliz filosunun Türkiye'ye ziyaretinde İngiltere'nin Ankara Büyükelçisinin yoğun uğraşları unutulmamalıdır. Aynı olayda dönemin Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın İngiliz büyükelçiye böyle bir ziyaretin iki ülke içinde olumlu değerlendireceğini belirtmesi ve bu teklifi sunması

ardından İngiliz filosunun ziyareti gerçekleştirmesi iki ülke arasındaki sorunların giderek azaldığının bir göstergesi olmuştur.

İki ülke arasındaki sorunlar giderek azalırken ve ilişkiler dostluğa dönüşürken, Almanya'da Nazizm ve İtalya'da faşizm ideolojisinin iktidara gelmesi sonucu bu devletlerin yayılcı politikalarına karşın Akdeniz Paktı kurulmuştur. Akdeniz Paktı ile revizyonist devletlere karşı önlem almaya çalışan anti- revizyonist devletlerin caydırıcılığı ayrı bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Ancak yine göz ardı edilmemesi gereken husus bu paktın kurulmasındaki bireyin rolüdür. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın bu paktın kurulmasındaki emeğini ve mücadelesini göz ardı etmek Türk diplomatlarına saygısızlık olacaktır. Tevfik Bey'in İngiliz Büyükelçisi Percy Loraine'ne sunduğu öneri sonrası gündeme alınan Akdeniz Paktı Türk diplomatlarının girişimleri sonrası hayata geçmiş ve Akdeniz'de göreceli olarak bir güvenlik önlemi olarak revizyonist devletlerin karşısına çıkmıştır.

Avrupa'da revizyonist devletlerin tutumu ve Türk elçiliklerinin Almanya'da Nazilerin, İtalya'da faşistlerin iktidara geldiği raporlarını merkeze iletmesi, Lozan'da boğazlar konusunda tam yetki alamayan Türk hükümetini harekete geçirmiştir. Avrupa'daki bu gergin ortamdan faydalanarak boğazlar konusunda istediğini alabileceğini düşünen Türk diplomatlar haklı çıkmayı başarmışlardır. 1934 tarihinde Londra Büyükelçiliği görevine başlayan Ali Fethi Bey'de Londra'da girişmiş olduğu temaslarda boğazlar hususunda Türk devletinin hassas olduğunu belirtmesi ve bu konuyu sık sık gündeme getirmesi modern Türk diplomasisinin başka bir mücadeleden başarılı çıkmasına zemin hazırlamıştır. Montrö; boğazlar konusunda Türk devletine tam yetki vermiş ve boğazların Türk olduğu tescillenmiştir.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi sırasında İngilizler ile Türk yetkililer arasında farklı tezler ortaya çıkmışsa da İngilizler Türkiye'yi kaybetmek istememişler ve tezlerinden taviz vermek zorunda kalmışlardır. Londra Büyükelçisi Fethi Okyar'ın evinde ve elçilik bünyesinde vermiş olduğu davetlerde bu husus hakkında Türkiye'nin hassasiyetini belirtmesinin fayda sağladığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Fethi Bey'in Londra'ya elçi olarak gideceği sırada İngiliz gazetelerinin demeçleri oldukça önemlidir. Fethi

Bey'in Londra'ya görevlendirilmesi İngilizlerde, Türk tarafı dostluk kurmak istiyor algısı yaratmıştır. Bunun temel sebebi ise; Fethi Bey'in Atatürk ile olan yakın ilişkisidir. Bireyin devlet yetkilileriyle ilişkisi de diplomaside ayrı bir parantezi oluşturmaktadır.

Ali Fethi Bey'in Londra Büyükelçiliği sırasında göstermiş olduğu diplomatik davranışlar Türk-İngiliz-Fransız ittifakının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası 1939 yılında eski Dışişleri Bakanı'nın Londra'ya elçi olarak görevlendirilmesi İngilizlerle olan ilişkilerin hala çok önemli olduğunun bir göstergesidir. Nitekim Tevfik Rüştü Bey'in Londra'da sergilemiş olduğu diploması Türk diplomasisine yeni bir boyut kazandırmıştır. Burada unutulmaması gereken bir diğer isim ise; dönemin Dışişleri Bakanı Saracoğlu'dur. İngilizlerle yapılacak ittifak antlaşmasının gerekliliğini ve ihtiyacını İngiltere'nin Ankara büyükelçisine iyi izah etmesidir. İngiliz elçinin Londra'ya gönderdiği raporlarda; Türk yetkililerinin bu konudaki hassasiyetlerine dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Nitekim 1939 yılında Türkiye-İngiliz-Fransız Üçlü İttifak antlaşması olarak bilinen "Türk-İngiliz-Fransız Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması" imzalanmıştır.

İngiltere ile olan gergin ilişkiler yerini dostluğa bırakmış ve Türk diplomasisi 15 yıl gibi kısa bir sürede Avrupa'nın en büyük devletleri arasında gösterilen İngiltere ve Fransa'yı yanına çekmeyi başarmıştır. Bu hususta her ne kadar Avrupa'da yaşanan Nazizm ve Faşizmin etkisi olsa da diplomatların bireysel mücadeleleri unutulmamalıdır. İnkeles'in savunduğu "modernleşmeyi gerektiren her şey birey sayesinde olur" teorisi çerçevesinde Türk diplomasisinin modernleşmesinde de bireyin ön planda olduğu göz ardı edilmemelidir. 1923-1939 yılları arasında Türk-İngiliz ilişkilerinin gelişmesinde ve modern hale dönüşmesinde diplomatların/bireylerin göstermiş olduğu mücadele dolayısıyla, rolü apaçık gözükmektedir.

XXXXXS
GCRS

KAYNAKÇA

Akbulut, İ. (2018). Türk Hukuk Tarihi (1. Basım). İstanbul: Timaş yayınları.

Akpınar, M. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'nda Hariciye Nezareti'nin Kuruluşu ve Dış Politikanın Kurumsallaşması. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29 (1), 59-85. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetid/issue/5068/69161>

Akpınar, M. (2015). Osmanlı Hariciye Nazırları (1836-1922). *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16 (35), 173-205. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sobbiad/issue/36421/412538>

Al, A. (2014). Türk Dış Politikası 1918-1980. (1. Basım). İstanbul: Kaknüs yayınları.

Altun, F. (2000). Modernleşme Kuramı ve Gelişme Sorunu. *Divan Dergisi*, 8, 123-186. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/divan/issue/25937/273253>

Arslan, B. (2019). Türkiye- İngiltere ilişkileri (1932-1939). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Karabük Üniversitesi, Karabük.

Arslan, F. (2011). Wallerstein'in Modern Dünya Sistemi modeli açısından modernleşme kuramı. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

Atabey, F. (2014). 1939 Türk- İngiliz- Fransız İttifakı. (1. Basım). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Aysa, N. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10 (22), 3-32. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233438>

Balcı, S. (2008) Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27 (44), 77-98. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharastirmalari/issue/47787/603679>

Balkaya, İ. (2005). Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1980- 7 Mayıs 1943). (1. Basım). Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları.

Bayram, A. (Ed.) (2008). İdeoloji ve Dönüşüm. Ankara: Hece Yayınları.

Benhür, Ç. (2008). 1920’li Yıllarda Türk- Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 277-313 Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26266/276704>

Bostan, Z. (2019). Modern Osmanlı Hariciyesinin inşası ve II. Abdülhamid döneminde diplomasi. (Yayımlanmamış doktora tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Budak, M. (2017). Osmanlı Devleti’nin Paris Barış Konferansı’na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar. *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 71, 445-472. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/56577/787289>

Budak, M. (2020). Paris Barış Konferansı Sürecinde (22 Mart- 10 Nisan 1922) İtilaf Devletlerine Sunulan Batı Trakya Hakkında İki Muhtıra. *Türkiyat Mecmuası Dergisi*, 27 (2), 101-117. Erişim: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1262533>

Çakmak, A. (2020). Türk Dışişleri Teşkilatının Gelişimi: Hariciye Nezareti. (1. Basım) İstanbul: Ötüken.

Çekiç, A. (2018). Kuruluş Devri Osmanlı Diplomasisi ve Nitelikleri (1299-1451). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5 (16), 243-267. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/issue/39162/460789>

Çiğdem, A. (2001). Aydınlanma Düşüncesi. (1. Basım) İstanbul: İletişim Yayınları.

Demir, Ö. (2000). Bilim Felsefesi. (1. Basım) Ankara: Vadi Yayınları.

Doğacan, B. (2020). Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Savunmacı Realizm Anlayışı ve Üçüncü Dünyacılık. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 83-99. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/husbdergi/issue/52731/668866>

Dönmez, A. (2006). Karşılıklı diplomasiye geçiş sürecinde Osmanlı daimî elçiliklerinin Avrupa’da yeniden tesisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Selçuk Üniversitesi, Konya.

Düzbakar, Ö. (2009). XV-XVII Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Elçilik Geleneği ve Elçi İaşelerinin Karşılanmasında Bursa’nın Yeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (6), 182-194. Erişim: https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi6pdf/duzbakar_omer.pdf

Elçi, İ. (2019). Osmanlı Diplomasisi ve Gelişim Süreci. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 9, 23-38. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulliyat/issue/52030/565410>

Erol, P. (2016). Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu. *Sosyoloji Dergisi*, 33, 49-66. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/41007/495546>

Erol, Y. (2015). Şehbender Raporlarına Göre Osmanlı- Bulgaristan Ticari İlişkileri (1910-1914). *TAD*, 34 (15), 221-248
erişim:<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharastirmalari/issue/47745/603062>

Erşan, M. (2017). Mustafa Kemal Atatürk’ün Batılılaşma Hakkında Düşünceleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (3), 39-50. Erişim: <https://sbd.aku.edu.tr/VIII3/ersan.pdf>

Ertan, A. Ve Özgün, T. (2016). I. Dünya Savaşı’nın Ardından Yenidünya Düzenine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı. *Türkiye Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 20 (3), 551-572. Erişim: <https://dergipark.org.tr/en/download/issue-file/6709>

Eryiğit, S. (2001). Modernizm, Postmodernizm ve Organizasyon Yaklaşımı. *Kamu-iş*, 6 (2). Erişim: <https://www.tuhis.org.tr/pdf/626.pdf>

Fidan, S., Şahin, K. Çelik, F. (2011). Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 113-128. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/11414/136324>

Hacıcaferoğlu, S. (2019). İki savaş arası dönemde Türkiye- İngiltere ilişkileri (1923-1939). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

İnönü, İ. (2020). Hatıralar. (6. Basım) İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Kara, B. (2009). Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı. *Akademik Bakış Dergisi*, 3 (5), 143-170. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73991>

Karaağaç, Y. (2019). Diplomasi Olgusu Çerçevesinde Propaganda ve Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinin Etkileşimi ve Farklılıkları. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 690-705. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bseusbed/issue/50446/639393>

Karaca, E. (2020). Briand-Kellogg Paktı Etrafında Dünya Barışı Tesis Etme Çabaları ve Türkiye. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44 (2), 127-150. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cumusosbil/issue/58900/777143>

Karakaya, A. (2019). Osmanlı Devleti ile İran arasındaki diplomatik ilişkilerde görev yapan alim diplomatlar (XVII. Ve XVIII. Yüzyıllar) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Karaman, M. (2018). Fransız İhtilalinin Osmanlı İmparatorluğuna Etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 62-79. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/39035/452523>

Kaya, H. (2019). Türkiye- İngiltere ilişkileri (1929-1939). (Yayımlanmamış doktora tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Kınlı, O. (2006). Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi. (1. Basım) Ankara: İmge Yayınevi.

Kızılcılık, S. (1996). Postmodernizm Dedikleri. İzmir: Saray Kitabevleri.

Kivisto, P. (2008). Sosyolojinin Temel Kavramları. İ. Çapcıoğlu ve S. Yavuz (Çev.). Ankara: Birleşik Yayınları.

Kodaman, T. ve Akçay, E. (2010). Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diploması Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 75-92. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/11415/136339>

Lerner, D. (1968). Modernization I. Sosyal Aspects. Newyork.

Lewis, B. (2020). Modern Türkiye'nin Doğuşu. (11. Basım) (Çev. Boğaç Babür Turna). Ankara: Arkadaş Yayınevi

Özmen, Ş. (2009). Türk- İngiliz ilişkilerinde restorasyon dönemi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Öztürk, F. (2016). Mehmet Münir Erteğün'ün hayatı ve Türk yakınçağındaki yeri. (Yayımlanmamış doktora tezi) Uşak Üniversitesi, Uşak.

Savaş, A. (1999) Genel Hatlarıyla Osmanlı Diploması (Cilt I) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Şakul, K. (2005). Nizam-ı Cedid Düşüncesinde Batılılaşma ve İslami Modernleşme. *Divan İlmi Araştırmaları Dergisi*, 19 (2), 117-150. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/divan/issue/25948/273375>

Şen, Z. (2010). Sultan II. Abdülhamid'in Panislamizm ve Denge Politikası. Erişim: [\(35\) \(DOC\) Sultan İkinci Abdülhamid Han ve Pan-İslamizm Politikası'nın Devlet | Yunus Eren KAYA - Academia.edu](#)

Şen, Z. (2017). Türk Çağdaşlaşma Hareketinde (Cumhuriyet Döneminde) Gerçekleştirilen Atılımlar. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 45, 147.164. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abmyoder/issue/46645/584846>

Şimşir, B. (2017). İlk dönem Türk diplomasisi üzerine incelemeler 1878-1946. (1.Basım). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Tuncer, H. (1998). Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Tuncer, H. (2017). Türk Dış Politikası. Cilt I-II. Ankara: Kaynak Yayınları.

Türkislamoğlu, E. (2019). Türkiye'nin batılılaşma sürecine ilişkin olarak Niyazi Berkes ile Cemil Meriç'in yaklaşımlarının karşılaştırılması. (Yayımlanmamış doktora tezi) Ankara Üniversitesi, Ankara.

Uluslan, Ş. (2008). Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi*, 7 (16), 237-258. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25239/266834>

Unat, F. (1968). Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Uyar, E. (2007). Türk- İngiliz Siyasi İlişkileri: 1929-1936. (1. Basım) Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınlar.

Ünal, Y. (2006). Ahmet Ferit Tek'in hayatı, siyasi faaliyetleri ve fikirleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Ege Üniversitesi, İzmir.

Yaşar, G. (2011). Ortaçağdan Günümüze "Modernite" Doğuşu ve Doğası. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 10-26. Erişim: <https://dergipark.orgtr/tr/pub/adyusbd/issue/1396/16492>

Yavuz, R. (2019). Modernleşme Döneminde Osmanlı Diplomasisinde Görülen Gelişmeler ve Bunun Osmanlı Hariciye Teşkilatı Üzerinde Etkileri. *Belgi Dergisi*, 18 (2), 1625-1649. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belgi/issue/47303/549560>

Yayla, A. (2004). Siyasi Düşünceler Sözlüğü. Ankara: Adres Yayınları.

Yıldırım, M. (2009). Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 380-397. Erişim: <https://docplayer.biz.tr/16111321-Modernizm-postmodernizm-ve-kamu-yonetimi.html>

Yılmaz, S. (2013). Jeopolitik ve Türkiye. Erişim: https://academia.edu/3309199/Jeopolitik_ve_T%C3%BCrkiye

Zürcher, E. (2020). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. Ankara: İletişim Yayınları.

XXXXXS
GCRS

TURNİTİN RAPORU

ORJİNALLİK RAPORU

% **10**

BENZERLİK ENDEKSİ

% **9**

İNTERNET KAYNAKLARI

% **2**

YAYINLAR

% **5**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	%2
2	es.scribd.com İnternet Kaynağı	%1
3	www.historystudies.net İnternet Kaynağı	%1
4	dergipark.ulakbim.gov.tr İnternet Kaynağı	%1
5	Submitted to The Scientific & Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) Öğrenci Ödevi	<%1
6	eprints.sdu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
7	nek.istanbul.edu.tr:4444 İnternet Kaynağı	<%1
8	Submitted to Kadir Has University Öğrenci Ödevi	<%1
9	Submitted to Kirikkale University Öğrenci Ödevi	<%1

10	issuu.com İnternet Kaynağı	<% 1
11	www.j-humansciences.com İnternet Kaynağı	<% 1
12	www.gunboyugazetesi.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
13	dspace.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
14	www.hkp.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
15	archive.org İnternet Kaynağı	<% 1
16	acikerisim.aku.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
17	Submitted to Istanbul University Öğrenci Ödevi	<% 1
18	www.johschool.com İnternet Kaynağı	<% 1
19	vatanturk.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
20	Submitted to Ege Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
21	Submitted to Hacettepe University Öğrenci Ödevi	<% 1

22	Submitted to Kocaeli Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
23	paperity.org İnternet Kaynağı	<% 1
24	Submitted to Atatürk University Öğrenci Ödevi	<% 1
25	Submitted to Bozok Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
26	Submitted to Istanbul Aehir Aniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
27	www.tarihkitapligi.com İnternet Kaynağı	<% 1
28	Submitted to Mehmet Akif Ersoy Aniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
29	sbedergi.karatekin.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
30	Submitted to Istanbul Medeniyet Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
31	tlck.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
32	openaccess.maltepe.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
33	Submitted to Altinbas University Öğrenci Ödevi	<% 1

34	ets.anadolu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
35	Submitted to Ataturk Universitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
36	www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
37	Submitted to Akdeniz University Öğrenci Ödevi	<% 1
38	Submitted to Istanbul Aydin University Öğrenci Ödevi	<% 1
39	he-add.org İnternet Kaynağı	<% 1
40	Submitted to Robert College Öğrenci Ödevi	<% 1
41	Submitted to Uludag University Öğrenci Ödevi	<% 1
42	SEVER, Ramazan, TARIM, Kamuran, UZUN, İbrahim, ÖVEÇ, Gözde Bahar and KOZAN, Damla. "SINIF ÖĞRETMENLİĞİ EĞİTİMİ PROGRAMLARINDAKİ SEÇMELİ DERSLER", Erzincan Üniv. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bl., 2016. Yayın	<% 1
43	ahmettasagil.wordpress.com İnternet Kaynağı	<% 1

44	tasam.org İnternet Kaynağı	<% 1
45	www.itobiad.com İnternet Kaynağı	<% 1
46	www.turk.org.au İnternet Kaynağı	<% 1
47	tr.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
48	İrem Özgören Kınılı. "Chapter 9 Principal Elements of the Ottoman State-Formation Process through an Eliasian Perspective", Springer Science and Business Media LLC, 2014 Yayın	<% 1
49	"Contemporary Israeli-Turkish Relations in Comparative Perspective", Springer Science and Business Media LLC, 2019 Yayın	<% 1
50	acikerisim.uludag.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
51	app.trdizin.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
52	ata.msb.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
53	docs.neu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1

		<% 1
54	istanbulhfs.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
55	tarihbank.wordpress.com İnternet Kaynağı	<% 1
56	www.gaziakademikbakis.com İnternet Kaynağı	<% 1
57	www.ilo.org İnternet Kaynağı	<% 1
58	Submitted to Bilkent University Öğrenci Ödevi	<% 1
59	KURTARAN, Uğur. "SULTAN BİRİNCİ MAHMUDUN RUSYAYA VERDİĞİ 1739 TARİHLİ AHİDNÂMENİNDİPLOMATİK AÇIDANTAHLİLİ", Ege Üniversitesi, 2014. Yayın	<% 1
60	METİNTAŞ, Mustafa Yahya and KAYIRAN, Mehmet. "Refik Saydam hükümetleri döneminde Türkiye'nin dış politikası (1939-1942)", Fırat Üniversitesi, 2011. Yayın	<% 1
61	alperensaka.tr.gg İnternet Kaynağı	<% 1
62	ataturkansiklopedisi.gov.tr İnternet Kaynağı	

		<% 1
63	islamansiklopedisi.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
64	politik-acilar.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
65	qdoc.tips İnternet Kaynağı	<% 1
66	serkankazan.tr.gg İnternet Kaynağı	<% 1
67	www.1bilgi.com İnternet Kaynağı	<% 1
68	www.cumhuriyetarsivi.com İnternet Kaynağı	<% 1
69	www.govserv.org İnternet Kaynağı	<% 1
70	www.ircforumlari.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
71	www.kirmizilar.com İnternet Kaynağı	<% 1
72	www.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
73	ÖZLÜ, Hüsnü. "Lozan görüşmeleri sürecinde Türkiye'nin Trakya ve Boğazlara yönelik aldığı	<% 1

Askerî önlemler", Ankara Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enst., 2013.

Yayın

XXXXXS
GCRS

ÖZGEÇMİŞ**Adı ve Soyadı:** İsmet EROĞLU**Doğum Tarihi:****Öğrenim Durumu:** Yüksek Lisans

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans:	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	İstanbul Esenyurt Üniversitesi	2018
Yüksek Lisans:	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi	Atılım Üniversitesi	Halen

İş Deneyimi:**Yabancı Diller:** İngilizce**Yayımlar:****E-Posta:****Tarih:** 08.06.2021